

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

**ACTA ACADEMIAE
BEREGSASIENSIS:
GEOGRAPHICA ET RECREATIO**

№ 4, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал “Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio” засновано у 2023 році
Закарпатським угорським інститутом імені Ференца Ракоці II

Суб’єкт у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1751 від 11.12.2023 року

Метою журналу “Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio” є висвітлення результатів
фундаментальних і прикладних суспільно- та природничо-географічних досліджень, геоєкології, геоінформатики
та картографії; досліджень у сфері готельно-ресторанної справи, туризму та рекреації.

Випуск рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
(протокол № 10 від 21 листопада 2024 року)

Журнал включений до Реєстру наукових фахових видань України категорії «Б»
На підставі Наказу МОН України від 21.02.2024 року № 220 (додаток 4)

Збірник наукових праць Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
«Acta academiae beregsasiensis: geographica et recreatio» є фаховим виданням,
індексується у міжнародній науко-метричній базі даних Index Copernicus International

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Щука Галина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II, Україна

Члени редакційної колегії

Генці Шандор Олександрович – доктор філософії, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна (заступник головного редактора)

Дишкантюк Оксана Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент, декан факультету менеджменту, готельно-ресторанної справи та туризму, Міжнародний гуманітарний університет, Україна

Дністрянський Мирослав Степанович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Заставецька Леся Богданівна – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Зеленко Олена Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки і туризму, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Україна

Кисельов Юрій Олександрович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет садівництва, Україна

Колотуха Олександр Васильович – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри міжнародного туризму та країнознавства, Національний авіаційний університет, Україна

Кіш Тімеа – D.Sc., PhD, доцент, Сегедський університет, Угорщина

Корнус Олеся Григорівна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та регіональної географії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна

Лорант Давід – доктор філософії, професор, Університет імені Джона фон Неймана, Угорщина

Мельниченко Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної справи та туризму, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Михайліченко Ганна Іванівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму та рекреації, Державний торговельно-економічний університет, Україна

Охріменко Алла Григорівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Державний торговельно-економічний університет, Україна

Паска Марія Зіновіївна – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Україна

Підгрушний Григорій Петрович – доктор географічних наук, професор, завідувач сектору територіальної організації суспільства, Інститут географії Національної академії наук України, Україна

Сіладі Ференц – доктор філософії, доцент, Парціумський християнський університет, Румунія

Фодор Дюло Дюлович – кандидат географічних наук, доцент, проректор з наукової роботи та питань якості освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна

ISSN 2786-5843 (Print)

ISSN 2786-6440 (Online)

© Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, 2024

ЗМІСТ

ГЕОГРАФІЯ І ФІЗИКА

Заставецька Леся Богданівна, Мариняк Ярослав Омелянович, Стецько Надія Петрівна СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЇ ХАРЧУВАННЯ СВІТУ.....	5
Ігнатишин Василь Васильович, Іжак Тібор Йосипович, Молнар Д Стефан Стефанович ЕЛЕКТРОМАГНІТНА ЕМІСІЯ СЕРЕДОВИЩА ЯК РЕАКЦІЯ НА СЕЙСМОТЕКТОНІЧНІ ПРОЦЕСИ В СЕЙСМОГЕНЕРУВАЛЬНИХ РЕГІОНАХ.....	17

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

Безугла Людмила Сергіївна, Трегуб Юлія Євгенівна, Белобородова Марія Валеріївна КРИТЕРІЇ ВИБОРУ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ЗАВДАНЬ ТУРИСТИЧНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ЗАСТАРІЛОЇ ПРОМИСЛОВОЇ СПАДЩИНИ.....	27
Зеленко Олена Олександрівна, Гнедкова Олена Геннадіївна, Зеленська Вікторія Рустамівна ЕВОЛЮЦІЯ ІННОВАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ ТА ЇХ РОЛЬ У ТУРИЗМІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	35
Melnychenko Svitlana Volodymyrivna, Mykytsei Tereza Dmytrivna TOURISM IN RESTORATION OF NATURE RESERVES OF UKRAINE.....	46
Пацюк Вікторія Сергіївна, Корнус Олеся Григорівна, Корнус Анатолій Олександрович, Казаков Володимир Леонідович ВПЛИВ ПОДІЄВИХ ЗАХОДІВ НА ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ (КЕЙС ВСЕСВІТНІХ ВИСТАВОК ЕКСПО).....	62
Щука Галина Петрівна, Коробейникова Ярослава Степанівна КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТИПІВ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ СІЛЬСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ.....	71

CONTENTS

GEOGRAPHY AND PHYSICS

- Zastavetska Lesia Bohdanivna, Maryniak Yaroslav Omelianovych, Stetsko Nadiia Petrivna**
GEOSPATIAL ASPECTS OF WORLD FOOD GEOGRAPHY.....5
- Ignatyshyn Vasyl Vasylovych, Izhak Tibor Yosypovych, Molnar D Stefan Stefanovych**
ELECTROMAGNETIC EMISSION OF THE MEDIUM AS A REACTION
TO SEISMOTECTONIC PROCESSES IN SEISMOGENERATING REGIONS.....17

TOURISM AND RECREATION

- Bezuhla Liudmyla Serhiivna, Trehub Yulia Yevhenivna, Bieloborodova Mariia Valeriivna**
CRITERIA FOR SELECTING OBJECTS FOR TOURIST REVITALIZATION
OF OLD INDUSTRIAL HERITAGE.....27
- Zelenko Olena Oleksandrivna, Hniedkova Olena Hennadiivna, Zelenska Viktoriia Rustamivna**
EVOLUTION OF INNOVATIONS IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
AND THEIR ROLE IN TOURISM: THE UKRAINIAN CONTEXT.....35
- Melnychenko Svitlana Volodymyrivna, Mykytsei Tereza Dmytrivna**
TOURISM IN RESTORATION OF NATURE RESERVES OF UKRAINE.....46
- Patsiuk Viktoriia Serhiivna, Kornus Olesia Hryhorivna, Kornus Anatolii Oleksandrovych,
Kazakov Volodymyr Leonidovych**
THE IMPACT OF EVENT ACTIONS ON THE TOURISM SECTOR
(THE CASE OF EXPO EXHIBITIONS).....62
- Shchuka Halyna Petrivna, Korobeinykova Yaroslava Stepanivna**
CRITERIA FOR DETERMINING TYPES OF RURAL TOURISM SERVICE CONSUMERS
FOR THE FORMATION OF A MARKETING STRATEGY FOR RURAL TOURIST DESTINATIONS.....71

ГЕОГРАФІЯ І ФІЗИКА

УДК 911.3:008

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-1>

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЇ ХАРЧУВАННЯ СВІТУ

Заставецька Леся Богданівна

доктор географічних наук, професор,
професор кафедри географії та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9112-3983

Мариняк Ярослав Омелянович

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3946-8503

Стецько Надія Петрівна

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри геоecології та гідрології,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9070-7349

***Актуальність дослідження.** Розглянуто питання географії харчування та їх представлення у відповідних публікаціях. З'ясовано, що в трактуванні географії харчування як наукового напрямку історично склалися різноманітні в українськомовних та інішомовних наукових джерелах. Продовольча безпека є складною глобальною проблемою людства. Вона, як правило, є продовженням або складником політичної безпеки конкретної країни. **Предмет дослідження** становить вивчення різних аспектів формування та розвитку чинників географії харчування світу з метою їх групування та типізації. **Мета дослідження:** визначити основні географічні відмінності харчового раціону світу населення та проаналізувати чинники його формування, а також з'ясувати основні типи харчування з огляду на сучасні наукові трактування. **Методологія дослідження:** використано методи аналізу, синтезу, теоретичного узагальнення, порівняльну характеристику, статистичні (групування, типологія), географічний – у трактуванні основних джерел харчування. **Результати дослідження:** розглянуто проблеми належного забезпечення населення продовольством у країнах світу. Застосовано географічний метод при характеристиці цього питання, проведено аналіз харчового раціону населення, виокремлено географічні відмінності харчового раціону населення світу. Здійснено типологію країн за особливостями споживання їжі через поділ їх на групи (види) харчування відповідно до вмісту та кількості основних компонентів у раціоні харчування. Вивчено суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України. **Практичне значення:** отримано результати, які свідчать, що продовольча проблема має географічний характер. Країни світу, маючи у своєму розпорядженні різноманітні агрокліматичні умови, демографічні ресурси й темпи зростання населення, соціально-економічний потенціал, спеціалізацію та продуктивність праці сільськогосподарського виробництва, суттєво відрізняються за рівнем продовольчої забезпеченості населення й за структурними характеристиками харчового раціону. **Висновки:** з'ясовано суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населенням світу та України. **Перспективи подальших досліджень:** відмінності в забезпеченні населення продовольством зберігаються, і це робить актуальним цей напрям досліджень у соціально-економічній географії.*

***Ключові слова:** географія харчування, основні типи харчування, населення, продовольча забезпеченість, продовольча криза.*

GEOSPATIAL ASPECTS OF WORLD FOOD GEOGRAPHY

Zastavetska Lesia Bohdanivna

Doctor of geographical sciences, professor,
Professor of the Department of Geography and its Teaching Methods,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9112-3983

Maryniak Yaroslav Omelianovych

PhD in Geography,
Associate Professor at the Department of Geography of Ukraine and Tourism,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-3946-8503

Stetsko Nadiia Petrivna

PhD in Geography,
Associate Professor at the Department of Geoecology and Hydrology,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
Ternopil, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-9070-7349

Relevance of the study: The article deals with the issues of nutrition geography and their presentation in relevant publications. It has been found that the interpretation of nutrition geography as a scientific field has historically been misinterpreted in Ukrainian, French and English and other languages. Food security is a complex global problem of humanity. It is usually a continuation or a component of the political security of a particular country. **The subject of the research:** is the study of various aspects of the formation and development of the factors of the world's food geography in order to group and typify them. **The purpose of the study:** to determine the main geographical differences in the diet of the world's population and analyze the factors of its formation, as well as to identify the main types of nutrition based on modern scientific interpretations. **Research methodology:** the methods of analysis, synthesis, theoretical generalization, comparative characterization, statistical (grouping, typology), and geographical in the interpretation of the main sources of nutrition were used. **The results of study:** the problems of adequate food supply in the countries of the world are considered. The geographical method was used to characterize this issue, the analysis of the population's diet was carried out, and geographical differences in the world's food rations were identified. The typology of countries according to the peculiarities of food consumption is carried out by dividing them into groups (types) of food according to the content and quantity of the main components in the diet. The socio-geographical aspects of food consumption by the population of Ukraine are studied, using domestic and foreign sources. **Practical significance:** the results obtained show that the food problem is geographical in nature. Countries of the world, having different agro-climatic conditions, demographic resources and population growth rates, socio-economic potential, specialization and labor productivity of agricultural production, significantly differ in the level of food security of the population and the structural characteristics of the food ration. **Conclusions:** the socio-geographical aspects of food consumption by the population of Ukraine and the world are clarified. **Prospects for further research:** differences in the provision of food to the population remain a relevant area of research in socio-economic geography.

Key words: geography of food, main types of nutrition, population, food security, food crisis.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є складною глобальною проблемою людства. Вона, як правило, є продовженням або складником політичної безпеки конкретної країни. Продовольча безпека за своєю суттю має міждисциплінарний характер. На її фор-

мування впливає система чинників, як природних, так і соціально-економічних. Збройні конфлікти (війни) створюють перешкоди щодо вирощування сільськогосподарських культур, як і їх транспортування. Російсько-українська війна призвела до затримання

постачання зернових культур в африканські та азійські країни у 2023 р. Тобто можна стверджувати, що продовольча безпека відображає майже всі складники політики конкретної держави. Воєнні події в Україні у 2022–2024 рр. свідчать, що зрив постачання продовольства є загрозою для багатьох держав. Продовольча безпека є необхідною як у науковому, так і в практичному значенні. Власне географічний підхід найбільш повно розкриває всю сутність продовольчої проблеми людства. Актуальність дослідження продовольчої проблеми зумовлена її великою соціальною значущістю. У міру розвитку суспільства виникла низка проблемних питань. Історично зникає основна початкова мета харчування – нагодувати людство. Нові виклики не лише вимагають забезпечення харчовими продуктами, а й гостро постає питання їх якості. Пріоритетними стають екологічне (зелене) харчування, різноманітність та структурна збалансованість споживаних харчових продуктів, а також проблема їх надмірного споживання й спричинені цим наслідки. Домінування фастфудів, використання при вирощуванні сільськогосподарської продукції генетично модифікованих технологій призвели до суттєвих проблем здоров'я людства.

Повернення до традиційного (народного) харчування є певним кроком до подолання цих проблем і водночас добрим стимулом для розвитку міжнародних гастрономічних туристичних мандрівок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобальна продовольча проблема – одна з найдавніших з усіх глобальних проблем. Як показує багаторічний досвід, проблема харчування завжди вирізнялася своєю гостротою.

Науковий інтерес до їжі як частини культури нації виник у другій половині XIX ст. У творах цього періоду переважає описовий підхід. Відомості про продовольчий раціон того чи того народу можна знайти в працях етнологів цих часів.

Формування теоретико-методологічної основи вивчення харчового раціону як культури народів світу пов'язане з дослідниць-

кою діяльністю в J. de Castro [3], M. Sorre [19], H. Kariel [10], C. Lévi-Strauss [10] та ін. Раціон харчування у світі має свою географічну структуру, а саме явище розглядається як сфера культурології, що існує у відносинах, пов'язаних історико-географічним, соціальним і культурним контекстом.

Географія харчування зароджується в 50–60-х роках XX ст. Першою працею була J. de Castro, *The geography of hunger*. Boston. 1952. р. 384. відомого бразильсько-французького лікаря, антрополога, географа. Його «Географія голоду» розкриває географічну картину голоду. Застосувавши в цій праці не лише описовий метод, а й географічний, Ж. Кастро виокремив основні типи голодування. Здійснив просторовий аналіз, завдяки якому обґрунтував такі регіони голодування: Новий світ (Південна Америка, Центральна Америка, Англійська Америка (США, Канада)), Давня Азія (Китай, Індія), Європа. Учений розглянув проблеми голоду в різних країнах, зокрема Європи (Угорщина, Румунія, Молдова, Німеччина). Звісно, жодним словом не згадано голодомори в колишньому СРСР і, відповідно, в Україні. Отже, можна стверджувати про його заангажованість марксистом.

Домінування класового підходу, ідеологічних позицій у літературі про голод прив'язувалися до капіталістичного устрою. Лише починаючи з 90-х років XX ст. з'ясувалося, що найбільше голодоморів було власне при різних моделях соціалізму – сталінській, маоцзедунівській, полпотівській, кімірсенівській (остання діє до сьогодні). Найбільш відомі голодомори були в середньовічні часи й мали, як правило, кліматичний характер.

У зарубіжній літературі дослідження у сфері географії харчування (*geography of food*) висвітлені в працях [1, 4, 9, 10, 12, 15, 16, 17]. Проблеми туристичного харчування (харчування в туризмі) розкрито в роботі польського вченого А. Kowalczyk (2005) та ін.

Тенденція зростання проблем щодо забезпечення харчуванням чітко простежується в сучасних наукових публікаціях. Різноманітні підходи до визначення типології країн

і регіонів щодо харчового раціону населення запропоновані дослідниками в Україні. І. Kholoshyn та ін. [14] розглянули проблеми належного забезпечення населення продовольством у країнах світу. Наголосили на географічному характері цього питання, провели аналіз харчового раціону населення, виокремили географічні відмінності харчового раціону світу. Здійснили типологію країн за особливостями споживання їжі через поділ їх на групи (види) харчування відповідно до вмісту та кількості основних компонентів у раціоні харчування.

Дослідниця Н. Гусєва (1995) вивчала суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України.

Питання географії харчування розглянуто в статті Л. Заставецької та ін. [5], у якій проаналізовано зв'язок наявних дисциплін, а саме визначено, що географія харчування, кулінарний туризм, кулінарна географія, харчування в туризмі, гастрономічний туризм є синонімами або складовими частинами того чи того напрямку досліджень; розглянуто перспективи розвитку цієї науки.

Мета дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено нові аспекти з питань географії харчування у світі:

- розглянуто географію харчування контексті широкого спектра міждисциплінарних підходів, що сприяють дослідженню харчування;

- з'ясовано, що необхідний новий підхід до розв'язання найбільш адекватного просторового відображення продовольчої проблеми в країнах світу, що вимагає застосування сучасних методів дослідження (системні технології, статистичні методи тощо);

- розкрито основні географічні відмінності харчового раціону населення світу;

- уточнено схему типів харчування з огляду на сучасну класифікацію країн;

- інформаційною базою дослідження є офіційні дані Світової організації охорони здоров'я та продовольства, комісії сільського господарства ООН.

Основний матеріал. Географічне положення, різноманітність природних ресурсів

на Земній кулі сприяє формуванню особливостей харчування народів світу. Способи приготування й асортимент споживання продуктів харчування – досить стійкий елемент конкретної матеріально-побутової культури. Вони часто перебувають у тісному зв'язку з духовними й моральними нормами, релігійними заборонами тощо.

Американські вчені М. Goodman, М. Kneafsey, D. Maye, L. Holloway (2021) вважають, що «географія харчування» вивчає просторове поєднання, закономірностей та організації виробництва, розподілу й споживання харчових продуктів у всьому світі [9, с. 2].

У щорічному довіднику Оксфордського університету (2015) В. Mandelblatt зазначає, що географія харчування відома своєю дисциплінарною зосередженістю на просторовому елементі людського життя, схильна концептуалізувати харчові шляхи в мінливому зв'язку з географічним положенням [15, с. 1].

Особливості та культура харчування є важливим складником загальної культури кожного народу, визначають історичні та ментальні риси його існування. А це, своєю чергою, робить географію харчування важливим складником географічної культури.

Сучасний український учений-географ, професор Іван Ровенчак досить чітко окреслює місце цього наукового напрямку: «поряд з такими назвами наукових напрямів, як географія культури, культурна географія, у географії є поняття «географічна культура». Географічна культура формується в процесі засвоєння географічних дисциплін, наукових географічних досліджень, практичної діяльності фахівців, повсякденної побутової діяльності людей. Вона має такі три головні властивості: 1) рівень геопросторового мислення людей; 2) обсяг масиву опанованих населенням географічних знань; географічно доцільна технологія і практика трудової, споживальної, соціоприродної та відтворювальної діяльності людей (суспільства)» [18, с. 19–20].

Отже, географія харчування має свою предметну сутність і є важливим складником географічної культури.

За оцінками Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН та Всесвітньої організації охорони здоров'я, середня норма харчування для однієї людини має становити 2300–2400 ккал на добу [21]. Звичайно, цей показник може трохи варіюватися залежно від статі, віку, виду праці, а також природно-кліматичних умов та деяких інших факторів. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал, а очевидний голод – коли він проходить критичну позначку 1000 ккал на добу. Хронічне недоїдання часто має сезонний характер. Причиною хронічного недоїдання майже завжди є низькі доходи бідніших верств населення. Наслідком хронічного недоїдання є значне погіршення здоров'я цих груп суспільства.

Голод (фізичний брак їжі), який спостерігається в Ефіопії, Судані та інших районах південніше Сахари, є найбільш відомою формою продовольчої незабезпеченості. Причини голоду багатогранні: природні, політичні катаклізми, громадянська війна, скорочення споживання й нерівномірний розподіл продовольства.

Упродовж ХХ ст. чітко спостерігається тенденція зростання кількісних показників харчування. Так, у 1930-х рр. середнє споживання на одну особу становило 2100 ккал, на початку 1960-х рр. – 2300, у 1970-х рр. – 2450, у 1990-х рр. – 2700, у 2000-х рр. – 2750, у 2010-х рр. – 2800. Середню енергетичну цінність раціону (ккал на одну особу за добу) показано на рис. 1.

Таке зростання зумовлене насамперед збільшенням світового виробництва зерна, розвитком біотехнологій, розширенням зрошувальних земель, покращенням селекції та агротехніки. Виробництво зерна випереджало зростання народонаселення.

Як видно з рис. 1, чітко простежується перевищення середньої норми харчування на одну особу в Європі та Океанії. Із 2017 р. цей уявний бар'єр долає Азія, а середні показники у світі завжди перевищують це значення. Явним аутсайдером є Африканський континент з усіма своїми продовольчими проблемами.

Звідси все вищеперелічене не означає, що глобальна продовольча проблема нині вже вирішена. У світі зросла кількість людей, які зіткнулися з голодом. У 2021 році до 828 млн людей у всьому світі страждали від голоду. Це приблизно на 46 млн більше, ніж у 2020 році, і на 150 млн більше, ніж до початку пандемії коронавірусу.

За даними ООН, з 2015 року частка тих, хто голодує, залишалася відносно незмінною, але у 2020-му вона зросла й продовжила зростати у 2021 році, досягнувши 9,8% світового населення. Для порівняння: у 2019 році ця частка становила 8%, а у 2020-му – 9,3% [20].

Загалом, минулого року близько 2,3 млрд людей у світі (29,3%) зіткнулися з помірно чи важкою формою відсутності продовольчої безпеки – це на 350 млн більше, ніж до початку пандемії. В ООН зазначили, що у 2021 році продовжив збільшуватися ген-

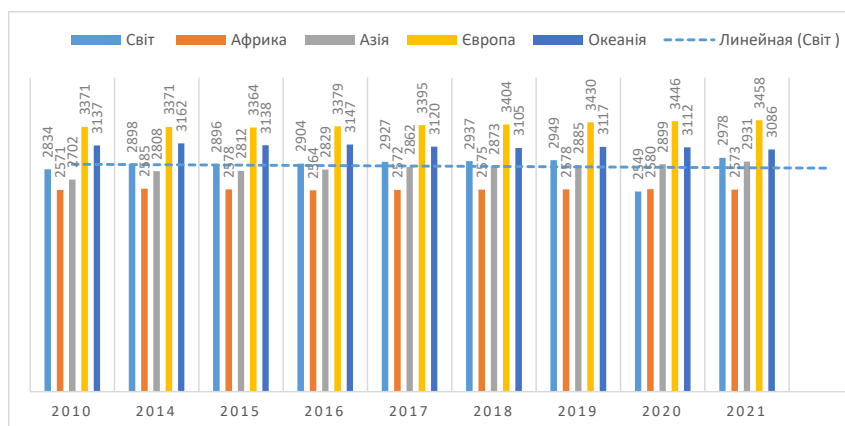

Рис. 1. Регіони світу за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]

дерний розрив у відсутності продовольчої безпеки: з помірною чи тяжкою формою відсутності продовольчої безпеки у світі стикнулися 31,9% жінок проти 27,6% чоловіків.

За прогнозами, у 2030 році, навіть з урахуванням відновлення світової економіки, близько 670 млн осіб, або 8% світового населення, як і раніше, стикатимуться з голодом.

Отже, абсолютні показники, що характеризують голод та недоїдання, залишаються

досить високими. Для економічно розвинутих країн явище голоду та недоїдання загалом уже не характерне.

На основі статистичних даних FAO [6] здійснено групування країн світу. Показники вміщено в таблиці 1.

Висновок із наведеного групування свідчить про наявність значної кількості країн, для яких характерний голод та недоїдання. Більш детально це показано в таблиці 2.

Таблиця 1

**Групування країн світу за середньою енергетичною цінністю раціону
(ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]**

Групи	Країни
1770–2130	Бурунді, ЦАР, КНДР, Демократична Республіка Кого, Гаїті, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Зімбабве
2130–2490	Ангола, Антигуа і Барбадос, Афганістан, Болівія, Венесуела, Гамбія, Гвінея-Бісау, Йорданія, Замбія, Ефіопія, Ємен, Кенія, Конго, Мозамбік, Нова Гвінея, Сан-Томе і Принсіпі, Сьєра-Леоне, Соломонові острови, Південний Судан, Сирія, Східний Тимор, Руанда, Уганда, Танзанія, Чад
2490–2850	Багами, Бангладеш, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Вануату, Габон, Гренада, Гватемала, Гондурас, Джибуті, Еквадор, Есватіні, Іран, Кабо-Верде, Камбоджа, Камерун, Камбоджа, Киргизстан, Лаос, Малаві, Малі, Мікронезія, М'янма, Намібія, Нікарагуа, Нігер, Пакистан, Перу, Сент-Кінг і Невіс, Сальвадор, Сент-Кінг і Невіс, Сенегал, Судан, Суринам, Таджикистан, Того, Тонго, Фіджі, Японія
2850–3210	Барбадос, Беліз, Болгарія, В'єтнам, Гвінея, Гвіана, Гренадин і Тобаго, Грузія, Домініка, Домініканська Республіка, Індія, Індонезія, Іран, Єгипет, Кірібаті, Колумбія, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Ліван, Лівія, Малайзія, Мавританія, Маврикій, Молдова, Монголія, Науру, Непал, Нова-Зеландія, Північна Македонія, Панама, Парагвай, ПАР, Самоа, Сент-Вісент і Гренадини, Сейшельські острови, Словаччина, Словенія, Таїланд, Тринідад і Тобаго, Туркменістан, Україна, Уругвай, Філіппіни, Шрі-Ланка, Чилі, Ямайка
3210–3570	Албанія, Алжир, Аргентина, Австралія, Азербайджан, Бахрейн, Білорусь, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Вірменія, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Казахстан, Катар, Кіпр, Корея, Куба, Кувейт, Латвія, Люксембург, Мальта, Мексика, Марокко, Нідерланди, Норвегія, ОАЕ, Оман, Португалія, Росія, Саудівська Аравія, Чехія, Туніс, Угорщина, Узбекистан, Уругвай, Фінляндія, Швеція, Швейцарія
3570–3930	Австрія, Бельгія, Канада, Данія, Ізраїль, Італія, Литва, Ісландія, Ірландія, Німеччина, Польща, Румунія, Сербія, США, Туреччина, Франція, Чорногорія

Таблиця 2

**Диференціація країн світу за середньою енергетичною цінністю раціону
(ккал на одну особу за добу) станом на 2021 р. [6]**

Середній показник у світі	Країни		Амплітуда коливань між максимальним і мінімальним значенням	
	Максимальне	Мінімальне		
			Абсолютне	Відносне
2978	США (3911)	Бурунді (1775)	2136	2,2
	Бельгія (3892)	ЦАР (1775)	2117	2,2
	Ірландія (3861)	Мадагаскар (1979)	1882	1,9
	Туреччина (3825)	КНДР (1982)	1843	1,9
	Австрія (3819)	Лесото (2035)	1784	1,9
	Італія (3733)	Гаїті (2076)	1657	1,8
	Ізраїль (3701)	Демократична Р. Конго (2096)	1605	1,8
	Румунія (3665)	Ліберія (2097)	1568	1,7
	Німеччина (3634)	Уганда (2123)	1511	1,7
	Ісландія (3612)	Гвінея-Бісау (2167)	1445	1,7

Джерело: складено авторами за даними [6].

Амплітуда коливань між максимальним і мінімальним значенням в абсолютних показниках становить від 1445 до 2136 ккал на одну особу за добу, абсолютне від 1,7 до 2,2 раза.

Для I типу країн характерний *дуже низький рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), нижче від середньої норми харчування для однієї людини. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,7–1,4 разів, а від високорозвинутих країн 2,2 разів. За кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 2136 до 1780. Географічно сюди входять країни Африки, Південної Америки та одна азіатська КНДР, для яких характерні системне недоїдання та часті голодомори. Власне цей регіон є епіцентром найбільш бідніших країн світу. Тут є країни, де частка тих, хто голодує, перевищує 40% населення (ЦАР, ДР Кого, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Зімбабве).

Для II типу країн характерний *низький рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу) нижче від середньої норми харчування для однієї людини. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,7–1,4 раза. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,4–1,2 раза, а від високорозвинутих країн – 1,6 разів, відповідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1780 до 1420. Географічно сюди входять країни Африки, Латинської Америки, Океанії, Південно-Західної Азії, для яких характерні періодичні проблеми в харчуванні, пов'язані з кліматичними умовами, воєнними діями та політичною нестабільністю. Тут є країни, де частка тих, хто голодує, перевищує 30–40% населення (Ефіопія, Малі, Замбія, Сомалі, Уганда, Чад).

Для III типу країн характерний *недостатній рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу за добу) перевищує середню норму харчування для однієї людини, нижче від середнього показника у світі. Відхилення від середнього показника у світі становить 1,2–1,1 раза, а від високорозвинутих країн – 1,5 раза, від-

повідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1420 до 1060. Географічно сюди входять країни Африки, Латинської Америки, Азії, Океанії. Для деяких країн характерне системне недоїдання (Пакистан). Сюди входить високорозвинута країна Японія. Належність до цієї групи пояснюється тим, що в ній відсутній пшеничний тип харчування, а також культурою харчування, тобто особливістю національної кухні.

Для IV типу країн характерний *достатній рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищення середньої норми харчування для однієї людини перебувають на межі середнього показника у світі. Відхилення від середнього показника у світі становить 0,8 раза та перевищує 1,1 раза, а від високорозвинутих країн – 1,2 раза, відповідно, за кількістю ккал на одну особу на добу абсолютне відхилення коливається від 1060 до 700. Географічно сюди входять країни Африки (Єгипет, Кот-д'Івуар, Лівія, Мавританія, Маврикій, ПАР), Латинської Америки, Азії, Океанії та Європи (Болгарія, Молдова, Північна Македонія, Словаччина, Словенія, Україна). Для деяких країн є проблема системного недоїдання (Індія, Індонезія, Непал).

Для V типу країн характерний *високий рівень* за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищенням середньої норми харчування для однієї людини та середнього показника у світі. Перевищення середнього показника у світі становить 1,1–1,2 раза. Географічно сюди входять країни Африки (Алжир, Марокко, Туніс), Латинської Америки, Азії, Океанії та Європи (Албанія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Велика Британія, Греція, Естонія, Іспанія, Латвія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Чехія, Угорщина, Фінляндія, Швеція, Швейцарія).

Для VI типу країн *дуже високий рівень* типу країн характерний за середньою енергетичною цінністю раціону (ккал на одну особу на добу), перевищенням середньої норми харчування для однієї людини та середнього показника

у світі. Перевищення середнього показника у світі становить 1,2–1,3 рази. Географічно сюди входять країни Європи (Австрія, Бельгія, Данія, Італія, Литва, Ісландія, Ірландія, Німеччина, Польща, Румунія, Сербія, Франція, Чорногорія), Північної Америки (Канада, США), Азія (Ізраїль, Туреччина).

Отже, Україна входить до IV типу країн із характерним *достатнім рівнем* за середньою енергетичною цінністю раціоном (ккал на одну особу на добу). До цієї групи входять країни Центрально-Східної Європи (Болгарія, Молдова, Північна Македонія, Словаччина, Словенія, Україна), див. детально в таблиці 3.

Амплітуда коливання між максимальним і мінімальним значенням в абсолютних одиницях становить відповідно (–973) та (+1163), відносних – (1,3) та (1,7) рази.

Отже, можна стверджувати, що для економічно розвинутих країн голод та недоїдання вже не характерне. Останніми роками для цих країн характерне переїдання та ожиріння. Гострою є проблема харчування в країнах Африки. Досить складна продовольча ситуація зберігається в країнах Південно-Західної, Південної, Південно-Східної Азії. Менш гострою є проблема забезпечення харчування для країн Латинської Америки.

У наявних літературних джерелах дуже мало матеріалу, який би узагальнив і синтезував усі дані про харчування народів світу. Зрозуміло, що вихідним у цій проблематиці є географічне положення (та похідне кліматичне положення) окремих регіонів, країн та спосіб їхньої кулінарної обробки.

Однією з таких класифікацій є типізація харчування, здійснена американським гео-

графом Г. Керіелом, який в основу своєї праці поклав такі чинники:

1) основні продукти (крохмальні) – головні джерела калорій, саме пшеничні, рисові, кукурудзяні, просо-соргові та характерні типи харчування;

2) головні джерела надходження протеїну (рослинні й тваринні білки) [10].

Поєднання цих чинників покладено Г. Керіелом в основу виокремлення основних типів харчування (їх 20) в тісній кореляції з установленими регіонами світу. Детальну їх характеристику подано в таблицях 4–5 з уточненням назв регіонів та країн до сучасного трактування в географічній літературі та введенням окремої колонки (основні (регіони) країни), оскільки наявні лише картографічні джерела.

Пшеничний тип харчування переважає в раціоні в розвинутих країн світу. Проте є певні відмінності (Японія). У раціоні населення цих країн поєднується пшениця, картопля, цукор, м'ясо, тваринні та рослинні жири.

Вищеописані найбільш характерні типи харчування та особливості національних кухень не вичерпують різноманітність народів світу. У всіх цих елементах також можна виявити чотири різні рівні – етнічно специфічні (властиві окремим регіонам), регіональні (ареальні) й міжнародні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене наукове дослідження дало змогу виокремити шість типів країн світу за середньою добовою енергетичною цінністю раціону. Установлено, що Україна входить до IV типу країн із характерним *достатнім рівнем* за середньою енергетичною цінністю раціоном (ккал на одну особу

Таблиця 3

Місце України за основними показниками харчування у світі у 2021 р.

Показник	Україна	Світ		
		Середнє значення	Максимальне значення	Мінімальне значення
Середньодобове споживання харчування на одну особу, ккал	2938	2978	3911 США	1775 Бурунді
Середня норма харчування для однієї особи 2300–2400 ккал на добу	+538	-	-	-

Джерело: складено авторами за даними [6].

на добу). До цієї групи входять також інші країни Центрально-Східної Європи.

Результати дослідження стверджують, що для економічно розвинутих країн голод та недоїдання вже не характерне. Останніми роками для цих країн важливою стає проблема переїдання та ожиріння. Водночас недостатність харчування є гострою проблемою в країнах Африки. Досить складна продовольча ситуація зберігається в країнах Південно-Західної, Південної, Південно-Східної Азії. Менш гострою залишається проблема забезпечення харчування для країн Латинської Америки.

Незважаючи на те, що в кожній країні склалася свої типи харчування та є специфічні ознаки смакових відчуттів, національні кухні не стають замкненими й ізольованими, а постійно взаємодіють і впливають одна на одну. Такі явища в сучасній літературі отримали назву пан'європейської, паназійської, панамериканської, панафриканської та інші на рівні материків, континентів та макрорегіонів. На рівні країн – панукраїнської, панпольської, панхорватської та інше. Зрозуміло, що чітко формуються нові типи харчування, наприклад, американський, який характерний для США,

Таблиця 4

Типи харчування (пшеничні та рисові) (за Г. Керіелом)*

Типи харчування	Основні (регіони) країни	Головні джерела калорій	Головні джерела протеїну
1. Тип склався у середній смузі Європи і став майже універсальним для різних країн на всіх континентах	Північна Америка (США, південь Канади), Європа (Північна, Західна, Східна), Росія, а також окремі країни Південної Америки (Чилі, Аргентина, Уругвай), Південної Африки (Лесото, ПАР, Свазіленд), Австралія, Нова Зеландія	Пшениця, картопля, цукор, м'ясо, жири тваринні й олія	Яловичина, свинина, баранина, молочні продукти
2. Західно-індостанський	Пакистан, окремі регіони Афганістану та Індії	Пшениця, просо, сорго, ячмінь, рис	Горох, сочевиця та інші бобові
3. Середземноморсько-передньоазійський	Країни Південної Європи, країни Північної Африки, країни Південно-Західної Азії, Центральна Азія	Пшениця, кукурудза, ячмінь, жири: тваринні, рослинні	Яловичина, свинина, баранина, молочні продукти
4. Андський	Еквадор, Перу, окремі регіони Аргентини, Болівії, Чилі	Пшениця, кукурудза, ячмінь, картопля	Яловичина, бобові
5. Бразильський	Південна Бразилія (тропічна частина)	Пшениця, кукурудза, рис, цукор	Яловичина, бобові
6. Внутрішньо-Південноамериканський	Окремі регіони Болівії, Аргентини, Парагвай	Пшениця, кукурудза, маніок	Яловичина, бобові
7. Бенгальсько-бірманський	Непал, Бангладеш, Бруней, Бутан, М'янма	Рис	Горох, та інші бобові
8. Східноазійський прибережний	Корея Південна, Корея Північна, Японія	Рис, пшениця	Риба, соєві боби
9. Південнокитайський	Південні райони Китаю	Рис, кукурудза, солодка картопля	Свинина, риба, соєві боби, арахіс
10. Малайзійсько-індонезійський	В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Тимор-Лешті, Філіппіни	Рис, кукурудза, солодка картопля	Риба, соєві боби та інші бобові
11. Карибсько-панамський	Центральна Америка (Беліз, Коста-Ріка, Панама), Карибська Америка (Антигуа і Барбуда, Багами, Барбадос, Гаїті, Гренада, Домініка, Домініканська Республіка, Куба, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго, Ямайка), окремі регіони Колумбії, Бразилії	Рис, кукурудза, банани, ямс, маніок, цукор	Горох та інші бобові

Типи харчування (кукурудзяні, просо-соргові та ін.) (за Г. Керіелом)*

Типи харчування	Основні (регіони) країни	Головні джерела калорій	Головні джерела протеїну
12. Мексикансько-гватемальський	Мексика, Гватемала, окремі регіони Нікарагуа, Коста-Ріка, Сальвадор	Кукурудза	Бобові
13. Венесуельсько-гвіанський	Венесуела, Гаяна, окремі регіони Колумбії	Кукурудза, пшениця, картопля	Яловичина, бобові
14. Східноафриканський	Ботсвана, Бурунді, Джибуті, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Кенія, Маврикій, Малаві, Намібія, Руанда, Сомалі, Танзанія, Уганда	Кукурудза, просо, сорго	Горох, сочевиця та інші бобові
15. Західно-центральнафриканський	Ангола, Бенін, Буркіна-Фасо, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, ДР Конго, Екваторіальна Гвінея, Кабо-Верде, Камерун, Коморські острови, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мадагаскар, Малі, Мозамбік, Нігер, Нігерія, Південний Судан, Судан, Республіка Конго, Сан-Томе і Принсіпі Сейшельські острови, Сенегал, Сьєра-Леоне, Того, ЦАР, Чад	Просо й сорго кукурудза, рис, ямс, батат, маніок, банани	Горох та інші бобові, арахіс
16. Тип країн Індійського океану	Південь Індії, Шрі-Ланка, Мальдіви	Просо й сорго, рис, маніок, кокосові горіхи	Риба, бобові, арахіс
17. Північнокитайський	Північ Китаю	Просо й сорго, пшениця, кукурудза, картопля	Свинина, баранина, соєві боби
Інші характерні типи харчування			
18. Монгольсько-тибетський	Монголія, Китай (Тибет)	Ячмінь	Молоко, баранина, козлятина
19. Острівний тихоокеанський	Океанія: Мікронезія (Маршалові Острови, Мікронезія, Науру, Палау), Меланезія (Вануату, Папуа Нова Гвінея, Соломонові острови), Полінезія (Самоа, Тонга, Тувалу, Фіджі)	Маніок, ямс, таро, банани, кокосові горіхи	Риба, свинина
20. Арктичний полярнобереговий	Північ Канади, Гренландія, Шпіцберген (Норвегія), арктичні регіони Росії	Тваринні жири, пшениця	Риба, м'ясо диких тварин

* Авторами уточнено назви регіонів та країн до сучасного трактування в географічній літературі та введення окремої колонки основні регіони, країни.

Канади, Австралії, Нової Зеландії, а останніми роками й для деяких країн Європи. Для нього характерні низькі норми споживання зерна, картоплі та більш високі норми споживання м'яса, молока, яєць, цукру, фруктів, овочів. Однак для середземноморського типу харчування (Південна Європа) характерний висо-

кий рівень споживання овочів, фруктів, рослинної олії, а також хлібобулочних виробів. Отже, глобальні явища в харчуванні чинять досить помітний вплив на національні кухні. Вивчення географічних аспектів формування національних кухонь потребує подальших досліджень.

Література

1. Bell D., Valentine G., Consuming Geographies: We Are Where We Eat (Routledge, London, 1997), p. 256.
2. Гусева Н. Деякі суспільно-географічні аспекти споживання продовольства населення України *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. 16 (265), 2013. С. 137–147.
3. Castro J. de, The geography of hunger. Boston. 1952. p. 384.
4. Colombino A., The geography of food. *Bollettino della Società Geografica Italiana* VII (2014), 647–656.
5. Заставецька Л., Мариняк Я., Стецько Н. Кулінарна географія як науковий напрям нового світу туризму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. № 1 (56). С. 120–128. DOI : <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.14>
6. FAO. 2023. World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2023. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
7. Freidberg S., 2003, Editorial. Not all sweetness and light: new cultural geographies of food, „Social & Cultural Geography”, vol. 4, no. 1, s. 3–6
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Food and agriculture data (2020), <http://www.fao.org/faostat>. Accessed 11 Sent 2024
9. Goodman M, Kneafsey M, Maye D, Holloway L. Geographies of Food: An Introduction. 2021. Publisher: Bloomsbury. 40 p. DOI:10.5040/9781474204392
10. Kariel H.G, A proposed classification of diet. *Annals of the Association of American Geographers* 56(1), 68–79 (1966). doi:10.1111/j.1467-8306.1966.tb00544.x
11. Kowalczyk A., 2005, Turystyka kulinarna – ujęcie geograficzne, „Turyzm”, 15, 1/2, s. 163–186.
12. Lallukka T., Laaksonen M., Rahkonen O., Roos E., Lahelma E., Multiple socio-economic circumstances and healthy food habits. *Eur. J. Clin. Nutr.* 61(6), 701–710 (2007). doi:10.1038/sj.ejcn.1602583
13. Lévi-Strauss C., *Anthropologie structural* (Penguin, New York, 1978), p. 383.
14. Kholoshyn I., Burman L., Nazarenko T., Mantulenko S., and Panteleeva N. Geographic particulars of the world’s population food ration // E3S Web of Conferences 166, 13007 (2020) *ICSF 2020* <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613007>
15. Mandelblatt B. Geography of Food. *The Oxford Handbook of Food History / Edited by Jeffrey M. Pilcher*. Print Publication Date: Oct 2012 Subject: History, Theory Online Publication Date: Nov 2012 DOI:10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0009 Oxford Handbooks Online. 1-23 p.
16. Mullie P., Clarys P., Hulens M., Vansant G., Dietary patterns and socioeconomic position. *Eur. J. Clin. Nutr.* 64(3), 231–238 (2010). doi:10.1038/ejcn.2009.145
17. Pitte J.-R., *Gastronomie française: histoire et géographie d'une passion* (Fayard, Paris, 1991), p. 265.
18. Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження : монографія, Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 239 с.
19. Sorre M., The geography of diet, in *Reading in Cultural Geography* (University of Chicago Press, Chicago, 1962), pp. 445–456.
20. World Food Programme (2020), <https://www.wfp.org>. Accessed 1 Oct 2024
21. World Health Organization, <https://www.who.int> (2024). Accessed 1 Oct 2024.

References

1. Bell, D., Valentine, G., Consuming Geographies: We Are Where We Eat (Routledge, London, 1997), p. 256.
2. Husieva, N. Deiaki suspilno-heohrafichni aspekty spozhyvannia prodovolstva naseleennia Ukrainy *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Heohrafichni nauky*. 16 (265), 2013. S. 137–147.
3. Castro, J. de, The geography of hunger. Boston. 1952. p. 384.
4. Solombino, A. (2014). The geography of food. *Bollettino della Società Geografica Italiana* VII, 647–656.
5. Zastavetska L., Maryniak Ya., Stetsko N. (2024). Kulinarna heohrafiia yak naukovyi napriam novoho svitu turyzmu *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Heohrafiia*. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V. № 1 (56). S. 120–128. DOI : <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.14>
6. FAO. (2023). World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2023. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
7. Freidberg S., (2003). Editorial. Not all sweetness and light: new cultural geographies of food, „Social & Cultural Geography”, vol. 4, no. 1, s. 3–6.
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Food and agriculture data (2020), <http://www.fao.org/faostat>. Accessed 11 Sent 2024.

9. Goodman, M., Kneafsey, M., Maye, D., & Holloway, L. (2021). *Geographies of Food: An Introduction*. Publisher: Bloomsbury. 40 p. DOI:10.5040/9781474204392
10. Kariel, H.G. (1966). A proposed classification of diet. *Annals of the Association of American Geographers* 56(1), 68–79 doi:10.1111/j.1467-8306.1966.tb00544.x
11. Kowalczyk, A., (2005), *Turystyka kulinarna – ujęcie geograficzne*, „Turyzm”, 15, 1/2, s. 163–186.
12. Lallukka T., Laaksonen M., Rahkonen O., Roos E., Lahelma E., Multiple socio-economic circumstances and healthy food habits. *Eur. J. Clin. Nutr.* 61(6), 701–710 (2007). doi:10.1038/sj.ejcn.1602583
13. Lévi-Strauss C., *Anthropologie structural* (Penguin, New York, 1978), p. 383.
14. Kholoshyn, I., Burman, L., Nazarenko, T., Mantulenko, S., & Panteleeva N. (2020). Geographic particulars of the worlds population food ration E3S Web of Conferences 166, 13007 ICSF 2020 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613007>
15. Mandelblatt, B. (2012) *Geography of Food*. The Oxford Handbook of Food History Edited by Jeffrey M. Pilcher. Print Publication Date: Oct 2012 Subject: History, Theory Online Publication Date: Nov DOI:10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0009 Oxford Handbooks Online. 1–23 p.
16. Mullie, P., Clarys, P., Hulens, M., Vansant, G. (2010). Dietary patterns and socioeconomic position. *Eur. J. Clin. Nutr.* 64(3), 231–238 doi:10.1038/ejcn.2009.145
17. Pitte, J.-R., *Gastronomie française: histoire et géographie d'une passion* (Fayard, Paris, 1991), p. 265.
18. Rovenchak, I.I. (2008). *Heohrafiya kul'tury: problemy teorii, metodolohiyi ta metodyky doslidzhennya: monohrafiya*, L'viv: Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka, 239 s.
19. Sorre, M. The geography of diet, in *Reading in Cultural Geography* (University of Chicago Press, Chicago, 1962), pp. 445–456.
20. World Food Programme (2020), <https://www.wfp.org>. Accessed 1 Oct 2024.
21. World Health Organization, <https://www.who.int> (2024). Accessed 1 Oct 2024.

УДК 550.34

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-2>

ЕЛЕКТРОМАГНІТНА ЕМІСІЯ СЕРЕДОВИЩА ЯК РЕАКЦІЯ НА СЕЙСМОТЕКТОНІЧНІ ПРОЦЕСИ В СЕЙСМОГЕНЕРУВАЛЬНИХ РЕГІОНАХ

Ігнатишин Василь Васильович

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
відділ сейсмічності Карпатського регіону
Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України;
доцент кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0727-2132

Іжак Тібор Йосипович

кандидат географічних наук, PhD, доцент,
доцент кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0940-8497

Молнар Д Стефан Стефанович

PhD, доцент, доцент кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2959-9136

***Актуальність дослідження:** Закарпаття – сейсмонебезпечний регіон України. На вияв місцевої сейсмічності впливає геодинамічний стан регіону, який відбивається на зміні геофізичних полів. Важливо вивчити зміни електромагнітної емісії в періоди інтенсифікації сейсмотектонічних процесів, диференціюючи дослідження згідно з режимами опитування приладів, їх частоти. Актуально оптимізувати пошук ефективної частоти вимірювання електромагнітної емісії серед доступних для вимірювання. **Предметом дослідження** є варіації електромагнітної емісії в центральній частині Закарпаття, сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оаиського глибинного розлому, їх динамічних характеристик, вияву місцевої сейсмічності вивчення їх взаємозв'язків та перспектив подальших наукових досліджень; розрахунок ступеня кореляції низки параметрів досліджуваних геофізичних полів. **Мета дослідження:** вивчення взаємозв'язків геофізичних полів, зокрема електромагнітної емісії, поля деформацій у центральній частині Закарпатського внутрішнього прогину, місцевої сейсмічної активності. **Методологія дослідження:** розрахунки кінематичних характеристик сучасних рухів кори, порівняння, кореляційний аналіз низки спостережень. **Результати дослідження:** показано, що інтенсивні горизонтальні зміщення земної кори в зоні Оаиського глибинного розлому супроводжуються аномальними варіаціями електромагнітної емісії, сейсмічною активізацією. **Практичне значення:** отримані результати важливі для пошуку ефективних методів вивчення процесів підготовки та виявів екологічно небезпечних процесів, їх екологічних аспектів, поповнення банку геофізичних даних. **Висновки:** досліджено зв'язок електромагнітної емісії центральної частини Закарпаття із сучасними горизонтальними рухами кори, сейсмічною активністю регіону у 2022 році. Показано, що ефективним методом вивчення сейсмотектонічних процесів у регіоні є використання прискорення сучасних горизонтальних рухів кори. **Перспектива подальших досліджень.** Результати досліджень можна використати при вивченні фізичних характеристик геологічних структур сейсмонебезпечних регіонів, важливо дослідити зв'язки електромагнітної емісії із сейсмотектонікою регіону в інших діапазонах частот. Це важливо при пошуку оптимальних методик дослідження напружено-деформованого стану порід, їх майбутнього прогнозування.*

***Ключові слова:** геодинамічний стан, електромагнітна емісія, сучасні горизонтальні рухи кори, Закарпатський внутрішній прогин, сейсмотектонічні процеси, землетруси.*

ELECTROMAGNETIC EMISSION OF THE MEDIUM AS A REACTION TO SEISMOTECTONIC PROCESSES IN SEISMOGENERATING REGIONS

Ignatyshyn Vasyl Vasylovych

candidate of physical and mathematical sciences,
Senior Research Fellow, Department of seismicity of the Carpathian region
S. Subbotin Institute of Geophysics National Academy of Sciences of Ukraine;
Associate Professor at the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-0727-2132

Izhak Tibor Yosypovych

Candidate of Geographical Sciences, PhD, associate professor,
associate Professor of the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0940-8497

Molnar D Stefan Stefanovych

PhD, docent, Associate Professor at the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-2959-9136

The relevance of the study: Transcarpathia is a seismically hazardous region of Ukraine. The local seismicity is influenced by the geodynamic state of the region, which responds to changes in geophysical fields. It is important to study the changes in electromagnetic emission during periods of intensification of seismotectonic processes, differentiating the research according to the modes of instrumentation and their frequency. It is relevant to optimize the search for an effective frequency of electromagnetic emission measurement among those available for measurement. **The subject of the research** are the variations of electromagnetic emission in the central part of Transcarpathia, modern horizontal crustal movements in the Oash deep fault zone, their dynamic characteristics, manifestations of local seismicity, study of their interrelations and prospects for further research; calculation of the degree of correlation of a number of parameters of the studied geophysical fields. **The purpose of the research:** studying the interrelationships of geophysical fields, in particular electromagnetic emission, deformation field in the central part of the Transcarpathian internal trough, and local seismic activity. **Research methodology:** calculations of kinematic characteristics of modern crustal movements, comparison, correlation analysis of observation series. **Research results:** it has been shown that intense horizontal displacements of the earth's crust in the Oash deep fault zone are accompanied by anomalous variations in electromagnetic emission and seismic activation. **Practical significance:** the results obtained are important for finding effective methods for studying the processes of preparation and manifestations of environmentally hazardous processes, their environmental aspects, and replenishing the geophysical data bank. **Conclusions:** the relationship between the electromagnetic emission of the central part of Transcarpathia and modern horizontal crustal movements and seismic activity in the region in 2022 is investigated. It is shown that an effective method for studying seismotectonic processes in the region is to use the acceleration of modern horizontal crustal movements. **Prospects for further research:** the results of the research can be used to study the physical characteristics of geological structures in earthquake-prone regions, and it is important to investigate the relationship between electromagnetic emission and seismotectonics in other frequency ranges. This is important when searching for optimal methods for studying the stress-strain state of rocks and their future forecasting.

Key words: geodynamic state, electromagnetic emission, modern horizontal crustal movements, Transcarpathian internal trough, seismotectonic processes, earthquakes.

Постановка проблеми. Закарпаття – регіон України, що характеризується як сейсмогенерувальний. Тут сейсмічними станціями реєструються місцеві як слабкі, так і сильніші, відчутні. Також з метою вивчення варіацій геофізичних полів на території Закарпатського внутріш-

нього прогину споруджені та функціонують декілька режимних геофізичних станцій Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України. Проводиться моніторинг геофізичних полів: магнітного поля Землі, радіоактивного фону

середовища, варіацій електромагнітної емісії середовища, досліджуються взаємозв'язки їх із небезпечними геологічними процесами в регіоні. Важливо вивчити зміни електромагнітної емісії в періоди інтенсифікації сейсмотектонічних процесів, диференціюючи дослідження згідно з режимами опитування приладів, їх частоти. Актуально оптимізувати пошук ефективної частоти вимірювання електромагнітної емісії серед доступних для вимірювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на підвищення сейсмічної активності Карпатського регіону та необхідність отримати реальну картину сейсмотектонічних процесів на території Закарпатського внутрішнього прогину та прилеглих територіях проводять різнопланові дослідження геологічних процесів, що можуть вплинути на екологічний стан регіону. У статті [1] автори відзначають, що землетрус, який стався біля м. Суми, відбувся під впливом декількох напружених режимів, пов'язаних на регіональному рівні з перенесенням напруг із зони Вранча вздовж мантійного лінеамента Соллогуба та через зміну локального поля напруги, яка створює нестабільність літостатичного тиску і є передумовою появи додаткових напружень. У [2] проведено аналіз причин виникнення й розвитку природно-техногенних надзвичайних ситуацій, визначено найбільш характерні з них, які відбуваються на певній території, що має конкретні координати. Для оцінки ризику виникнення надзвичайних ситуацій найбільш доцільно використовувати геоінформаційні системи та геоінформаційні технології. У [3] представлено методіку та застосування малоамплітудних деформаційних аномалій – провісників місцевих Закарпатських землетрусів, для вивчення метеотемпературних впливів на дані режимних геофізичних спостережень і розробки способів урахування таких впливів, що є одним із важливих завдань при проведенні геодинамічного моніторингу, зокрема, для деформографічних досліджень. Запропонована в [4] модель дасть змогу зменшити ентропію (невизначеність) системи майже вдвічі, що свідчить про необхідність використання геоінформаційних систем при ландшафтно-екологічному моніторингу. Для

достовірної оцінки напружено-деформованого стану гірських порід і, відповідно, для прогнозування карстових процесів та деформацій, пов'язаних із наявністю видобувних камер і розвитком карсту, можна успішно застосовувати метод природного імпульсного електромагнітного поля Землі [5]. Проведено інтерпретацію експериментальних даних (деформаційних, геоакустичних і параметрів вогнища землетрусу) та встановлено їх зв'язок із сейсмічністю Закарпатського регіону з використанням статистичного (регресійного) аналізу [6]. У [7] проведено теоретичне визначення та моделювання критичних значень напружено-деформованого стану ґрунтового масиву під впливом навантажень, яке дає змогу передбачити характер впливу механічних процесів на еколого-геофізичний стан навколишнього середовища та дослідити стійкість інженерних споруд. У [8] показано результати моніторингу деформацій земної поверхні території Закарпаття, виконаного за допомогою методу радарної інтерферометрії, які мають практичну цінність та дають обґрунтовані результати, які в поєднанні з даними літолого-стратиграфічних, геоморфологічних і структурно-тектонічних досліджень можуть бути використані для прогнозування небезпечних геологічних процесів і мінімізації негативного впливу на природно-техногенні системи. Зсуви, карст, підтоплення, абразія, селі, поширення та інтенсивність вияву цих процесів визначаються особливостями геологічної та геоморфологічної будови території, її тектонічним, неотектонічним та сейсмічним режимом, а також гідрологічними, кліматичними, гідрогеологічними палео- й сучасними умовами [9]. У [10] проведено вдосконалення системи інтерпретації отриманих результатів, зареєстрованих сейсмічними станціями АЕС, що дало змогу визначати локальні, регіональні та телесеїсмічні події різної природи та енергетичного рівня, необхідні для розв'язання низки практичних завдань обробки та інтерпретації сейсмологічних даних. Проведено сучасні синхронні магніотелуричні дослідження геофізичних полів за профілями та отримано просторово-часову картину розподілу геомагнітних варіацій та електричного поля на поверхні

Землі, за якою можна оцінити електропровідність і геоелектричну структуру регіону [11]. У роботі [12] проаналізовано сучасні тенденції горизонтальних та вертикальних зміщень території заходу України за ГНСС-даними, включно з побудовою відповідних карт рухів та з виділенням зон деформацій верхнього шару земної кори, установлено, що деформації території Заходу України є складними й лише частково співвідносяться з відомою тектонічною будовою в регіоні. Координати вогнищ серії слабких землетрусів, що відбувалися протягом 2013–2015 рр. поблизу с. Тросник на півдні Закарпаття, визначено за їхніми різницевидами вступами на українських, словацьких, угорських і румунських станціях [13]. Показано, що епіцентр найсильнішого землетрусу опинився на розломі донеогенового фундаменту паралельного до дуги Карпат простягання. У [14] розроблено засади кількісної оцінки напружено-деформованого стану порушеного масиву гірських порід як основи теоретичної оцінки розподілу природного імпульсного електромагнітного поля Землі. Урахування викладених у [15] особливостей сеймотектоніки зони зчленування Оашського і Закарпатського розломів сприятиме уточненню оцінок характеристик та особливостей просторового розподілу природних геоелектричних, зокрема сеймотектонічних ризиків і небезпек у центральній частині Українського Закарпаття. У [16] представлено алгоритм визначення координат землетрусів, який найдоцільніше використовувати в разі дуже слабких землетрусів або малої кількості станцій, коли істотна частина даних відсутня. Геомеханічні процеси можуть змінити фізичні характеристики порід у верхніх шарах земної кори. Ці зміни безпосередньо впливають на варіації параметрів геофізичних полів, що, зі свого боку, важливо при вивченні сеймотектонічних явищ у регіоні. У [17] представлено результати вивчення метеорологічного та сеймотектонічного стану Закарпатського внутрішнього прогину, зокрема за 2021 рік, вказано на вплив температури повітря на сучасні рухи кори та прояв місцевої сейсмічності. Дослідженню змін параметрів радіоактивного фону середовища на тлі сучасних горизонтальних рухів кори в зоні

Оашського глибинного розлому та вияву сейсмічної активності в Закарпатському внутрішньому прогині присвячено роботу, результати якої представлено в [18]. Указано на аномальні варіації гамма-випромінювання в інтервалах інтенсивних рухів кори в сейсмогенерувальних регіонах. Вивчення магнітного поля Землі, його зв'язку з геодинамікою Закарпаття вказали на кореляцію параметрів геофізичних полів, їх динаміки в періоди аномальних виявів. Вектор магнітної індукції реагує на інтенсивні рухи кори та швидкі геологічні процеси в регіоні [19]. Для розуміння відгуку геофізичних полів на сеймотектоніку регіону важливо мати арсенал параметрів сучасних горизонтальних рухів кори, що безпосередньо впливають на екологічну ситуацію в Закарпатті. У [20] представлено результати вимірювання сучасних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому, розрахунку кінематичних характеристик георухів, вивчення зв'язків з місцевою сейсмічністю, ступеня кореляції, вказано, що прискорення рухів кори змінюється в період реєстрації місцевих землетрусів.

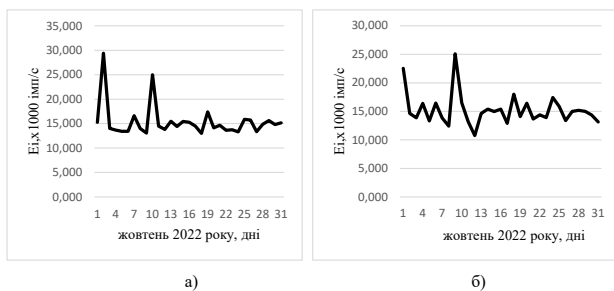
Постановка завдання. Завдання роботи полягає в аналізі варіацій параметрів електромагнітної емісії в центральній частині Закарпаття, вивченні стану сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому, часового розподілу місцевої сейсмічності, розрахунку та порівнянні їх кінематичних характеристик: швидкості та прискорення, розрахунків ступеня кореляції та їх взаємозв'язків за 2022 рік; дослідження зв'язку сеймотектоніки з варіаціями електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц.

Метадослідження—вивчити взаємозв'язки геофізичних полів, зокрема електромагнітної емісії, поля деформацій у центральній частині Закарпатського внутрішнього прогину, місцевої сейсмічної активності. **Предметом дослідження** є варіації електромагнітної емісії в центральній частині Закарпаття, сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому, їх динамічних характеристик, вияву місцевої сейсмічності вивчення їх взаємозв'язків та перспектив подальших наукових досліджень; розрахунок

ступеня кореляції низки параметрів досліджуваних геофізичних полів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання поставлених завдань проаналізовано варіації електромагнітної емісії, виміряні на режимній геофізичній станції «Тросник», розташованій у центральній частині Закарпатського внутрішнього прогину. Для аналізу зміни електромагнітної емісії в досліджуваному регіоні використано низку даних, виміряних у діапазоні 12,5 кГц. Методика спостереження параметрів геофізичного поля полягає у вимірюванні електромагнітної емісії протягом доби: 00.00, 06.00, 12.00, 18.00 (за Гринвіцьким часом). Спостереження варіацій електромагнітної емісії проводиться в діапазоні частот: 2 кГц, 5 кГц, 12,5 кГц, 17 кГц, 2–50 кГц, режим опитування – 1 с, 1 хв, 10 хв. З метою вивчення зв'язків геофізичного поля з геодинамічним станом та сейсмічністю регіону досліджено часовий розподіл варіацій електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц в різні періоди доби. Також показано зміни середньодобових величин електромагнітної емісії від часу, комплекс часових залежностей електромагнітної емісії протягом добових спостережень. На рисунку 1, а представлено зміни величин електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, виміряну в 00.00 годин за Гринвічем у жовтні 2022 року. Одиницею вимірювання електромагнітної емісії є імпульси за секунду.

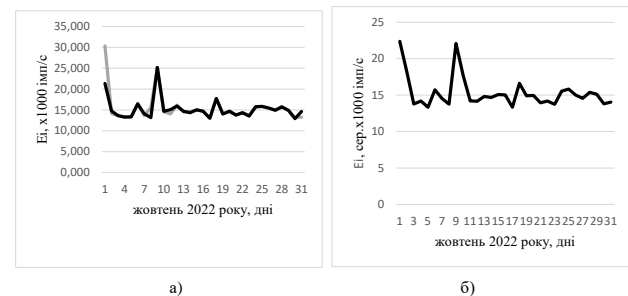
емісії є імпульси за секунду.

Рис. 1. а) варіації електромагнітної емісії, виміряної на режимній геофізичній станції «Тросник» у жовтні 2022 року о 00.00 (за Гринвіцьким часом) у діапазоні частот 12,5 кГц; б) варіації електромагнітної емісії, виміряної на режимній геофізичній станції «Тросник» у жовтні 2022 року о 06.00 (за Гринвіцьким часом) у діапазоні частот 12,5 кГц

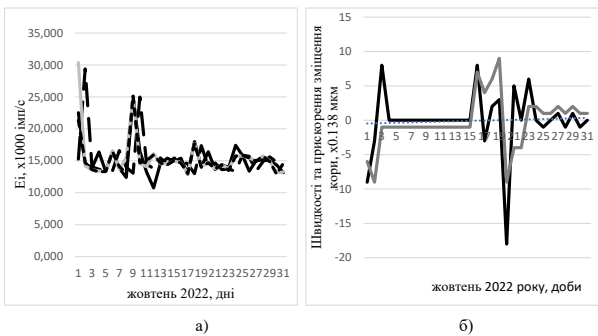
Якісний аналіз представленого графіка дає змогу визначити періодичність електромагнітної емісії та їх екстремальні значення. Мінімальне значення спостережуваної величини о 00.00 годин (за Гринвічем) становить 13 000 імпульсів за секунду, максимальне значення дорівнює 29 390 імпульсів за секунду. Виокремлюють періоди коливання спостережуваної величини в діапазоні 2, 3, 4, 5 діб, спостерігається тенденція до зменшення електромагнітної емісії протягом місяця, на тлі двох добових коливань електромагнітної емісії виокремлюють аномальні величини на початку місяця. На рисунку 1, б представлено коливання параметрів електромагнітної емісії в спостережуваному діапазоні, виміряні о 06.00 (за Гринвічем). Коливання електромагнітної емісії, виміряної о 06.00, характерне періодами 2, 4, 6 та 8 діб, мінімальне значення спостережуваної величини становить 10 760 імпульсів за секунду. Максимальна величина електромагнітної емісії дорівнює 25 090 імпульсів за секунду. Порівняння періодів коливань спостережуваних величин указує на їх подібність. Побудовано часовий розподіл електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, виміряні о 12.00 та 18.00 годині за Гринвічем (рисунок 2, а).

Аналіз представлених вище часових залежностей показує на ідентичність графі-

Рис. 2. а) варіації електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, виміряні на геофізичній станції «Тросник» у жовтні 2022 року о 12.00 (крива сірого кольору) та 18.00 (крива чорного кольору) (за Гринвіцьким часом) у жовтні 2022 року; б) середньодобові величини електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, виміряні на режимній геофізичній станції «Тросник» у жовтні 2022 року

ків, що свідчить про подібність варіацій електромагнітної емісії в другій половині доби: періоди коливань – 2, 3, 4 та 5 діб, важливо відмітити, що переважає період тривалістю в 3 доби. Величини електромагнітної емісії спадають протягом усього періоду спостережень. На основі вищевикладених результатів спостережень побудовано часову залежність розрахованих середньодобових величин електромагнітної емісії (рисунок 2, б). Варіації електромагнітної емісії, представлені на рисунку 5, узагальнюють результати спостереження та підтверджують періодичність реєстрації аномальних величин спостережуваного геофізичного поля. Розраховано середньомісячну величину електромагнітної емісії за жовтень 2022 рік, який становить 15 310 імпульсів за секунду. Отримані висновки підтверджують графіки, зображені на рисунку 3, а.

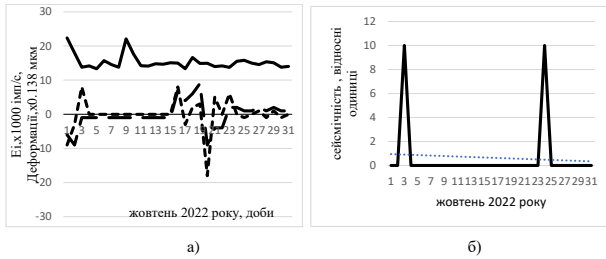
Рис. 3. а) електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц у жовтні 2022 року в Закарпатському внутрішньому прогині, виміряна о 00.00 (за Гринвіцьким часом) – крива чорного кольору; виміряна о 06.00 (за Гринвіцьким часом) – штрихлінія; виміряна о 12.00 (за Гринвіцьким часом) – крива сірого кольору; виміряна о 18.00 (за Гринвіцьким часом) – пунктирна лінія; б) кінематичні характеристики сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому в жовтні 2022 року: прискорення зміщення земної кори (крива чорного кольору); швидкість геомеханічних рухів земної кори (крива сірого кольору)

Важливо відмітити, що за результатами спостережень, представлених вище, встановлено чітко виражені часові інтервали, що характеризуються аномальними величинами електромагнітної емісії та змінюються з періодами в 6, 7 та 11 діб. Амплітуди коливань параметра геофізичного поля зменшуються нелінійно.

Наступним елементом дослідження, згідно з поставленою метою, є вивчення сучасних рухів кори за досліджуваний період. Сучасні рухи кори в центральній частині Закарпатського внутрішнього прогину вимірюють на пункті деформометричних спостережень «Королеве» (Берегівський район, селище Королеве). Для вивчення зв'язків геофізичних полів необхідно використати кінематичні характеристики сучасних горизонтальних рухів кори, а саме швидкості та прискорення зміщення верхніх шарів земної кори. Розраховано величини прискорення та швидкостей за жовтень 2022 року та побудовано його часовий розподіл, який представлено на рисунку 3, б. Величина зміщення гірських порід виміряна в жовтні 2022 року в зоні Оашського глибинного розлому становить розширення величиною 1,14 мкм, а деформації земної дорівнюють 50,7 нстр (нанострейн, $\times 10^{-9}$). Коливання кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів кори вказують на існування часових інтервалів, які характеризуються інтенсивними рухами кори: на початку місяця та в другій половині. Тривалість аномальних рухів становить від трьох діб на початку місяця до восьми діб у другій половині жовтня 2022 року. Амплітуда коливання прискорення рухів дорівнює 1,52 мкм, швидкості рухів – 1.24 мкм.

Протягом місяця спостерігають знакозмінний процес у геомеханічних рухах у зоні Оашського глибинного розлому: стиснення порід поступово переходить у розширення порід. Такі знакозмінні процеси супроводжуються підвищенням сейсмічності регіону. Вивчено часові розподіли варіацій електромагнітної

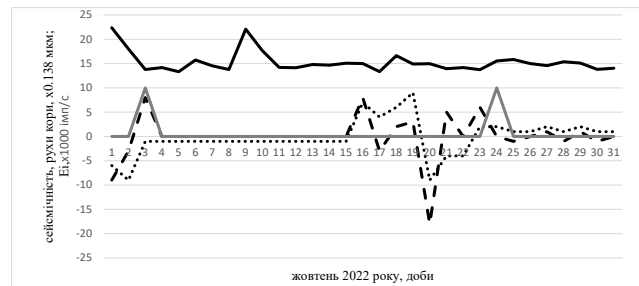
емісії та сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому за жовтень 2022 року, побудовано графіки залежностей вимірних величин (рисунок 4, а).

Рис. 4. а) варіації електромагнітної емісії (крива чорного кольору), сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому (крива сірого кольору); швидкість рухів кори (штрихлінія), прискорення рухів кори (пунктирна лінія). Жовтень 2022 року. Закарпатський внутрішній прогин; б) сейсмічна активність Карпатського регіону, жовтень 2022 року

Знакозмінний процес горизонтальних рухів кори в жовтні 2022 року відображається на варіації кінематичних характеристик – швидкості та прискоренні рухів кори, що тривають близько 10 діб. Електромагнітна емісія реагує на процеси стиснення порід у першій половині місяця, тут виявлено декілька збурень на графіку часового розподілу досліджуваної величини. Знакозмінний процес у сучасних рухах кори також супроводжується збуреннями електромагнітної емісії, розширення порід відгукується на кривій варіації спостережуваного геофізичного поля. Розраховано кореляційний коефіцієнт між варіаціями електромагнітної емісії та рухами кори в зоні Оашського глибинного розлому, який дорівнює $-0,1$. Розраховано ступінь кореляції електромагнітної емісії та кінематичних параметрів сучасних горизонтальних рухів кори, зокрема швидкості рухів кори: $-0,26$. Кореляція електромагнітної емісії та прискорення сучасних горизонтальних рухів кори становить $-0,3$. Отже, найбільший коефіцієнт кореляції між варіаціями електромагнітної емісії в досліджуваній період належить до прискорення сучасних горизонтальних рухів кори. Отриманий результат указує на ефективність використання прискорення рухів кори

при вивченні процесів геологічного характеру, зміщень кори та землетрусів. Вивчення геодинаміки регіону й відгуків геофізичних полів необхідні для дослідження періодів вияву місцевих землетрусів, що важливо в майбутніх прогностичних роботах. Побудовано часовий розподіл місцевої сейсмічності за жовтень 2022 року, при цьому використано сейсмічний бюлетень Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України (рисунок 4, б). У жовтні 2022 року на території Карпатського регіону зареєстровано 2 землетруси: 03.10.2022 року (Карпати, час у вогнищі: 15.44.10.4 (за Гринвічем), магнітуда рівна: 3, 6); Угорщина, магнітуда рівна: 1.6). Розглянуто часовий розподіл місцевої сейсмічності, варіації електромагнітної емісії та кінематику геодинамічного стану регіону (рисунок 5).

Рис. 5. Варіації електромагнітної емісії (крива чорного кольору), сейсмічність регіону (діаграма сірого кольору), швидкість рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому (пунктирна лінія), прискорення сучасних горизонтальних рухів (штрихлінія). Жовтень 2022 року

Землетруси відбуваються в періоди інтенсивних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому, що характеризуються аномальними величинами кінематики сучасних горизонтальних рухів кори. Розгляд варіацій електромагнітної емісії за жовтень 2022 року вказує, що підвищені величини електромагнітної емісії реєструються як в інтервалах інтенсивних рухів, так і після сейсмічної активізації регіону.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Закарпаття – територія зі складною геологічною будовою, вивчення та дослі-

дження її актуальне, оскільки вона також характеризується підвищеною сейсмічністю, як порівняти з іншими регіонами України. На території Закарпатського внутрішнього прогину створено Карпатський геодинамічний полігон, де розташовані режимні пункти спостережень параметрів різних геофізичних полів. На цих пунктах проводять вимірювання величин магнітного поля Землі, радіоактивного фону середовища, електромагнітної емісії. Виконано розрахунки кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому, побудовано часовий розподіл місцевої сейсмічності, вивчено варіації електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, який важливо дослідити. Досліджено на предмет взаємозв'язків спостережувані низки геофізичних полів та розуміння картини сеймотектоніки регіону та її впливу на електромагнітну емісію в діапазоні низьких частот. Модель геофізичного стану сейсмонебезпечного регіону: інтенсивні рухи кори в горизонтальному напрямку супроводжуються виявом

місцевої сейсмічності, ці процеси знаходять відгуки у варіаціях параметрів геофізичних полів, які спостерігаються до й після аномальних сеймотектонічних процесів. Розрахований ступінь кореляції сейсмічності та електромагнітної емісії становить 0.1. Кореляція сейсмічності регіону та прискорення рухів кори становить 0.24, а кореляція швидкості рухів та місцевої сейсмічності – 0.05.

Отже, найбільше корелюють між собою прискорення рухів кори та вияви місцевої сейсмічності, що підтверджує висновок про ефективність від використання кінематики сучасних горизонтальних рухів кори, зокрема в зоні Оашського глибинного розлому. Результати досліджень можна використати при вивченні фізичних характеристик геологічних структур сейсмонебезпечних регіонів, важливо дослідити зв'язку електромагнітної емісії із сеймотектонікою регіону в інших діапазонах частот. Це важливо при пошуку оптимальних засобів дослідження напружено-деформованого стану порід, їх майбутнього прогнозування.

Література

1. Чалий О., Дяконеску М., Гурова І., Лісовий Ю., Пігулевський П., Щербина С., Шевцов А., Шумлянська Л. Причина активної сейсмічності в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 4(83), 2018. Сс. 38–45. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.83.05>.
2. Зацерковний В., Богословський М. Розробка моделі функціонального стану об'єкта моніторингу для завдань оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 4(83), 2018. С. 91–97. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.83.13>.
3. Назаревич А., Назаревич Л., Баштевич М. Виділення малоамплітудних деформаційних аномалій–провісників місцевих закарпатських землетрусів з урахуванням метеопружних деформацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 1(84), 2019. С. 21–26. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.84.03>.
4. Зацерковний В., Плічко Л., Приліпко О., Ніколаєнко О., Мужанова Т. Обґрунтування доцільності застосування геоінформаційних систем у ландшафтно-екологічному моніторингу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 1(88), 2020. С. 98–105. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.88.14>.
5. Багрій С., Кузьменко Е., Дзьоба У. Зв'язок природного імпульсного електромагнітного поля Землі з напруженнями та деформаціями гірських порід на відпрацьованих родовищах солі в Передкарпатті в задачах прогнозування розвитку карсту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 2(89), 2020. С. 79–88. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.89.11>.
6. Хом'як М., Малицький Д., Асташкіна О., Махніцький М., Кравець С., Микита А., Грицай О. Регресійний аналіз сейсмічних і геофізичних параметрів та його застосування для дослідження сейсмічності Закарпатського регіону. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 3(90), 2020. С. 49–53. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.90.07>.
7. Стародуб Ю., Гаврись А., Козіонова О. Моделювання впливу еколого-геофізичного стану ґрунтів на інженерні мостобудівні об'єкти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 3(90), 2020. С.97–103. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.90.14>.
8. Углицьких Є., Вишва С., Іванік О. Моніторинг вертикальних зміщень земної поверхні території Закарпаття за даними радарної інтерферометрії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*, 4(91), 2020. С. 94–99. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.91.13>.

9. Пакшин М., Ляска І. Каблак Н., Яремко Г. Дослідження впливу гірничих виробок рудників ДП «Солотвинський солерудник» на земну поверхню, будівлі та споруди із використанням супутникового радарного моніторингу. *Геодинаміка*, 2(31)/2021. С. 41–52.
10. Андрущенко Ю., Лящук О. Локальні сейсмологічні мережі атомних електростанцій України, як складові частини національної системи сейсмологічного моніторингу. *Геодинаміка*, 2(31)/2021. С. 84–91. <https://doi.org/10.23939/jgd2021.02.084>.
11. Кушнір А., Бурахович Т., Льєнко В., Ширков Б. Сучасні магнітотелуричні дослідження Українських Карпат. *Геодинаміка*, 2(31)/2021. С. 92–101. <https://doi.org/10.23939/jgd2021.02.092>.
12. Третяк К., Брусак І. Сучасні деформації земної кори території Заходу України за даними ГНСС мережі «GEOTERRACE». *Геодинаміка*, 1(32)/2022. С. 16–25. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.016>.
13. Гнип А. Визначення різницевої координат і механізму вогнища землетрусів поблизу с. Тросник у Закарпатті протягом 2013–2015 рр.: Методичні аспекти та аналіз результатів. *Геодинаміка*, 2(33)/2022. С. 50–63. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.050>.
14. Кузьменко Е., Багрій С., Артим І., Артим В. Відображення розподілу механічних напруг в гірничих масивах у динаміці інтенсивності природного імпульсного електромагнітного поля Землі. *Геодинаміка*, 2(33)/2022. С. 64–97. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.065>.
15. Назаревич А., Назаревич Л., Байрак Г., Пиріжок Н. Сейсмотектоніка зони перетину Оашського і Закарпатського глибинних розломів (Українське Закарпаття). *Геодинаміка*, 2(33)/2022. С. 99–114. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.100>.
16. Гнип А., Малицький Д. Визначення координат землетрусів у кластерах на основі варіацій інтервалів між вступами Р– та S-хвиль. *Геодинаміка*, 2(35)/2023. С. 19–32. <https://doi.org/10.23939/jgd2023.02.019>.
17. Ігнатишин В. В., Іжак Т. Й., Молнар Д. С. С., Рац А. Й. Метеорологічний аспект геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину за 2021 рік. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 1, 2024. С. 32–47.
18. Ігнатишин В. В., Іжак Т. Й., Молнар Д. С. С. Радіоактивний фон середовища та сучасні рухи кори в Закарпатському внутрішньому прогині: сейсмічний аспект. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 2, 2024. С. 58–68.
19. Ігнатишин В. В., Малицький Д. В., Іжак Т. Й., Молнар Д. С. С., Рац А. Й., Ігнатишин А. В. Дослідження змін параметрів магнітного поля та поля деформацій у сейсмонезбезпечних регіонах. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 3, 2024. С. 48–59. ISSN 2786–5843 (Print) ISSN 2786–6440 (Online).
20. Ігнатишин В., Малицький Д., Іжак Т., Молнар Д. С., Ігнатишин М., Ігнатишин А. Геодинамічний стан Закарпатського внутрішнього прогину за результатами деформометричних спостережень в регіоні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Геологія*. Том 1, № 104, 2024. С. 13–21.

References

1. Chalyi, O., Diakonesku, M., Hurova, I., Lisovyi, Yu., Pihulevskyi, P., Shcherbyna, S., Shevtsov, A., & Shumlianska, L. (2018). Prychyna aktyvnoi seismichnosti v Ukraini [The cause of active seismicity in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 4(83), 2018, 38–45. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.83.05>.
2. Zatserkovnyi V., & Bohoslovskyi M. (2018). Rozrobka modeli funktsionalnoho stanu obiekta monitorynha dlia zavdan otsinky ryzykiv vynyknennia nadzvychainykh sytuatsii [Development of a model of the functional state of the monitored object for disaster risk assessment]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 4(83), 91–97. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.83.13>.
3. Nazarevych, A., Nazarevych, L., & Bashtevych, M. (2019). Vydilennia maloamplitudnykh deformatsiinykh anomalii–provisnykh mistsevykh zakarpatskykh zemletrusiv z urakhuvanniam meteoropuzhnykh deformatsii [Identification of low-amplitude deformation anomalies-precursors of local Transcarpathian earthquakes with regard to meteorological deformations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 1(84), 21–26. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.84.03>.
4. Zatserkovnyi, V., Plichko, L., Prylipko, O., Nikolaienko O., & Muzhanova T. (2020). Obgruntuvannia dotsilnosti zastosuvannia heoinformatsiinykh system u landshaftno-ekolohichnomu monitorynhu [Substantiation of the feasibility of using geographic information systems in landscape and environmental monitoring]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 1(88), 98–105. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.88.14>.
5. Bahrii, S., Kuzmenko, E., & Dzoba, U. (2020). Zviazok pryrodnoho impulsnoho elektromahnitnoho polia Zemli z napruzhenniamy ta deformatsiiamy hirskykh porid na vidpratsovanykh rodovyshchakh soli v Peredkarpatti v zadachakh prohnozuvannia rozvytku karstu [Connection of the natural pulsed electromagnetic field of the Earth with stresses and deformations of rocks in the spent salt deposits in the Carpathian region

in the problems of predicting the development of karst]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 2(89), 79–88. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.89.11>.

6. Khomiak, M., Malyskyi, D., Astashkina, O., Makhnitskyi, M., Kravets, S., Mykyta, A., & Hrytsai O. (2020). Rehresiynyi analiz seismichnykh i heofizychnykh parametriv ta yoho zastosuvannia dlia doslidzhennia seismichnosti Zakarpatskoho rehionu [Regression analysis of seismic and geophysical parameters and its application to study the seismicity of the Transcarpathian region]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 3(90), 49–53. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.90.07>.

7. Starodub, Yu., Havrys, A., & Kozionova, O. (2020). Modeliuvannia vplyvu ekoloho-heofizychnoho stanu gruntiv na inzhenerni mostobudivni obiekty [Modeling the impact of the ecological and geophysical state of soils on engineering bridge structures]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 3(90), 97–103. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.90.14>.

8. Uhlytskykh, Ye., Vyzhva, S., & Ivanik, O. (2020). Monitorynh vertykalnykh zmishchen zemnoi poverkhni terytorii Zakarpattia za danymy radarnoi interferometrii [Monitoring of vertical displacements of the earth's surface in Transcarpathia using radar interferometry data]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heolohiia*, 4(91), 94–99. <https://doi.org/10.17721/1728-2713.91.13>.

9. Pakshyn, M., Liaska, I. Kablak, N., & Yaremko, H. (2021). Doslidzhennia vplyvu hirnychykh vyrobok rudnykiv DP “Solotvynskyi solerudnyk” na zemnu poverkhniu, budivli ta sporudy iz vykorystanniam suputnykovoho radarnoho monitorynhu [Study of the impact of mine workings of the Solotvyno salt mine on the earth's surface, buildings and structures using satellite radar monitoring.]. *Heodynamika*, 2(31)/2021. Ss. 41–52.

10. Andrushchenko, Yu., & Liashchuk, O. (2021). Lokalni seismolohichni merezhi atomnykh elektrostantsii Ukrainy, yak skladovi chastyny natsionalnoi systemy seismolohichnoho monitorynhu [Local seismological networks of nuclear power plants in Ukraine as components of the national seismological monitoring system.]. *Heodynamika*, 2(31), 84–91. <https://doi.org/10.23939/jgd2021.02.084>.

11. Kushnir, A., Burakhovych, T., Iliencko, V., & Shyrkov, B. (2021). Suchasni mahnitotelurichni doslidzhennia Ukrainykykh Karpat [Modern magnetotelluric studies of the Ukrainian Carpathians]. *Heodynamika*, 2(31), 92–101. <https://doi.org/10.23939/jgd2021.02.092>.

12. Tretiak, K., & Brusak, I. (2022). Suchasni deformatsii zemnoi kory terytorii Zakhodu Ukrainy za danymy HNSS merezhi «GEOTERRACE» [Modern deformations of the Earth's crust in the territory of Western Ukraine according to GNSS data of the GEOTERRACE network]. *Heodynamika*, 1(32), 16–25. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.016>.

13. Hnyp, A. (2022). Vyznachennia riznytsevykh koordynat i mekhanizmu vohnyshcha zemletrusiv poblyzu s. Trosnyk u Zakarpatti protiahom 2013–2015 rr.: Metodychni aspekty ta analiz rezultativ [Determination of difference coordinates and focal mechanism of earthquakes near the village of Trosnyk in Transcarpathia during 2013–2015: Methodological aspects and analysis of results]. *Heodynamika*, 2(33), 50–63. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.050>.

14. Kuzmenko, E., Bahrii, S., Artym, I., & Artym, V. (2022). Vidobrazhennia rozpodilu mekhanichnykh napruh v hirnychykh masyvakh u dynamitsi intensyvnosti pryrodnoho impulsnoho elektromahnitnoho polia Zemli [Reflection of the distribution of mechanical stresses in rock masses in the dynamics of the intensity of the Earth's natural pulsed electromagnetic field]. *Heodynamika*, 2(33), 64–97. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.065>.

15. Nazarevych, A., Nazarevych, L., Bairak, H., & Pyrizhok, N. (2022). Seismotektonika zony peretynu Oashskoho i Zakarpatskoho hlybynykh rozlomiv (Ukrainske Zakarpattia) [Seismotectonics of the zone of intersection of the Oash and Transcarpathian deep faults (Ukrainian Transcarpathia)]. *Heodynamika*, 2(33), 99–114. <https://doi.org/10.23939/jgd2022.02.100>.

16. Hnyp, A., & Malyskyi, D. (2022). Vyznachennia koordynat zemletrusiv u klasterakh na osnovi variatsii intervaliv mizh vstupamy R– ta S-khvyly [Determination of earthquake coordinates in clusters based on variations in the intervals between P– and S-wave arrivals.]. *Heodynamika*, 2(35), 19–32. <https://doi.org/10.23939/jgd2023.02.019>.

17. Ihnatyshyn, V.V., Izhak, T.I., Molnar, D S. S., & Rats, A.I. (2024). Meteorolohichni aspekt heodynamichnoho stanu Zakarpatskoho vnutrishnoho prohynu za 2021 rik [Meteorological aspect of the geodynamic state of the Transcarpathian Internal Trough in 2021]. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 1, 32–47.

18. Ihnatyshyn, V.V., Izhak, T.I., & Molnar, D S.S. (2024). Radioaktyvnyi fon seredovyscha ta suchasni rukhy kory v Zakarpatskomu vnutrishnomu prohyni: seismichni aspekt [Radioactive background of the environment and modern crustal movements in the Transcarpathian internal trough: seismic aspect.]. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 2, 58–68.

19. Ihnatyshyn, V.V., Malyskyi, D.V., Izhak, T.I., Molnar, D S.S., Rats, A.I., & Ihnatyshyn, A.V. (2024). Doslidzhennia zmin parametriv mahnitnoho polia ta polia deformatsii u seismonebezpechnykh rehionakh [Study of changes in magnetic field and strain field parameters in earthquake-prone regions]. *Acta Academiae Beregsasiensis Geographica et Recreatio*, № 3, 48–59. ISSN 2786-5843 (Print) ISSN 2786-6440 (Online).

20. Ihnatyshyn, V., Malyskyi, D., Izhak, T., Molnar, D S., Ihnatyshyn, M., & Ihnatyshyn, A. (2024). Heodynamichni stan Zakarpatskoho vnutrishnoho prohynu za rezultatamy deformometrychnykh sposterezhen v rehioni [The geodynamic state of the Transcarpathian Internal Trough based on the results of deformometric observations in the region.]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenko, Heolohiia*. Tom 1, № 104, 13–21.

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

УДК 711:332.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-3>

КРИТЕРІЇ ВИБОРУ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ЗАВДАНЬ ТУРИСТИЧНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ЗАСТАРІЛОЇ ПРОМИСЛОВОЇ СПАДЩИНИ

Безугла Людмила Сергіївна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму та економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-6520-4325

Трегуб Юлія Євгенівна

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри геодезії,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0002-6772-245X

Бєлобородова Марія Валеріївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8329-7679

Актуальність дослідження. Питання туристичної ревіталізації застарілої промислової спадщини є ключовим елементом підвищення інвестиційної привабливості старопромилових територій, їх раціонального використання та економічного зростання. **Предмет.** Можливості інтеграції промилових об'єктів у сучасний міський та сільський простір через ревіталізацію та адаптацію до нових функцій, що дає змогу не лише зберегти архітектурні та технологічні пам'ятки, а й стимулювати економічний розвиток територій. **Мета дослідження:** виявити, обґрунтувати та систематизувати критерії, за якими можливо добирати об'єкти застарілої промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації. **Методологія** проведення дослідження полягає у використанні інформаційно-логічного, структурного, системного аналізу для визначення основних критеріїв, які можливо використовувати під час вибору об'єктів застарілої промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації. **Результати.** У статті висвітлено проблему відсутності в українському законодавстві поняття «застаріла промислова спадщина». Окремо розглянуто екологічні аспекти, які можуть виникати під час ревіталізації промислової спадщини, а також соціальна відповідальність перед громадянами, що живуть на цих територіях. Обґрунтовано основні критерії вибору об'єктів застарілої промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації. **Сфера застосування результатів.** Визначені в дослідженні критерії дають змогу оцінити доцільність перетворення промилових підприємств на об'єкти промислової спадщини, що потенційно спрощує співпрацю влади та бізнесу під час реалізації інвестиційних проєктів щодо туристичної ревіталізації. **Висновки.** Збалансоване управління об'єктами промислової спадщини та їх ефективне перепрофілювання можуть суттєво збільшити інвестиційну привабливість регіонів. Ключовими критеріями вибору об'єктів промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації є історичні, культурні, економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Ключові слова: туристична ревіталізація, застаріла промислова спадщина, економічні інтереси, інвестиційна привабливість, просторове планування.

CRITERIA FOR SELECTING OBJECTS FOR TOURIST REVITALIZATION OF OLD INDUSTRIAL HERITAGE

Bezuhla Liudmyla Serhiivna

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Tourism and Enterprise Economics Department,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6520-4325

Trehub Yulia Yevhenivna

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Geodesy,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6772-245X

Bieloborodova Mariia Valeriivna

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Tourism and Enterprise Economics Department,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-8329-7679

Relevance of the research. The issue of tourism revitalization of outdated industrial heritage is a key element in increasing the investment attractiveness of old industrial territories, their rational use, and economic growth. **Subject.** Possibilities of integrating industrial objects into modern urban and rural space through revitalization and adaptation to new functions, which allow not only the preservation of architectural and technological monuments but also stimulate the economic development of territories. **The purpose of the research** is to identify, justify, and systematize the criteria by which it is possible to select objects of the obsolete industrial heritage for the tasks of tourism revitalization. The research methodology consists of using information-logical, structural, and systemic analysis to determine the main criteria that can be used when selecting objects of obsolete industrial heritage for the tasks of tourism revitalization. **The results.** The article highlights the problem of the absence of the concept of “obsolete industrial heritage” in Ukrainian legislation. Environmental aspects that may arise during the revitalization of industrial heritage and social responsibility to citizens living in these territories are separately considered. The main criteria for selecting objects of obsolete industrial heritage for the tasks of tourism revitalization are substantiated. **Scope of results.** The criteria determined in the study allow us to assess the expediency of transforming industrial enterprises into objects of industrial heritage, which potentially simplifies the cooperation of authorities and businesses during the implementation of investment projects related to tourism revitalization. **Conclusions.** Balanced management of industrial heritage objects and their effective repurpose can significantly increase the investment attractiveness of regions. Historical, cultural, economic, social, and ecological aspects are the key criteria for selecting industrial heritage sites for tourism revitalization tasks.

Key words: tourism revitalization, outdated industrial heritage, economic interests, investment attractiveness, spatial planning.

Постановка проблеми. Поняття культурної спадщини є загальновідомим і широко застосовується в різних галузях. Однак в українському законодавстві не існує визначення промислової спадщини. З урахуванням розвитку промисловості різних галузей це питання постає гостро. Які об’єкти можна вважати промисловою спадщиною, які тери-

торії зарахувати до неї, а також як правильно управляти й раціонально, економічно вигідно та екологічно безпечно використовувати такі території – ці питаннями залишаються відкритими.

У різних країнах світу є різні підходи до визначення промислової спадщини, яку частіше називають індустріальною. Зазвичай

її пов'язують або співвідносять з об'єктами культурної спадщини. У світі формується концепція індустріальної спадщини, яка базується на перепрофілюванні промислових об'єктів, їх подальшому використанні та збереженні для майбутніх поколінь.

Індустріальна спадщина визнана в усьому світі як важливий історичний ресурс, що втілює численні цінності та створює широкі можливості для розвитку. Промислова спадщина може відігравати ключову роль в економічному зростанні територій. Проте необхідно чітко визначити її поняття, встановити, які об'єкти підпадають під цю категорію, яка процедура переведення об'єкта чи території до статусу спадщини, а також розробити класифікацію видів промислової спадщини та способів її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Таşkın D. Y. визначає, що індустріальна спадщина містить соціальні, історичні, архітектурні, технологічні або наукові об'єкти в міських і сільських районах, що залишилися від процесів промислового виробництва в минулому або сьогодні. У різних країнах і суспільствах визнання індустріальної спадщини відбувається по-різному. Перепрофілювання є найбільш прийнятним методом у сучасних умовах. Завдяки перепрофілюванню промислові підприємства набувають дедалі більшого значення з погляду багатьох аспектів, як-от архітектура, економіка, туризм.

У роботі вчених Yao L. et al [2] визначено, що індустріальна спадщина є свідченням історичної та культурної спадщини індустріалізації, а її збереження й адаптивне використання мають вирішальне значення для сприяння сталому розвитку міст. Результати дослідження сприяють комплексному розумінню розподілу промислової спадщини на прикладі одного промислового міста та надають цінну інформацію для збереження, планування й сталого розвитку цих важливих об'єктів. Дослідження підкреслює важливість інтеграції просторово-часового аналізу та моделювання спадщини в процес ухвалення рішень щодо ревіталізації промислової спадщини.

Мета дослідження Li Y., Ma X., Song J. [3] – вивчити стратегії збереження та дослідження індустріальної спадщини на основі аналізу великих об'ємів даних. За допомогою комплексного аналізу та поточного стану індустріальної спадщини дослідження інтегрує дані з різних джерел і розробляє модель для обробки та аналізу цих даних. Результати показують, що дані мають значний потенціал і практичну користь у збереженні індустріальної спадщини, забезпечуючи більш точні та персоналізовані стратегії захисту.

Ключові аспекти щодо туристичної ревіталізації промислових об'єктів висвітлено в роботах [4–6], які містять складник моделювання.

Важливою роботою українських науковців А. Бессонової, Л. Безуглої, М. Белобородової є стаття [7], у якій проаналізовано теоретичні основи та практичний досвід закордонних проєктів з ревіталізації промислових об'єктів з метою вивчення можливостей застосування цього методу трансформації індустріальних об'єктів в умовах України.

На прикладі українського промислового міста Кривий Ріг науковці [8] систематизували поняття «ревіталізація» та визначили перспективні напрями відновлення промислових споруд. У публікації проаналізовано світові тренди й найкращі вітчизняні приклади трансформації промислових територій у різноманітні інноваційні простори. Оцінено потенціал різних міських об'єктів щодо можливостей їх ревіталізації. Розроблено концептуальні моделі створення постіндустріального та індустріально-ландшафтного парків.

Ю. Трегуб [9] запропонувала визначення «промислова спадщина» в розрізі сукупності територій або об'єктів, пов'язаних з індустріальною діяльністю, які мають архітектурну, історичну, технологічну, культурну цінність, можуть містити будівлі, споруди, інфраструктуру, обладнання, соціальні, економічні та культурні аспекти, що відображають етапи розвитку промисловості регіону, а також може бути використана в цілях науки, освіти, туризму та місцевого розвитку. Вважаємо його доречним та вичерпним.

Як відзначають автори в роботі [10], розвиток туризму в епоху політико-економічних реформ та війни в Україні має бути насамперед збалансованим, і це завдання може бути виконано, зокрема, за допомогою інструменту ревіталізації.

Т. Мазур, Є. Король у роботі [11] розглядають проблему масової перебудови історичних виробничих територій у центральній частині Львова, що загрожує втратою цінних промислових будівель. Наголошують на потенціалі цих об'єктів стати частиною індустріальної культурної спадщини, яка може бути інтегрована в туристичну інфраструктуру та сучасне життя міста. Автори пропонують стратегію виявлення, інвентаризації та збереження таких будівель для збереження їх історичної і культурної цінності.

Т. Скрипін [12] у дослідженні постпромислових територій гірських районів Івано-Франківської області відзначає, що «остаточною метою ревіталізації є підвищення архітектурно-художньої цінності історичного середовища промислового поселення загалом». Однак уважаємо, що авторка дещо спрощує розуміння процесу ревіталізації, фокусуючись виключно на архітектурно-художніх аспектах, нехтуючи при цьому такими складниками, як екологічна безпечність застарілої промислової спадщини та рекреаційний потенціал.

Підтвердженням авторського бачення комплексності процесу ревіталізації промислової спадщини також слугує дослідження І. Мерилової [13], яка розглядає індустріальну забудову Дніпра як потенційний рекреаційний актив.

Мета статті – виявити, обґрунтувати та систематизувати критерії, за якими можливо добирати об'єкти застарілої промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації.

Основний матеріал. Просторовий розвиток і стратегічне планування територій стали надзвичайно актуальними останніми роками, зберігаючи свою важливість як інструменти управління на всіх рівнях, включно з місцевим. Ці інструменти необхідні для терито-

ріальних громад, які повинні раціонально, ефективно та екологічно безпечно використовувати й управляти своїми територіями.

Сьогодні територіальні громади мають змогу створювати й використовувати власні геоінформаційні портали, які можна наповнювати актуальними даними про всі об'єкти. Це надає їм значну перевагу в управлінні та плануванні територій. Вдале використання геопорталів дасть змогу створити окремий тематичний шар на мапі громади, який зможе відображати відомості про об'єкти промислової спадщини.

Поняття застарілої промислової спадщини для територіальних громад охоплює історичні промислові об'єкти, які втратили свою первісну функцію, але зберегли культурну, архітектурну та історичну цінність. Така спадщина може містити заводи, фабрики, шахти, відпрацьовані кар'єри, залізничні станції та інші індустріальні споруди чи території, що мають потенціал для ревалоризації та повторного використання з новою метою.

Для територіальних громад застаріла промислова спадщина може стати джерелом економічного розвитку, підвищення інвестиційної привабливості, туристичного потенціалу та соціальної інтеграції. Переосмислення й реконверсія таких об'єктів може передбачати їх перетворення на культурні центри, музеї, офісні або житлові приміщення, що сприяє збереженню історії та ідентичності громади, а також залученню інвестицій і створенню нових робочих місць. Або ж може утворювати історичний складник на території певного індустріального парку, які останні 5 років набули в Україні значної популярності.

Слід зазначити, що, за даними Державної служби статистики України, землі промисловості, після сільськогосподарських земель, забезпечують близько 25% загального ВВП країни. Отже, правильне використання індустріальних об'єктів після завершення життєвого циклу їх прямого призначення й перетворення в промислову спадщину може залучити значні інвестиції та сприяти інвестиційній привабливості й наповненню місцевих бюджетів.

Під час визначення критеріїв вибору об'єктів промислової спадщини автори спиралися на основні складники, а саме:

– історичний – чи має об'єкт певну історичну цінність для місцевості, на якій розташований, та для України загалом, важливість об'єкта з погляду історії галузі промисловості;

– культурний – наявність в об'єкта раніше культурного складника або перспектива його появи після ревіталізації, чи мають об'єкти культурне значення або пов'язані з традиціями та мистецтвом місцевості, наявність унікального архітектурного стилю об'єкта або інженерних рішень;

– економічний – розрахунок економічної вигоди від використання перепрофільованого об'єкта, економічний складник діяльності об'єкта після реконверсії, оцінка доцільності витрат на ревіталізацію тощо;

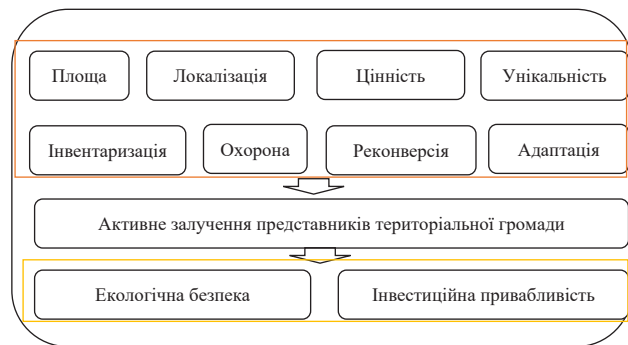
– соціальний – поява нових робочих місць, розвиток дозвілля мешканців громади, можливий вплив об'єкта на місцевість тощо.

Але не варто забувати, що ми говоримо про об'єкти промисловості (навіть якщо зараз уже не дійсні), тому не можемо не враховувати екологічний складник. Важливо врахувати можливість екологічної трансформації та адаптації об'єкта до сучасних екологічних стандартів, а також використання ревіталізації для покращення стану довкілля.

На рисунку 1 запропоновано загальні (основні) критерії вибору об'єктів для завдань туристичної ревіталізації застарілої промислової спадщини.

Наведені критерії не враховують специфіки якогось конкретного, неоднозначного та унікального об'єкта промислової спадщини. Вони є загальними й такими, що підходять для більшості промислових об'єктів, які потенційно та з урахуванням певних факторів можуть стати промисловою спадщиною.

Виокремлюють три групи критеріїв: першочергові, активного залучення представників територіальної громади та остання група екологічна безпека й економічна привабливість.

Рис. 1. Критерії вибору об'єктів для завдань туристичної ревіталізації застарілої промислової спадщини

Джерело: сформовано авторами

Площа може поділити об'єкти промислової спадщини за розміром: великі, середні, малі. І залежно від розміру ухвалюють рішення про переведення або не переведення об'єкта в статус промислової спадщини.

Локалізація об'єкта може містити дуже багато складників, як-от: географічне положення об'єкта відносно найближчого населеного пункту, близькість інфраструктури, наявність під'їзних шляхів тощо.

Важливий, але не простий критерій цінності – це про те, чи дійсно варто певний промисловий об'єкт переводити в промислову спадщину та займатися його ревіталізацією. Які ризики таких дій? Оцінка позитивних та негативних складників цього об'єкта як об'єкта промислової спадщини. Обов'язково необхідно оцінити культурну, історичну, соціальну, економічну, екологічну, туристичну цінність об'єкта.

Унікальність об'єкта може бути різнобічною. Крім культурної та історичної унікальності, може бути технологічна, яка проявляється в рідкісних технологіях, які використовували або лише на цьому промисловому підприємстві, або саме на ньому вперше, чи в наявності рідкісного обладнання, встановленого на об'єкті. Може також бути архітектурна унікальність, коли на промисловому підприємстві наявна особлива інженерія будівель або об'єкт збудований у певному стилі, який відображає якусь епоху. Ще один варіант унікальності – локаційна, що

виявляється у вдалому розташуванні об'єкта, яке може, зокрема, підсилювати його туристичну привабливість або вдало інтегруватися в міську забудову. Екологічна унікальність для об'єктів промисловості виявляється в трансформації в екологічний простір, а саме перетворення в рекреаційні зони та екопарки зі збереженням промислової спадщини. Також важливим аспектом цього виду унікальності є впровадження екологічних технологій під час ревіталізації об'єктів, наприклад, акцентуючи на енергоефективності.

Інвентаризація промислових об'єктів є важливим критерієм, який впливає на процес добору об'єктів для туристичної ревіталізації. Вона дає змогу систематично оцінити всі наявні об'єкти та ухвалити обґрунтовані рішення щодо їх подальшого використання. Інвентаризація дасть змогу органам місцевої влади та підприємствам розробляти стратегії з довгостроковими цілями й урахувати можливості поступової ревіталізації окремих об'єктів.

Охорона об'єктів промисловості забезпечує їх збереження, підтримку фінансування й привертає увагу туристів та інвесторів. Однак цей фактор також може створювати певні обмеження в адаптації об'єктів під нові функції. Наявність охоронного статусу в об'єкта може обмежувати можливості для реконструкції або зміни його функціонального призначення, що впливає на привабливість для деяких інвесторів. Наприклад, не можна проводити значні перепланування або будівельні зміни, що може ускладнити адаптацію під нові комерційні цілі. У таких випадках ревіталізація повинна бути проведена з урахуванням реставраційних вимог, що може підвищити складність і витрати на проєкт.

Реконверсія промислових об'єктів – це процес зміни їх функціонального призначення, коли старі заводи, фабрики або інші промислові споруди перетворюються на об'єкти з новими функціями, як-от культурні центри, комерційні приміщення, житлові комплекси тощо. Об'єкти, які мають досить простору та міцну конструкцію, здатні легше піддаватися реконверсії. У багатьох випадках

реконверсія промислових об'єктів є економічно вигіднішою, ніж зведення нових споруд. Це може підвищити привабливість таких об'єктів для інвесторів, оскільки інвестиції в реконверсію часто мають менший термін окупності.

Адаптація промислових об'єктів дає змогу поєднувати економічні, соціальні, екологічні, туристичні та культурні інтереси, що може значно підвищити цінність та актуальність промислової спадщини в сучасному планувальному контексті.

Активне залучення представників територіальної громади сьогодні є актуальним для всіх сфер життя й галузей виробництва. Громадські обговорення та стратегічні сесії із залученням мешканців громади є складником ухвалення прозорих рішень з урахуванням інтересів усіх сторін. Сьогодні цей критерій ще можна назвати партисипативним управлінням.

Екологічна безпека є обов'язковим критерієм від час відбору промислових об'єктів для туристичної ревіталізації. Важливо точно знати, чи немає на об'єкті та навколо нього підвищеного радіаційного фону або критичних показників забруднення навколишнього природного середовища, вибухонебезпечних предметів тощо. Думка фахівців з екології щодо можливості ревіталізації об'єкта за потреби має бути документально оформлена та засвідчена.

Інвестиційна привабливість є вирішальним фактором для вибору промислових об'єктів під ревіталізацію, оскільки вона визначає можливість залучення капіталу, забезпечення економічної ефективності проєкту та зниження ризиків для інвесторів. Об'єкти з високим потенціалом для прибутковості, що розташовані у вигідних локаціях або які мають значний культурний чи туристичний потенціал, будуть пріоритетними для ревіталізації.

Висновки. У роботі обґрунтовано основні критерії вибору об'єктів застарілої промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації. Акцентуємо увагу на тому, що для специфічних промислових об'єктів перелік критеріїв може збільшуватися. Також

важливо відмітити, що рішення про надання промислового об'єкту статусу промислової спадщини мають ухвалювати на міждисциплінарному рівні, з урахуванням думок фахівців різних сфер, а саме економістів, екологів, архітекторів, містобудівельників та інших. Збалансоване управління об'єктами промислової спадщини та їх ефективне перепрофілювання можуть суттєво збільшити інвестиційну привабливість регіонів. Ключовими

критеріями вибору об'єктів промислової спадщини для завдань туристичної ревіталізації є історичні, культурні, економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Визначені в дослідженні критерії допомагають оцінити доцільність перетворення промислових підприємств на об'єкти промислової спадщини, сприяючи збереженню історії, розвитку регіонів, зокрема їх туристичної привабливості.

Література

1. Taşkın D. Y. The Industrial Heritage Concept & Its Reuse & Preservation. Developing Industrial and Mining Heritage Sites: Lavrion Technology and Cultural Park, Greece. Edition: 1st. Chapter: 2. Publisher: Taylor & Francis Group, Routledge. 2024. <https://doi.org/10.4324/9781003408437-2>.
2. Yao L. et al. Exploring the Spatiotemporal Dynamics and Simulating Heritage Corridors for Sustainable Development of Industrial Heritage in Foshan City, China. *Sustainability*. 2024. Т. 16(13). 5605. <https://doi.org/10.3390/su16135605>.
3. Li Y., Ma X., Song J. Global industrial cultural heritage protection and mining strategies based on big data. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*. 2024. Vol. 24. no 4–5. pp. 2909–2926. <https://doi.org/10.3233/JCM-247529>.
4. Yan M., Li Q., Zhang J. Rethinking Industrial Heritage Tourism Resources in the EU: A Spatial Perspective. *Land*. 2023. 12(8). 1510. <https://doi.org/10.3390/land12081510>.
5. Wei Y., Yuan H., Li H. Exploring the Contribution of Advanced Systems in Smart City Development for the Regeneration of Urban Industrial Heritage. *Buildings*. 2024. 14(3). 583. <https://doi.org/10.3390/buildings14030583>.
6. Prizeman, O. E. C., Davis, J., and Tam, L.: Digitisation of retreating industrial heritage; modelling the decommissioning of the coal washeries of onllwyn, Int. Arch. Photogramm. *Remote Sens. Spatial Inf. Sci.* 2023. Vol. XLVIII-M-2-2023. P. 1251–1260. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-M-2-2023-1251-2023>
7. Бессонова А., Безугла Л., Белобородова М. Міжнародний досвід ревіталізації промислових об'єктів: можливості для України. *Development Service Industry Management*. 2024. №. 2. С. 49–55. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8)).
8. Patsiuk V., Kazakov V., Skorupskas R., Ostapchuk I., Petrova A. Revitalization of the industrial heritage: guidelines for Kryvyi Rih. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. Vol.1049, 3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters, 24–27.05.2022, Kryvyi Rih, Ukraine. P. 1–18. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012082>
9. Трегуб Ю.Є. Поняття застарілої промислової спадщини для територіальних громад. Матеріали II Всеук. науково-практ. конф. «Стале землекористування: теорія та практика». 2024. С. 36. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/167347>.
10. Kovalska L., Shchuka H., Mikhailuk A., Zagnibida R., Tkachenko T. Development of tourism is in the epoch of economically-politically reforms and war in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2020. № 29 (1). P. 94–101. <https://doi.org/10.15421/112009>
11. Мазур Т., Король Є. Індустріальна спадщини в формуванні культурного ландшафту міста (на прикладі Львова). *Грааль науки*. 2021. № 4. С. 613–619 <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.115>
12. Скрипін Т.В. Функціонально-просторове переосвоєння постпромислових територій гірських районів Івано-Франківської області. *Містобудування та територіальне планування: науково-технічний збірник*. 2019. Вип. 69. С. 362–374. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/2019-vipusk-69.pdf>
13. Мерилова І. Промислові території міста Дніпра: стратегія перетворення на рекреаційні активи. *Просторовий розвиток*. 2024. № 7. С. 87–101. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.7.87-101>

References

1. Taşkın, D. Y. (2024). The Industrial Heritage Concept & Its Reuse & Preservation. Developing Industrial and Mining Heritage Sites: Lavrion Technology and Cultural Park, Greece. Edition: 1st. Chapter: 2. Publisher: Taylor & Francis Group, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003408437-2>.

2. Yao, L. et al. (2024). Exploring the Spatiotemporal Dynamics and Simulating Heritage Corridors for Sustainable Development of Industrial Heritage in Foshan City, China. *Sustainability*, 16(13), 5605. <https://doi.org/10.3390/su16135605>.
3. Li, Y., Ma, X., & Song, J. (2024). Global industrial cultural heritage protection and mining strategies based on big data. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*, 24. 4-5, 2909-2926. <https://doi.org/10.3233/JCM-247529>.
4. Yan, M., Li, Q., & Zhang, J. (2023). Rethinking Industrial Heritage Tourism Resources in the EU: A Spatial Perspective. *Land*, 12(8), 1510. <https://doi.org/10.3390/land12081510>.
5. Wei, Y., Yuan, H., & Li, H. (2024). Exploring the Contribution of Advanced Systems in Smart City Development for the Regeneration of Urban Industrial Heritage. *Buildings*, 14(3), 583. <https://doi.org/10.3390/buildings14030583>.
6. Prizeman, O. E. C., Davis, J., & Tam, L. (2023). Digitisation of retreating industrial heritage; modelling the decommissioning of the coal washeries of onllwyn, Int. Arch. Photogramm. *Remote Sens. Spatial Inf. Sci.*, XLVIII-M-2-2023, 1251–1260, <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-M-2-2023-1251-2023>
7. Bessonova, A., Bezuhla, L., & Bieloborodova, M. (2024). Mizhnarodnyi dosvid revitalizatsii promyslovykh ob'ektiv: mozhlyvosti dlia Ukrainy [International experience of revitalization of industrial facilities: opportunities for Ukraine]. *Development Service Industry Management*, 2, 49–55. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8)).
8. Patsiuk, V., Kazakov, V., Skorupskas, R., Ostapchuk, I., and Petrova, A. (2022). Revitalization of the industrial heritage: guidelines for Kryvyi Rih. *3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*, May, 24–27, 2022, Kryvyi Rih, Ukraine. Vol. 1049, 012082. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012082>.
9. Trehub, Yu.Ie. (2024). Poniattia zastariloi promyslovoi spadshchyny dlia terytorialnykh hromad [Concept of outdated industrial heritage for territorial communities]. *Materialy II Vseuk. naukovo-prakt. konf. "Stale zemlekorystuvannia: teoriia ta praktyka" – Materials of II all-Ukr. scientific and practical conf. "Sustainable land use: theory and practice"*, 36. <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/167347>.
10. Kovalska, L. V., Shchuka, H.P., Mikhailuk, A.R., Zagnibida, R.P., & Tkachenko, T.I. (2020). Development of tourism is in the epoch of economically-politically reforms and war in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29 (1), 94–101. <https://doi.org/10.15421/112009>.
11. Mazur, T. & Korol, E. (2021). Industrial'na spadshchyny v formuvanni kul'turnoho landshaftu mista (na prykladi L'vova). [Industrial heritage in the formation of the cultural landscape of the city (on the example of Lviv)]. *Hraal' nauky [The grail of science]*. No. 4. pp. 613–619. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.05.07.2021.115>
12. Skrypin, T.V. (2019). Funktsional'no-prostorove pereosvoyennya postpromyslovykh terytoriy hirs'kykh rayoniv Ivano-Frankivs'koyi oblasti. [Functional-spatial redevelopment of post-industrial territories of mountainous regions of Ivano-Frankivsk region]. *Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya: naukovo-tekhnichnyy zbirnyk. [Urban planning and territorial planning: scientific and technical collection]*. Issue 69. pp. 362–374. Retrieved from <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/2019-vipusk-69.pdf>
13. Merilova, I. (2024). Promyslovi terytoriyi mista Dnipra: stratehiya peretvorennya na rekreatsiyni aktyvy. [Industrial territories of the city of Dnipro: the strategy of transformation into recreational assets]. *Prostorovyy rozvytok. [Spatial development]*. No.7. pp. 87–101. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.7.87-101>

УДК 338.482:004(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-4>

ЕВОЛЮЦІЯ ІННОВАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ ТА ЇХ РОЛЬ У ТУРИЗМІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Зеленко Олена Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри історії, археології та туризму,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4880-246X

Гнєдкова Олена Геннадіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5419-4678

Зеленська Вікторія Рустамівна

магістр за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація»,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0009-3015-0994

***Актуальність дослідження:** останні 100 років характеризуються інтенсивним розвитком інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), які значно інтегровані в процеси взаємодії в економічному середовищі; туристична галузь, як складник економіки, переживає ті самі трансформації, але в умовах України ІКТ-інновації мають специфічні риси впровадження та потребують уваги науковців і практиків. **Предметом дослідження** є історичні та сучасні особливості розвитку ІКТ-інновацій у туристичній індустрії у світі та Україні. **Мета дослідження:** окреслити історичні етапи розвитку інновацій в ІКТ туристичної індустрії, визначити базові складники, роль та особливості впровадження на українському ринку туристичних послуг. **Методологія дослідження:** аналіз теоретичних джерел (для визначення сутності ІКТ в туризмі), порівняння та узагальнення (для аналізу попередніх публікацій українських та закордонних дослідників), статистичний та історико-ретроспективний аналіз (для визначення етапів і сучасних тенденцій упровадження ІКТ-інновацій у туристичній галузі у світі та Україні). **Результати дослідження:** систематизовано змістовні підходи до визначення поняття ІКТ в туризмі; окреслено етапи впровадження інновацій та розвитку ІКТ в туризмі у світі та особливості їх упровадження в Україні; висвітлено місце мови в системі ІКТ; представлено авторський варіант визначення поняття ІКТ в туризмі, загальні та специфічні функції ІКТ-інновацій туристичної галузі України. **Практичне значення:** ідентифіковано тісний взаємозв'язок між мовним складником та іншими елементами ІКТ, припущено прямий взаємозв'язок між рівнем упровадження інноваційних цифрових технологій та фінансово-економічною стійкістю провайдерів туристичного ринку, що акцентує на важливості лінгвістичної підготовки фахівців туризму з паралельним опануванням цифрових компетентностей усіх учасників процесу формування та просування туристичного продукту. **Висновки:** дослідження дало змогу підсумувати, що впроваджені інноваційні ІКТ-рішення у вітчизняному туризмі виконують роль промоутера унікальної української культури, історичної спадщини та каталізатора відновлення галузі, економіки країни й суспільства загалом. **Перспектива подальших досліджень:** подальші дослідження будуть присвячені ключовим напрямкам цифровізації професійної діяльності в туризмі серед регіонів України.*

***Ключові слова:** інновації, інформаційно-комунікаційні технології, туристична індустрія, розвиток, мова.*

EVOLUTION OF INNOVATIONS IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THEIR ROLE IN TOURISM: THE UKRAINIAN CONTEXT

Zelenko Olena Oleksandrivna

Doctor of economic sciences, professor,
Professor of the Department of History, Archeology and Tourism,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-4880-246X

Hniedkova Olena Hennadiivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5419-4678

Zelenska Viktoriia Rustamivna

Master in specialty 242 “Tourism and recreation”,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0009-0009-3015-0994

Relevance of the study: the last 100 years have been characterised by the intensive development of innovations in the field of information and communication technologies (ICT), which are significantly integrated into the processes of interaction in the economic environment; the tourism industry, as a component of the economy, is undergoing the same transformations, but in the conditions of Ukraine, ICT innovations have specific features of implementation and require the attention of scientists and practitioners. **The subject of the study** is the historical and modern features of the development of ICT innovations in the tourism industry in the world and in Ukraine. **The purpose of the study:** to outline the historical stages of development of innovations in the ICT of the tourism industry, to determine their basic components, role and features of implementation in the Ukrainian market of tourism services. **Research methodology:** analysis of theoretical sources (to define the essence of ICT in tourism), comparison and generalisation (to analyse previous publications of Ukrainian and foreign researchers), statistical and historical retrospective analysis (to determine the stages and current trends in the introduction of ICT innovations in the tourism industry in the world and in Ukraine). **Results of the study:** systematised substantive approaches to the definition of ICT in tourism; outlined the stages of innovation and development of ICT in tourism in the world and the peculiarities of their implementation in Ukraine; highlighted the place of language in the ICT system; presented the author's version of the definition of ICT in tourism, general and specific functions of ICT innovations in tourism industry of Ukraine. **Practical significance:** the close relationship between the language component and other elements of ICT is identified, the direct relationship between the level of implementation of innovative digital technologies and the financial and economic sustainability of tourism market providers is assumed, which emphasises the importance of linguistic training of tourism specialists with the simultaneous mastering of digital competencies of all participants in the process of forming and promoting a tourism product. **Conclusions:** the study allowed us to summarise that the implemented innovative ICT solutions in domestic tourism plays as a promoter of the unique Ukrainian culture, historical heritage and a catalyst for the restoration of the industry, the country's economy and society as a whole. **Prospect for further research:** further research will be devoted to key areas of digitalisation of professional activities in tourism among the regions of Ukraine.

Key words: innovations, information and communication technologies, tourism industry, development, language.

Постановка проблеми. XXI століття – вік цифровізації всіх аспектів життєдіяльності людства. Прискорення всіх економічних процесів вимагає скорочення часу на комунікації між суб'єктами економічної діяльності та на виконання рутинних операцій, тож застосування інформаційно-комунікаційних технологій – це умова конкурентоспроможності в будь-якій сфері.

Туристична індустрія, що є однією з провідних сфер економічної діяльності, так само має розвиватися відповідно до теперішніх вимог світового співтовариства та власних споживачів. Сучасний турист – це здебільшого особа, що не має бажання витратити час на відвідування офісу, а хоче спланувати подорож у будь-яку вільну саме в неї хвилину.

З іншого боку, специфіка ринку туристичних послуг та високий рівень конкуренції вимагають від провайдерів відповідати вимогам вибагливого споживача.

Український ринок туристичних послуг також еволюціонує в контексті впровадження інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Цей процес відбувається під впливом багатьох факторів, зокрема таких масштабних потрясінь, як пандемія COVID-19 у 2020 р. та повномасштабне вторгнення РФ на територію України у 2022 році. Тож проблема ретельного дослідження та подальшого впровадження інноваційних ІКТ залишається актуальною для вітчизняної туристичної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ІКТ та інноваційні доробки цієї сфери перебувають у колі наукових інтересів багатьох вітчизняних та закордонних учених. Серед українських науковців зазначеною проблематикою та висвітленням окремих її питань опікуються Т. Лисюк, Л. Ройко, Ю. Білецький [1; 2], Ю. Феленчак, І. Шевчук [3], О. Кучай [4], В. Білозубенко, М. Разінькова, Н. Небаба, О. Ятчук [5], С. Подзігун, Н. Мальярчук, О. Любимий [6]. Серед зарубіжних учених варто відзначити таких, як Д. Леунг [7], П. Пахрудін, Т.-Х. Хсі, Л.-В. Лю [8], І. Бак, Е. Барей-Качмарек, П. Суліковський [9], М. Азван [10], І. Сустача, Дж. Ф. Баньос-Піно, Е. Дель Валле [11].

Фокус уваги дослідників спрямовано здебільшого на такі актуальні: засади розвитку ІКТ в галузі туризму [1], основні тренди їх дослідження [8] та принципи дії в сучасному світі [5]; цифрові інноваційні технології, що впроваджувалися в туристичній індустрії України та світу [2; 7]; особливості управління інформаційно-комунікаційними процесами в туризмі [6] та переваги від їх використання на тлі трансформації буденних операційних процесів в умовах мінливого середовища [3; 9; 10]; провідні інтернет-технології в міжнародному туристичному бізнесі та інформаційні інновації на рівні окремих регіонів для розвитку смартдестинацій, у контексті соціально-економічного розвитку країн світу [4; 11].

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність достатньої кількості досліджень, спрямованих на висвітлення розвитку ІКТ-інновацій, можна стверджувати, що досі залишаються нечітко ідентифікованими етапи їх впровадження, а також їх роль та специфічні функції в сучасних умовах української туристичної індустрії.

Мета дослідження – окреслити історичні етапи розвитку інновацій в ІКТ туристичної індустрії, визначити їх базові складники, роль та особливості впровадження на українському ринку туристичних послуг.

Основний матеріал. Інформаційно-комунікаційні технології в загальному розумінні – це сукупність методів, процесів, програмних й апаратних засобів, що використовують для збору, зберігання, обробки, передавання та управління інформацією в різних формах (текст, аудіо, відео, графіка тощо). ІКТ містять широкий спектр інструментів – від традиційних комп’ютерних систем до мобільних застосунків і соціальних медіа.

Поняття ІКТ має декілька підходів до визначення, які залежать від контексту використання і сфери застосування. Визначення змісту ІКТ у сфері туризму має свої особливості, оскільки цей сектор активно використовує їх як засіб для покращення обслуговування клієнтів, оптимізації операційних процесів та створення нових можливостей для малого й великого бізнесу (рис. 1).

Рис. 1. Сутність ІКТ в туризмі

Джерело: сформовано авторами на підставі [1–6].

ІКТ в туризмі розглядають як інструменти й системи, які забезпечують автоматизацію

та оптимізацію туристичних послуг; містять системи управління ресурсами, цифрові платформи для онлайн-бронювання, мобільні застосунки, віртуальні тури та інші технології, що забезпечують зручність для клієнтів й ефективність для бізнесу. Крім того, ІКТ в туризмі – це засіб для збору, аналізу та використання даних, а також для ухвалення управлінських рішень, що передбачає залучення систем бізнес-аналітики, обробки великих масивів даних (Big Data), управління взаємодією з клієнтами (CRM-систем) та інших інструментів, які дають змогу краще розуміти туристичний ринок, прогнозувати попит й оптимізувати ресурси, потрібні для формування якісної туристичної пропозиції.

У сучасному світі ІКТ використовують як інструмент для просування туристичних продуктів. Фокус спрямовано на використання цифрових маркетингових стратегій, як-от контент-маркетинг, соціальні медіа, SEO, онлайн-реклама. Завдяки ІКТ туристичні компанії можуть краще дослідити та проаналізувати потреби своїх клієнтів й ефективніше взаємодіяти з ними. ІКТ розглядають як інструмент для підвищення рівня та якості обслуговування споживачів і поліпшення їхнього досвіду в придбанні та споживанні туристичного продукту. Із цією метою передбачається використання чатботів, мобільних застосунків для самостійного бронювання, систем зворотного зв'язку, персоналізованих пропозицій, а також технологій віртуальної та доповненої реальності, що дають змогу клієнтам заздалегідь ознайомитися з туристичними об'єктами.

Завдяки технічним можливостям ІКТ у туризмі забезпечується широкий спектр напрямів поширення туристичних послуг, даючи змогу компаніям пропонувати свої продукти на міжнародному ринку, зокрема, з використанням глобальних систем дистрибуції (GDS), міжнародних платіжних систем, багатомовних платформ і цифрових каналів зв'язку для обслуговування клієнтів різних країн світу.

Розвиток ІКТ-інновацій у туристичній галузі відбувався поступово, у кілька етапів,

кожен з яких генерував інноваційні зміни в індустрію подорожей (рис. 2).

Рис. 2. Етапи впровадження інновацій та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у туризмі

Джерело: сформовано авторами на основі [1–11].

I. Початок – 60-ті роки ХХ століття:

На ранніх етапах розвитку туризму основними засобами комунікації були телефон та пошта. Провайдери туристичних послуг використовували паперові каталоги, щоб пропонувати своїм клієнтам поїздки, які можуть їх зацікавити. У 1960-х роках почали з'являтися перші комп'ютеризовані системи бронювання (CRS, Computerized Reservation Systems). Однією з перших таких систем стала SABRE, розроблена American Airlines у співпраці з IBM у 1960 році. Ця система стала основою для сучасних глобальних дистрибутивних систем (GDS).

II. 70–90-ті роки ХХ століття:

У 1980-х роках відбулося впровадження перших глобальних дистрибутивних систем (GDS), як-от Amadeus, Galileo, Worldspan та Sabre, які давали змогу туристичним агентам здійснювати бронювання авіаквитків, готелів та інших послуг у режимі реального часу. З поширенням персональних комп'ютерів та інтернету в 1990-х роках туристичні компанії почали створювати свої вебсайти, де клієнти могли самостійно знаходити й бронювати туристичні послуги. Інтернет сприяв виникненню туристичних онлайн-агентств таких як, наприклад, Expedia.

III. 2000-ні роки:

З початку 2000-х років значний розвиток отримали мобільні технології, що призвело

до появи мобільних застосунків для бронювання подорожей. Поява смартфонів зробила ІКТ ще доступнішими для туристів. Соціальні мережі, як-от Facebook, Instagram та Twitter, стали важливими каналами для маркетингу туристичних послуг. Вони дали змогу туристичним компаніям ефективніше взаємодіяти з клієнтами та просувати свої послуги.

IV. 2010-ті роки – до теперішнього часу:

Упровадження технологій штучного інтелекту (AI), великих масивів даних (Big Data) та інтернету речей (IoT) значно змінило туристичну індустрію. Наприклад, чатботи на основі AI допомагають туристичним компаніям автоматизувати обслуговування клієнтів, а Big Data дають змогу краще розуміти потреби клієнтів та пропонувати їм персоналізовані послуги. Віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR) стали інноваційними інструментами для створення інтерактивних туристичних подорожей (віртуальні екскурсії або попередній перегляд туристичних напрямів, які розглядає турист для подальшого відвідування).

Якщо провести паралелі між етапами впровадження інновацій в ІКТ на світовому рівні та в Україні, то треба зазначити, що перший етап у нашій країні затягнувся майже на весь період ХХ століття. Тільки всередині 1990-х, коли Україна відновила незалежність, національні оператори туристичного ринку, переорієнтувавшись на тенденції світової спільноти, починають поступово впроваджувати інноваційні інструменти ІКТ в туризмі. Середньостатистичний період відставання від загальносвітового інноваційного розвитку в Україні становив приблизно 10 років. Так, якщо в державах-лідерах використання соціальних мереж для потреб туристичного ринку започатковано ще у 2000-х, українські провайдери туристичних послуг оцінили можливості цього ресурсу тільки в наступному десятилітті.

Дуже інтенсивний поштовх для впровадження інновацій в ІКТ український ринок туристичних послуг отримав у період пандемії, викликаной COVID-19 [12]. Можна стверджувати, що у 2021 р. вітчизняна туристична

індустрія майже «наздогнала» решту провідних туристичних країн світу та запровадила всі основні інноваційні розробки ІКТ, що дало змогу у 2020 році зберегти галузь, а у 2021-му сприяло її відновленню.

Процес цифровізації української туристичної індустрії не припиняється й після початку повномасштабної війни. Саме завдяки доступності цифрових технологій є можливість працювати туроператорам і турагентам. Їх активно продовжують упроваджувати та розширюють спектр застосовування гіді, які започаткували дистанційні екскурсії з 2020 року і протягом 2021–2023 рр. паралельно з класичними послугами в режимі реальних зустрічей тепер для підтримки власної конкурентоспроможності створюють записи відеоекскурсій або проводять їх онлайн у режимі прямого ефіру, а також ведуть свій класичний чи відеоблог.

Сьогодні як у всьому світі, так і в Україні, незважаючи на воєнний стан, відбувається інтеграція ІКТ у стратегії сталого розвитку туризму. Ця концепція стає дедалі актуальнішою для туристичної індустрії. ІКТ допомагають туристичним компаніям упроваджувати екологічно відповідальні практики, зокрема, через моніторинг екологічного впливу власної діяльності, управління ресурсами та залучення туристів до екологічних ініціатив. Також цифрові платформи дають змогу туристам робити свідомий вибір на користь екологічно чистих подорожей, що передбачають, наприклад, вуглецево-нейтральні тури або проживання в екологічно сертифікованих готелях.

У класичному трактуванні ІКТ визначають як симбіоз технологій та технічних засобів. Але висвітлюючи ІКТ в туризмі й пригадавши концепцію сталого розвитку, окрему увагу варто приділити мові, яка, як базовий складник процесу комунікації, відіграє вирішальну роль та є основоположним засобом функціонування ІКТ в туристичній індустрії. Вона забезпечує ефективне спілкування між туристами, туристичними операторами, турагентами та іншими зацікавленими сторонами. Мова є важливим складником адапта-

ції туристичних продуктів і послуг до різних культур і регіонів. Туристичні вебсайти, системи бронювання та інші цифрові платформи часто перекладають декількома мовами, але стало головною мовою міжнародного спілкування залишається саме англійська. Переклад вебсайтів, застосунків англійською мовою допомагає туристам легко замовляти потрібні послуги, незалежно від місця їх перебування, швидко знаходити інформацію про місцеві визначні пам'ятки, маршрути, готелі та ресторани. Системи голосового управління – голосові помічники – допомагають туристам отримувати потрібну інформацію без необхідності вводити текст вручну.

З іншого боку, для міжнародних туристів мовний бар'єр може стати значною перешкодою, тому ІКТ забезпечують засоби автоматичного перекладу тексту та мови в режимі реального часу, що дає змогу туристам спілкуватися з місцевими жителями, дізнаватися про місцеві традиції та особливості культури. Тож мобільні застосунки з функцією перекладу можуть стати незамінними помічниками для мандрівників у незнайомих країнах.

Відомо, що великий вплив на зростання іміджу туристичної компанії та популяризацію подорожей мають відгуки споживачів послуг. Рушійною силою наразі є різного роду блоги, у яких клієнти діляться своїми враженнями та емоціями, підкріплюючи інформацію світлинами, відеозаписами з місця відпочинку, які потім поширюють через соціальні мережі та допомагають привернути увагу інших користувачів. Здатність AI створювати субтитри англійською мовою дає змогу охопити більшу кількість іноземних споживачів, які здійснюють самостійний моніторинг країни-дестинації, без сторонньої допомоги бронюють готелі та послуги. Традиційно виокремлюють кілька переваг, які слід урахувати при застосуванні соціальних мереж у туристичній галузі: 1) використання таких каналів збільшує ймовірність охоплення нових потенційних споживачів; 2) туристи, які залишають відгуки або ведуть блоги про подорожі, виконують роль проміжної ланки в спілкуванні між туристичною фірмою

та потенційними споживачам; 3) завдяки присутності в соціальних мережах та постійному моніторингу й контролю туристична фірма може керувати своєю репутацією, вчасно реагуючи на всі сигнали онлайн-аудиторії; 4) залежно від регіону, створення партнерських відносин з онлайн-туристичними агенціями, транспортними компаніями, готелями, ресторанами, що задіяні в туристичному бізнесі, можуть доповнювати свою пропозицію в соціальних мережах, і туристи будуть зацікавлені їх відвідувати; 5) соціальні мережі доцільно використовувати для просування та реклами, стимулюючи більшу цікавість користувачів інтернету.

Отже, оскільки можливості ІКТ допомагають долати мовні бар'єри, то можна стверджувати, що глибока імплементація ІКТ-інновацій у туристичній галузі не тільки є ключовим чинником конкурентоспроможності, а й дає змогу компаніям створювати світ без кордонів. Соціальні медіаплатформи дають змогу туристам ділитися досвідом різними мовами, що сприяє глобальній комунікації та обміну інформацією про туристичні місця й послуги. Туристичні компанії активно використовують мову в онлайн-чатах, чатботах та інших цифрових сервісах підтримки клієнтів [5]. Немає сенсу взайве підкреслювати необхідність високого рівня володіння професійною іноземною мовою самими фахівцями туристичної індустрії, про це вже сказано також багато [13]. Причому іноземною професійною термінологією мають володіти й спеціалісти, які перебувають у безпосередньому контакті з туристами, і ті, хто дотичний тільки до технічних питань упровадження та функціонування ІКТ-інновацій.

Разом з масивами систематизованої різнопланової інформації, технологіями та програмно-технічними засобами мова створює так званий інтелектуальний простір [5], який найяскравіше реалізується в Smart City (смартмістах) та в смарттуризмі, що є одним із напрямів упровадження сталого туризму в населених пунктах. Україна має досвід упровадження концепції Smart City з 2015 р. та її окремі елементи так чи так реалізовані

в Києві, Івано-Франківську, Львові, Мукачеві, Дрогобичі, Запоріжжі, Полтаві, Тернополі та Харкові. Крім того, до початку 2022 року до цього переліку належав і Маріуполь, запровадивши систему «безпечне місто» [14].

Отже, мова є невід'ємним складником в ІКТ в туризмі, сприяючи кращому обслуговуванню мандрівників, полегшенню комунікації і створенню якісного туристичного досвіду на основі реалізованих інноваційних рішень. Відповідно, базова структура ІКТ в туризмі, що є основою впровадження інновацій, має вигляд, представлений на рис. 3.

Спираючись на рис. 3, можемо стверджувати, що інформаційно-комунікаційні технології в туризмі становлять синхронізовану взаємодію звукових та графічних елементів передавання інформації, технологій, методів, технічних засобів і програмних продуктів для формування та підтримки інформаційних потоків з метою систематизації управлінської діяльності для створення, просування й реалізації комплексного туристичного продукту або окремих його складників.

Рис. 3. Базова структура ІКТ в туризмі відповідно до груп реалізованих інновацій

Джерело: доповнено авторами [15].

Системний огляд та порівняння ситуації щодо інноваційного розвитку ІКТ в туризмі на міжнародному рівні та в Україні дає змогу ідентифікувати функції ІКТ-інновацій в умовах сучасного українського туризму (рис. 4).

Загальні функції – це функції ІКТ-інновацій, що притаманні багатьом туристичним дестинаціям світу й реалізуються на міжнародному рівні. Специфічні функції ІКТ-інновацій, представлені на рис. 3 поза межами геометричних фігур, – це ті, що про-

являються в межах функціонування туристичної індустрії саме в нашій країні протягом останніх двох років в умовах воєнного стану.

Серед тих функцій, що є критично важливими (та є складником антикризових заходів з управління галуззю) варто відзначити збереження національно-історичної пам'яті та створення можливостей відновити знищені ворогом історико-культурні об'єкти й споруди через їх оцифрування та за потреби (у разі знищення) подальше відтворення у віртуальному та реальному просторі. Також завдяки цифровим технологіям музейні установи, що евакуювали свої колекції, можуть пропонувати відвідувачам виставки у вигляді творчих артпроектів, створених на основі оцифрованих експозицій.

Рис. 4. Загальні та специфічні функції ІКТ-інновацій в умовах сучасного українського туризму (загальні функції – у блакитних зонах, специфічні – поза межами геометричних фігур)

Джерело: складено авторами на основі [1–6].

Попри всі сучасні виклики Україна посідає 5-те місце у світі за рівнем цифровізації [16]. Серед найбільш затребуваного та реалізованого в межах порталу й мобільного застосунку «Дія» стала цифровізація реєстраційно-дозвільних процедур для малого й середнього бізнесу, що особливо актуально для суб'єктів туристичної індустрії та сфери гостинності в умовах воєнного стану та релокації власного бізнесу.

Відповідно до даних офіційної статистики [17] рівень впровадження ІКТ інновацій

серед українських підприємств туристичної індустрії не можна назвати високим (табл. 1).

Дані, представлені в табл. 1, свідчать, що, незважаючи на доступність для більш ніж $\frac{3}{4}$ підприємств галузі послуг інтернет-зв'язку, тільки орієнтовно $\frac{1}{3}$ туроператорів та турагентів здійснюють електронну торгівлю, приблизно $\frac{2}{3}$ використовують соціальні медіа й менш ніж $\frac{1}{4}$ купують послуги хмарних обчислень. Рівень упровадження ІКТ-рішень та інновацій у закладах гостинності ще нижчий: електронна торгівля реалізується у $\approx 20\%$ від загальної кількості закладів; опанування соціальних медіа здійснюється в $\approx 47\%$ підприємств; послуги хмарних обчислень купують $\approx 10\%$. За даними статистики на початок 2022 року орієнтовно $\frac{2}{3}$ туроператорів та турагентів мали свій сайт; серед підприємств готельно-ресторанної сфери цей показник становить трохи більш ніж 50% . Технології AI станом на 2022 р. використовували $6,6\%$ туроператорів та турагентств, а також у середньому $6,1\%$ закладів гостинності [17].

Проведений аналіз демонструє, що, незважаючи на революційність наявних в Україні цифрових продуктів, рівень інформатизації

туристичної індустрії залишається невисоким. Це також безпосередньо пов'язано з вартістю окремих цифрових інструментів та програмних продуктів і фінансово-економічною нестабільністю, у стані якої перебуває більшість суб'єктів господарювання туристичної сфери. Тому в найближчому майбутньому провайдерам туристичних послуг варто зосередити увагу на доступних складниках інноваційних ІКТ-рішень, а саме:

– підвищення інтенсивності та ефективності використання соціальних медіа (можна розпочинати зі створення та наповнення звичайної сторінки в соціальних мережах без залучення спеціалізованих платформ, які дають змогу планувати публікації та аналізувати активність користувачів);

– використання бюджетних чи безкоштовних версій CRM-систем (Bitrix24), конструкторів вебсайтів (Wix.com) та чатботів (Tawk.t) для живого спілкування з клієнтами на сайті;

– застосування бюджетних чи безкоштовних інструментів для аналітики даних (Google Analytics – для аналізу відвідуваності сайту та поведінки клієнтів);

Таблиця 1

Рівень упровадження ІКТ в туристичній галузі України

	2018	2020	2022*	2018	2020	2022*
	одиниць			% до загальної кількості		
Кількість підприємств, які мають доступ до послуг мережі Інтернет						
Туроператори та турагенти	162	-	149	86,0		76,4
Заклади тимчасового розміщення та харчування	1279	-	1240	81,4	-	71,8
Заклади тимчасового розміщення	450	-	436	93,8	-	85,0
Кількість підприємств, які здійснювали електронну торгівлю						
Туроператори та турагенти	57	54	32	30,8	27,6	35,9
Заклади тимчасового розміщення та харчування	147	170	94	9,4	10,1	10,9
Заклади тимчасового розміщення	115	111	66	24	22,1	23,4
Кількість підприємств, що використовують соціальні медіа						
Туроператори та турагенти	116	-	54	62,7	-	60,1
Заклади тимчасового розміщення та харчування	641	-	347	41,0	-	40,2
Заклади тимчасового розміщення	255	-	135	53,3	-	52,8
Кількість підприємств, що купують послуги хмарних обчислень						
Туроператори та турагенти	42		20	22,7	-	22,0
Заклади тимчасового розміщення та харчування	130		75	8,3	-	8,7
Заклади тимчасового розміщення	61		31	12,7	-	12,0

*Інформація сформована на основі даних ініціативно поданих звітів підприємств

Джерело: [17].

– залучення безкоштовних хмарних сховищ (Google Drive, Dropbox);

– мотивація персоналу до опанування сучасних цифрових інструментів на тлі опанування професійної іноземної мови на рівні не менш ніж B2 (вище середнього) та співпраця із ЗВО, які готують фахівців галузі з необхідним набором компетентностей у сфері професійного мовознавства та цифрової грамотності для туристичної індустрії.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу сформулювати такі висновки:

1. ІКТ-інновації протягом періоду з початку ХХ століття і до теперішнього часу стали невід’ємним складником сучасної туристичної індустрії. Вони інтенсивно впливають на управління бізнес-процесами, полегшують обслуговування клієнтів та створюють нові можливості для просування туристичних продуктів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

2. В умовах пандемії COVID-19 та війни в Україні інновації в ІКТ стали критичним фактором, який дав змогу зберегти функціонування галузі в період її трансформації як на національному, так і на міжнародному ринку. Дистанційні екскурсії, онлайн-бронювання,

цифровий маркетинг і системи управління туристичними ресурсами сприяли підтримці активності вітчизняного туризму.

3. Українська туристична індустрія хоч і відставала від провідних світових тенденцій, зараз активно інтегрує новітні цифрові технології, що сприяє її поступовому розвитку та адаптації до сучасних викликів, включно з умовами воєнного стану. Протягом останніх двох років упровадження ІКТ-інновацій в українському туризмі не тільки дає змогу реалізувати стандартні, притаманні для світової туристичної індустрії функції, а й виконує роль промоутера унікальної української культури та каталізатора відновлення галузі, економіки країни та суспільства загалом.

4. Для підвищення рівня цифровізації серед підприємств галузі необхідно звернути увагу на бюджетні інструменти інформатизації операційної діяльності та на рівень наявних мовних і цифрових професійних компетентностей власних працівників.

Отже, роль ІКТ-інновацій для розвитку туризму в Україні є надзвичайно важливою, а їх ефективна імплементація сприятиме подальшому впровадженню концепції сталого розвитку та якісному перетворенню галузі в післявоєнний період.

Література

1. Лисюк Т. В., Ройко Л. Л., Білецький Ю. В. Інноваційні інформаційно-комунікативні технології. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-26>
2. Лисюк Т. В., Ройко Л. Л., Білецький Ю. В. Цифрові інноваційні технології у сфері туризму України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-36>
3. Феленчак Ю. Б., Шевчук І. Б., Нові напрями використання інформаційно-комунікативних технологій у сфері туризму. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 36. С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure36-11>
4. Кучай О. Інтернет-технології та міжнародний туристичний бізнес. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія*. 2021. № 26. С. 44–56. DOI: <https://doi.org/10.32589/2412-9321.26.2021.269887>
5. Білозубенко, В., Разінькова, М., Небаба, Н., Ятчук, О. Комунікаційні та інформаційні технології в туризмі: теоретико-методичний аспект. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2020. №3 (147). С. 48–56. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2020.3.4>
6. Подзігун С., Малярчук Н. Любивий О. Управління інформаційно-комунікаційною політикою в сфері туризму. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-49>
7. Leung D. Development of Information and Communication Technology: From e-Tourism to Smart Tourism. *Handbook of e-Tourism*. Springer. 2022. pp. 1-33. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-05324-6_2-1
8. Pahrudin P., Hsieh T.-H., Liu L.-W. Information, Communication, and Technology in the Field of Tourism and Hospitality: A Bibliometric Approach. 3rd IEEE International Conference on Electronic Communications, Internet of Things and Big Data Conference 2023, Taichung, Taiwan, 14–16 April 2023., 38(1), 4; DOI: <https://doi.org/10.3390/engproc2023038004>
9. Bąk I., Barej-Kaczmarek E., Sulikowski P. Impact of Information and Communication Technologies on the Tourism Sector. *European Research Studies Journal*. Volume XXV, Issue 3, 2022. 595–606. DOI: [10.35808/ersj/3052](https://doi.org/10.35808/ersj/3052)

10. Azwan M. C. The Role of Information and Communication Technology in Tourism Industry Development: Trends and Future Prospects. *Journal of Tourisma*, 2024. 1(1), 21–26. <https://nawalaeducation.com/index.php/JT/article/view/513>
11. Sustacha I., Baños-Pino J. F., Del Valle E. The role of technology in enhancing the tourism experience in smart destinations: A meta-analysis. *Journal of Destination Marketing and Management*. 2023. Vol. 30. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2023.100817>
12. Dyachenko, Y., Humenna, O., Zelenko, O., Ngabonziza, B. (2021). Role of Creativity, Innovations, Digital and Cognitive Technologies for Marketing of Family, Small and Medium Tourism Businesses in Regional Economic Development during and after Coronavirus Pandemic. *Almatourism*, № 23. 199–219. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.2036-5195/12330>
13. Рац М. А., & Густі І. І. Туризм і вивчення англійської мови за професійним спрямуванням на Закарпатті. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio*, 2024. (3), 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-3-8>
14. Smart City Ukraine: що це та як це працює в українських реаліях. Visit Ukraine. 4 липня 2023: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-what-it-is-and-how-it-works-in-ukrainian-realities#yak-viglyadayus-smart-city-ta-skilki-ix-u-sviti>
15. Князевич А. О., Дяченко Л. А., Крайчук С. О., Демидюк С. М. Інформаційні технології як ключова складова системи комунікативного менеджменту підприємств туристичної галузі. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.4>
16. Паливода В. Топ-10 цифровізованих країн – яке місце посіла Україна. *Спека*. 20.09.2024. <https://speka.media/top-10-cifrovizovanih-krayin-yake-misce-posila-ukrayina-v5wrwx>
17. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html

References

1. Lysyuk T.V., Roykob L.L., & Biletskyi Y.V. (2022). Innovatsiyni informatsiyno-komunikatyvni tekhnolohiyi. [Innovative information and communication technologies]. *Economy and society*. Issue 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-26> [in Ukrainian].
2. Lysyuk, T. V., Royko, L. L., & Biletskyi Y. V. (2023). Tsyfrovi innovatsiyni tekhnolohiyi u sferi turyzmu Ukrayiny [Digital innovative technologies in the sphere of tourism of Ukraine]. *Economy and society*. Issue 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-36> [in Ukrainian].
3. Felinchak, Yu.B., & Shevchuk, I.B., (2019). Novi napryamy vykorystannya informatsiyno-komunikatyvnykh tekhnolohiy u sferi turyzmu [New directions of using information and communication technologies in the field of tourism]. *Market infrastructure*. Issue 36, 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct36-11> [in Ukrainian].
4. Kuchai, O. (2021). Internet tekhnolohiyi ta mizhnarodnyy turystychnyy biznes [Internet technologies and international tourist business]. *Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. History, economy, philosophy series..* No. 26. 44–56. DOI: <https://doi.org/10.32589/2412-9321.26.2021.269887> [in Ukrainian].
5. Bilozubenko, V., Razinkova, M., Nebaba, N., & Yatchuk, O. (2020). Komunikatsiyni ta informatsiyni tekhnolohiyi v turyzmi: teoretyko-metodychnyy aspekt [Communication and information technologies in tourism: theoretical and methodological aspect]. *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Economic sciences series.* No. 3 (147). 48–56. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2020.3.4> [in Ukrainian].
6. Podzigun, S., Malyarchuk, N. & Lyubiviy, O. (2023). Upravlinnya informatsiyno-komunikatsiynoyu politykoyu v sferi turyzmu [Management of information and communication policy in the sphere of tourism]. *Economy and society*. Issue 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-49> [in Ukrainian].
7. Leung, D. (2022). Development of Information and Communication Technology: From e-Tourism to Smart Tourism. *Handbook of e-Tourism*. Springer. 1–33. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-05324-6_2-1 [in English].
8. Pahrudin, P., Hsieh, T.-H., & Liu, L.-W. (2023). Information, Communication, and Technology in the Field of Tourism and Hospitality: A Bibliometric Approach. 3rd IEEE International Conference on Electronic Communications, Internet of Things and Big Data Conference, Taichung, Taiwan, 14–16 April., 38(1), 4; DOI: <https://doi.org/10.3390/engproc2023038004> [in English].
9. Bąk, I., Barej-Kaczmarek, E., & Sulikowski, P. (2022). Impact of Information and Communication Technologies on the Tourism Sector. *European Research Studies Journal*. Volume XXV, Issue 3, 595–606. DOI: 10.35808/ersj/3052 [in English]
10. Azwan, M. C. (2024). The Role of Information and Communication Technology in Tourism Industry Development: Trends and Future Prospects. *Journal of Tourism*, 1(1), 21–26. <https://nawalaeducation.com/index.php/JT/article/view/513> [in English].

11. Sustacha, I., Baños-Pino, J.F., & Del Valle, E. (2023). The role of technology in enhancing the tourism experience in smart destinations: A meta-analysis. *Jornal of Destination Marketing and Management*. Vol. 30. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2023.100817> [in English].
12. Dyachenko, Y., Humenna, O., Zelenko, O., & Ngabonziza, B. (2021). Role of Creativity, Innovations, Digital and Cognitive Technologies for Marketing of Family, Small and Medium Tourism Businesses in Regional Economic Development during and after the Coronavirus Pandemis. *Almatourism*, No. 23. 199–219. DOI: <https://almatourism.unibo.it/article/view/12330> [in English].
13. Rats, M.A., & Gusti, I.I. (2024). Tourism and professional English language learning in Transcarpathia. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio*. (3), 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-3-8> [in English].
14. Smart City Ukraine: (2023). shcho tse ta yak tse pratsyuye v ukraïns'kykh realiyakh [Smart City Ukraine: what it is and how it works in Ukrainian realities]. Visit Ukraine. July 4, Retrieved from: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-what-it-is-and-how-it-works-in-ukrainian-realities#yak-viglyadayus-smart-city-ta-skilki-ix-u-sviti> [in Ukrainian].
15. Knyazevich, A. O., Dyachenko, L. A., Kraychuk, S. O., & Demydyuk, S. M. (2021). Informatsiyni tekhnolohiyi yak klyuchova skladova systemy komunikatyvnoho menedzhmentu pidpryyemstv turystychnoyi haluzi [Information technologies as a key component of the communicative management system of enterprises in the tourism industry]. *Efficient economy*. No. 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.4> [in Ukrainian].
16. Palivoda, V. (2024). Top-10 tsyfrovizovanykh krayin – yake mistse posila Ukrayina? [Top-10 digitized countries – what place did Ukraine take?] *Speka*. September 9th. Retrieved from: <https://speka.media/top-10-cifrovizovanix-krayin-yake-misce-posila-ukrayina-v5wrwx> [in Ukrainian].
17. Vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy na pidpryyemstvakh [Use of information and communication technologies at enterprises]. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html [in Ukrainian].

UDC 338.48:502.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-5>

TOURISM IN RESTORATION OF NATURE RESERVES OF UKRAINE

Melnychenko Svitlana Volodymyrivna

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the department of hotel and restaurant business and tourism,

Institute of Continuing Education and Tourism of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5162-6324

Mykytsei Tereza Dmytrivna

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,

Deputy director of the Educational and Scientific Institute of Continuing Education and Tourism,

Institute of Continuing Education and Tourism of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-6815-6990

Abstract. *The full-scale Russian invasion of Ukraine and the temporary occupation of part of its territory since 2014 has caused a significant damage to Ukraine's nature reserve fund and worsened the environmental situation in the country. One of the directions for attracting internal and external visitors to the nature reserves was ecological tourism. However, the worldwide pandemic of coronavirus infection, and then a military aggression of the Russian Federation against Ukraine, led to a reduction of tourist flows, and foreign investments withdrawal out of nature reserve fund and tourism industry. Safety risks remain a decisive factor in forecasting the further development of nature reserves, including through tourist trips of ecological direction. Ukraine Recovery Plan covers the solutions of such key industry challenges as: restoration of wildlife, enhancing fire safety measures in forests, implementation of ecosystem services concept, assessment of losses and threats to sustainable development of regions, re-naturalization of territories damaged during hostilities and the expansion of the eco-network, creation of an inter-agency program "Ecological education and informing for sustainable Development of Ukraine in 2022–2032" for each region of Ukraine. The implementation of strategic objectives mentioned above is possible if sustainable development paradigm is maintained. Therefore, the aim of this paper is to justify the proposals for restoration and development of nature reserves by attracting international and national sources of funding in the context of sustainable development concept. Through application of economic and statistical methods, state of nature reserves was assessed, their recovery was forecasted in accordance with requirements of sustainable development. Application of analysis and synthesis methods gave opportunity to assess the damage inflicted to protected environmental territories and to identify potential trends of their post-war development. The hypothesis is confirmed that one of the drivers of post-war restoration and development of nature reserves is the environmental partnership between government institutions, public and business structures. Based on conducted analysis, sources of financing the processes of restoration and development of nature reserves, of both national and international significance, are proposed in the paper. One of the local budgets financing sources is tourist activities in compliance with rules of stay on such type of territories. Expansion of the network of tourist routes and trails, public awareness of ecosystem services, formation of regional tourist brands, their promotion within the country and abroad will contribute to the restoration of nature reserves of Ukraine even during war.*

Key words: *nature protection area, tourism, ecological tourism, sustainable development, environmental tax, territories, sources of financing.*

ТУРИЗМ У ВІДНОВЛЕННІ ПРИРОДНИХ ЗАПОВІДНИКІВ УКРАЇНИ

Мельниченко Світлана Володимирівна

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри готельно-ресторанної справи та туризму,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5162-6324

Микицей Тереза Дмитрівна

кандидат економічних наук, доцент,
заступниця директора Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму,
Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6815-6990

Актуальність дослідження: повномасштабне вторгнення та тимчасова окупація частини територій з 2014 року завдала значної шкоди природно-заповідному фонду й погіршила екологічну ситуацію в країні. Одним із напрямів залучення внутрішніх і зовнішніх відвідувачів природних заповідників був екологічний туризм. Однак усесвітня пандемія коронавірусної інфекції, а потім воєнна агресія РФ проти України призвели до скорочення туристичних потоків, відтоку іноземних інвестицій як у природно-заповідний фонд, так і в туристичну галузь. Безпечні ризики залишаються визначальними в прогнозуванні подальшого розвитку природних заповідників, зокрема через туристичні подорожі екологічного спрямування. Установлено, що розроблений План відновлення України передбачає подолання ключових викликів: відновлення дикої природи, вжиття заходів протипожежної безпеки в лісах, упровадження концепції екосистемних послуг, оцінка збитків і загроз сталому розвитку регіонів, ренатуралізація територій пошкоджених під час бойових дій та розширення екомережі, створення Міжвідомчої програми «Екологічна просвіта та інформування для сталого розвитку України на 2022–2032 роки» для кожної області України. Реалізація вищезазначених стратегічних цілей можлива за умови дотримання парадигми сталого розвитку. **Мета статті:** обґрунтувати пропозиції щодо відновлення та розвитку природних заповідників через залучення міжнародних і національних джерел фінансування в контексті концепції сталого розвитку. **Методологія дослідження:** використовуючи економіко-статистичні методи, надано оцінку стану природних заповідників, здійснено прогнозування їх відновлення відповідно до вимог сталого розвитку. Застосування методів аналізу й синтезу дало змогу оцінити збитки, завдані природоохоронним територіям, і виявити тенденції їх повоєнного розвитку. **Результати дослідження:** підтверджено гіпотезу, що одним із драйверів післявоєнного відновлення та розвитку природних заповідників є екологічне партнерство між урядовими інституціями, громадськістю й бізнес-структурами. На основі проведеного аналізу запропоновано джерела фінансування процесів відновлення та розвитку природних заповідників, які віднесено до національних і міжнародних. Одним із джерел поповнення місцевого бюджету є ведення туристичної діяльності з дотриманням вимог перебування на територіях такого типу. Розширення мережі туристичних маршрутів і стежок, обізнаність громадськості про екосистемні послуги, формування регіональних туристичних брендів, їх просування всередині країни та за її межами сприятиме відновленню природних заповідників України навіть під час війни.

Ключові слова: природоохоронні території, туризм, екологічний туризм, сталий розвиток, екологічний податок, території, джерела фінансування.

Problem statement. As the National Natural Reserve Fund is a component of the world natural system, its popularization in the domestic and international markets is possible through the development of tourism in the nature conservation area. It is tourist sector that contributes to the formation of image of protected areas, the increase in local budget revenues, and the development of related industries, which are involved in the creation and provision of tourist services.

According to Ukrainian legislation, the nature reserve fund is represented by land and water areas, natural complexes and objects that are valuable from the environmental, scientific, recreational and other points of view, are protected as a national heritage, which is allocated for the conservation of natural landscapes, animal and plant genetic pools, maintenance of ecological balance, and background monitoring of the natural environment [1]. Partial occupation of Ukraine by Russia in 2014 and the full-scale invasion

at the beginning of 2022 damaged 20% of nature conservation areas, around one million hectares, which is 24.4% of the total area of nature reserve fund [2]. The ecological situation in the country worsens every day due to hostilities that destroy the natural environment.

According to the State Environmental Inspection of Ukraine, since the beginning of the armed aggression by the Russian Federation and as of March 10, 2023, the damage caused to the environment is around 2 trillion hryvnias (UAH), among them: land littering, pollution of soils, atmospheric air, and water objects [3]. The greatest damage was caused in Donetsk, Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea, on the territories of which 42% of Ukraine's nature reserves are located [4]. As the environment is constantly changing, both in result of human activity and its careless attitude towards the environment, insignificant changes in the ecosystem can lead to huge disasters now and in the future. Preservation of ecological balance, including protected areas, is one of humanity's tasks. Therefore, the **objective** of the research is to justify proposals for the restoration and development of nature reserves through international and national financing within the context of sustainable development concept of Ukraine. The tasks of this article are: analysis of the sites of domestic nature reserves; assessment of the state of implementation of Ukraine's environmental policy; identification of sources of financing aimed at the development of nature conservation areas; determining the place and role of tourism in the restoration of nature reserves.

Basic studies of the problems of ecological tourism, the use of the tourist potential of biosphere reserves, the development of "green" business as ways of reducing the negative impact on the environment were conducted by such scientists as: Vuqar S. Dargahov, Qoshqar V. Mammadov [5], Tahir O. Ibrahimov, Rashad R. Sadullayev [6], Zavariki G., Vidrenko A. [7], Zelenko O., Shvetsova O. [8] and others. Despite the thorough theoretical and methodological basis, scientists mostly evaluated the factors that affect the tourist resources of nature conservation areas and tou-

rism in general without observing the principles of sustainable development, conducted a systematization of probable changes that await the tourism industry and nature reserves in the coming years according to online data platforms and news agencies without taking into account the restorative nature of the impact of sustainable development on the country's economy.

Analysis of recent research and publications. According to the WTTC, in the next 10 years, tourist travel is expected to grow at a much faster rate than the general economy worldwide. Such growth will lead to a significant environmental burden and use of natural resources [9]. Therefore, it is important to form public awareness on treating nature with care, including through the educational and recreational opportunities of ecological tourism. As practice of the pre-war period has shown, the potential of nature reserves for the development of ecological tourism is not sufficiently utilized [10].

The positive dynamics of ecotourism development in the world is aimed at the shared of natural and cultural heritage, including the liberated territories, and involves the growing role of national parks in development of this sector. It is also important to develop a strategy for the transformation of the areas into green energy zones with the planning of "smart" settlements, existing in harmony with nature, opening of new ecological tourism corridors, which will contribute to the growth of demand for it [5].

Theoretical and praxeological aspects of the study of ecology issues, features of the organization of biosphere reserves for the conservation of biological diversity and economic development of territories and their cultural values are in the sphere of interest of foreign scientists. Scientists have justified the role of biosphere reserves as learning platforms for sustainable development, providing simultaneous care for people and ecosystems through the construction of a cross-border model of nature reserves [6].

E. A. Jabrayilov based on the SWOT-analysis, identifying the impact of ecological sustainability, economic efficiency and social responsibility on biodiversity and tourism proposed strat-

egies for ensuring the sustainability of national parks. In result of the research, it was revealed, that the use of tourism potential of national parks together with the stimulation of local entrepreneurship could have a positive impact on the sustainable development of the region [11].

The aggravation of economic, social, ecological and humanitarian crises is a prerequisite for the development of a “green” business, as the basis for providing countries with a sustainable future. Over the past ten years, Ukraine has improved its position in the world by reducing the negative impact of business structures on the environment and promotes the rational use of natural resources [12].

Branding of nature conservation areas as a tourist destination plays an important role in the process of forming its attractiveness for the currently growing target market, which is oriented at the consumption of environmental friendliness as an unconditional value [13]. In the case when the object of branding is an environmental protection object, it is necessary for the intangible elements of the brand (affirmative thoughts, beliefs and associations) to be based on the principle of environmental friendliness, and tangible elements (logos, colors, designs, semantic and visual effects) must reflect this primary value. Analyzing the branding of protected areas and focusing on the process of forming their attractiveness for consumers, a set of measures for positioning the brand of national parks within the framework of eco-brand concept are proposed. The authors insist that the development of a national natural park within the concept of eco-brand also means the introduction of ecological standards of landscape design, appropriate models of behavior and approaches to management. Research papers that are most widespread, are the ones that cover the studies of national parks and their promotion on the international markets through the development of tourism and its ecological component.

F.D. Gamor in his scientific work, he emphasized the significance of the Carpathian Biosphere Reserve in preserving natural ecosystems, creating an ecological network, popularizing sustainable development and implementing

his ideas in the Ukrainian Carpathians [14]. A number of problems related to non-fulfillment of decrees and instructions of the President of Ukraine, orders of the Cabinet of Ministers, including non-repair works of tourist and recreational infrastructure facilities, were noted. At the same time, the nature conservation, educational and cultural components of the biosphere reserve are mentioned. N. Gabchak *et al.* conducted a comprehensive study devoted to ecological tourism in nature conservation areas of Zakarpattia Region. In a result of assessment of recreational-tourist resources of this protected area, and identification of the ecological tourism development specifics within the boundaries of the national parks and the Carpathian Biosphere Reserve, the authors' team developed recommendations for the sustainable development of ecological tourism in the protected areas of the specified Oblast [10].

Issues of weak, unacceptable development of ecological tourism in nature reserves are the basis of research conducted by Ukrainian scientists, including H. Zavariki & A. Vidrenko, H.M. Zavarika *et al.* [7, 8]. The main argument is historical peculiarities of national nature reserves development, which did not provide for the setup of ecological routes, eco-trails, that is, ecological tourism. Only scientific research was permitted in these territories. At the same time, the author indicates the reasons for insufficient development of such type of tourism in the territories of nature reserves and among them, the low level of ecological culture of the population, which is manifested in a sloppy attitude towards nature. However, the introduction of mass environmental education, especially among young people, the exchange of experience between reserves regarding the organization of ecological tourism within the framework of existing regional associations of state nature reserves will provide an opportunity to improve significantly the economic situation in the region and in these territories. Important part in the process of development of ecological tourism is preservation of the natural and ethno-cultural environment, restriction of the tourist load on the objects of the natural reserve fund.

The results obtained by scientists and practitioners allow us to state that despite significant scientific research, no significant attention was paid to the development of proposals aimed at the restoration of nature reserves and their further development through the involvement of external and internal sources of financing in the post-war period. For the most part, scientists determine the theoretical and practical foundations of the development of ecological tourism without taking into account the potential factors of evolutionary changes, the principles of sustainable development and forecasting its impact on the development of nature conservation areas. Only some of the domestic and foreign scientists, in a result of the conducted research, came to the conclusion that the irrational use of natural resources, the degradation of natural and cultural heritage, as well as negative social consequences, determine the need for change of the paradigm of nature reserves development through rational management and responsible use of recreational and tourist resources in compliance with principles of sustainable development.

Materials and Methods. The achievement of the set objective is ensured by the application of socio-economic methods, which provided the opportunity to predict and identify zones of strategic research of nature reserve areas and to forecast their restoration in accordance with the requirements of sustainable development concept. To study legislative approaches to the nature reserve fund of Ukraine, the tourism industry and types of tourism, environmental policy, principles of sustainable development, the system of environmental taxation and the implementation of international legal obligations into national legislation within the framework of the operation of the Green Deal, the methodology of the analysis of regulatory legal acts was applied, which regulate the above-mentioned issues. Based on general scientific methods of research, the evaluation, forecasting, determination of aspects, and development of scenarios of positive renewable impact on the development of nature reserve areas in the post-war period will be conducted. The empirical method (observation, benchmarking)

held in 2023 by the author's team is used during the research of websites and logos of 19 nature reserves, successful practices of marketing tools application in the context of increasing the tourist attractiveness of the areas; logical and comparative analysis – to form reasonable conclusions based on the results of research. The focus group method, during which a group interview was conducted among industry specialists (10 people aged 30 to 60) – to assess the initial reputation of the district. Recommendations contain the latest approaches to the assessment of social and environmental results of the functioning of nature reserve area considering their compliance with components of safety requirements in a given area and with the environmental sustainability index.

Results. There are 19 nature reserves in Ukraine, located in 12 regions and the Autonomous Republic of Crimea, i.e. 33% of protected areas are located in Crimea (Fig. 1).

These territories were created with the purpose of preservation, reproduction and effective use of natural complexes and objects that have a special environmental, healing, historical and cultural, scientific, educational and aesthetic value. According to the results of the research, conducted in the pre-war period, related to the analysis of websites of nature reserves of Ukraine, since they are the main tool of the tangible aspects of the brand, it was identified that the structure of websites and the text content in the vast majority of the reserves are quite standard. That is, one of the most important marketing tools does not fulfill its direct task, namely positioning and distribution to the target market.

The language of websites is official, standardized and generally accepted [16]. On the one hand, this is the correct approach to the use of language according to literary norms when compiling information about the functioning of the reserve, and on the other hand, the language of advertising is traditional and similar, which deprives it of its uniqueness. The content of the websites is poorly optimized for the search engines ranking. In addition, the features of territories that could have become the basis of brands are kept hidden in such structural components

like “Flora” and “Fauna”. The tourist component of their activities is usually presented in the sections of websites dedicated to eco-trails and recreational areas. Only there a potential visitor can learn about the features of the reserve, and therefore the reason for the visit [13].

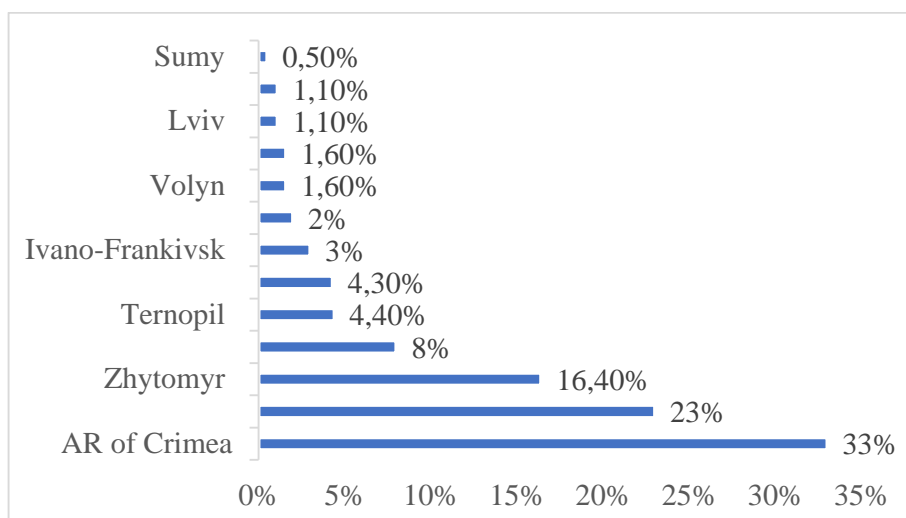
A visual comparative analysis of the logos of the protected areas revealed that their graphic and color components quite accurately reflect the specifics of the reserves and their assets, such as typical landscapes, flora and fauna. Almost all researched logos are made in natural colors and can be evaluated as ecological. Some of the logos are similar to each other, which clearly makes identification difficult. Seven reserves have no logos at all.

Thus, the specifics of most protected areas of Ukraine are unclear and unknown to tourists, and perceived as largely unrelated to ecological dominant. The main activity of nature reserves is available for understanding only to a narrow circle of specialists. This is confirmed by an interview with specialists in the tourism industry who are familiar with the specifics of nature reserves in Ukraine. During the interview, experts named the main expectations from visiting protected areas, as well as their features, which in the future can serve as the basis of tourism brands. It should be noted that when positioning nature reserves within the framework of ecological branding concept, experts focused attention on features

of landscape, uniqueness of natural objects, and rare species of flora and fauna. Their development in the eco-brand concept also means the introduction of appropriate behavioral models and management approaches. It should be noted that nature reserves of Ukraine in the pre-war period were at the first stage of forming their own ecological brands.

The European integration of Ukraine involves compliance with priority of environmental policy as recognized by EU countries’ governments, which is based on the principles of prevention and elimination of sources of pollution and involves the joint activities of society and state in order to protect and improve the natural environment; nature management and environmental protection; ensuring environmental safety of citizens; implementation of waste-free and low-waste, environmentally friendly technologies; development of environmental upbringing and education [17; 18].

Taking into account the multilevel nature of environmental policy (international, national, regional, local), it is important to implement its directions in close cooperation of the participants of this process at all levels. The Law of Ukraine “On the basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030” [19] provides for the introduction of an ecosystem approach for all areas of social and economic development of Ukraine through

Fig. 1. Allocation of natural reserve areas among regions of Ukraine

Source: compiled by the authors based on data [4; 15].

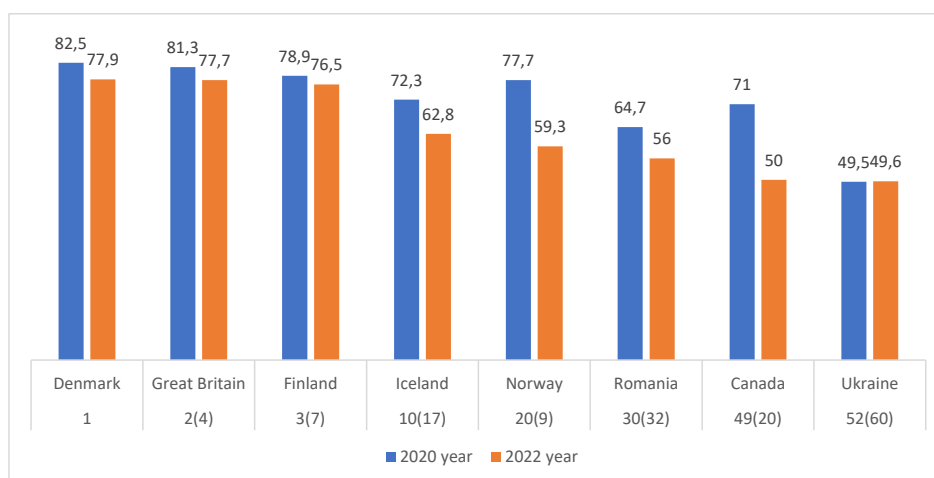
the achievement of such goals as: the formation of ecological values in society and as well as principles of sustainable consumption and production, including through environmental awareness, values and education; ensuring the sustainable development of the natural resource potential and the integration of environmental policy into the decision-making process in direction of socio-economic development of the country; reduction of environmental risks for ecosystems and citizens' health; improvement and development of the state system of environmental protection management [17].

The gradual implementation of the environmental policy of Ukraine provided for a significant improvement of the environmental state by 2030, the development of an ecologically effective partnership of entities at the state, regional and local levels, and alignment with functioning principles of “green” economy.

As per Environmental Performance Index (EPI), reported annually by the Yale Center for Environmental Law and Policy, in 2022 Ukraine ranked 52nd among 180 countries in the world with an index of 49.6, and improved its position compared to in 2020 (60th place) [20]. Index rating is based on measuring the country's achievements in areas such as ecology, natural resource management, population health, ecosystem viability, climate change, and the effectiveness of state environmental policy (Fig. 2).

However, Russian occupation of part of Ukraine's territory in 2014 and the full-scale invasion at the beginning of 2022 made negative adjustments to the life of society and the implementation of strategic directions of the country's socio-economic development, including its environmental component. The risk of damage to the objects of nature reserve fund, pollution of soils, forests, and air has increased significantly. Around 51% (88,515.6 hectares) of nature reserves areas were in the zone of hostilities and temporary occupation. As a result of the military operations, forest plantations were damaged, which is associated with fires from ammunition explosions, deliberate arson, as well as mechanical damage to territories during the maneuvering of military equipment and direct fighting [2].

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1364 “On Some Issues of Forming the List of Territories in which Military Operations are (were) Conducted or Temporarily Occupied by the Russian Federation” [21], Order of the Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine No. 309 “On Approval of the List of Territories where Military Actions are (were) Conducted or Temporarily Occupied by the Russian Federation” [22], as well as those where hostilities and temporary occupation were ended and further hostilities are being prevented. The list can be updated, if necessary, but not less than twice a month. Taking into account the above-mentioned legal docu-

Fig. 2. Environmental Performance Index ranking of the selected countries

Source: compiled by the authors based on data [20].

ments and the results of the analysis of the websites of nature reserves carried out by the authors, it can be concluded that on 42% of the territories of nature reserves no military actions took place and there was no temporary occupation, on 10.5% – the temporary occupation was completed and on 5% – hostilities were stopped. In the rest of the territories, temporary occupation continues, and on some of them liberation operations are being carried out.

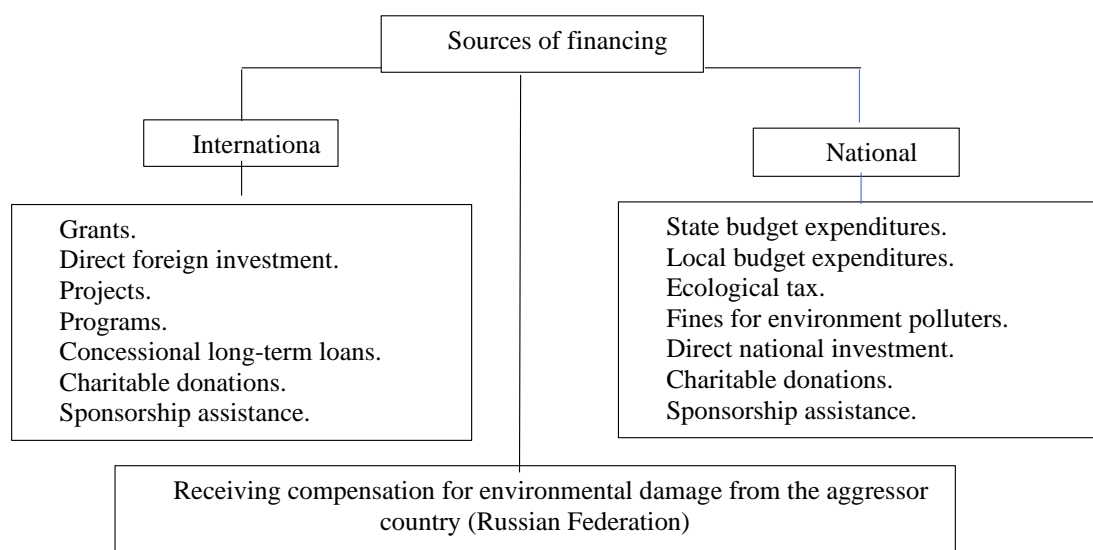
The continuation of military aggression by the Russian Federation leads to violation of the ecological balance of protected areas, the destruction of animal and plant life. European community addressed environmental and animal protection issues in 1992 through the signing of the Maastricht Treaty and adoption of the Rio Declaration on Environment and Development. The latter contains 27 principles of ecologically correct behavior of the world community, which Russian Federation violated in relation to Ukraine [17]. The developed Environmental Policy of Ukraine for the period until 2030 envisioned the stabilization of the ecological situation by 2025 and development of a “green” economy by 2030 [19].

The war prevented full implementation of the defined strategic tasks, and in some areas

significantly worsened the environmental situation in the country, delaying the introduction of European environmental norms and standards.

At the same time, the development of ecological partnership between government institutions, public and economic entities, as envisioned in the State Strategy for Regional Development of Ukraine for 2021–2027 and approved in the pre-war period, despite the state of war in the country, continues to implement tasks that ensure the achievement of strategic goals, namely: stimulation of the economic environment and increases in employment around nature-protected areas, including the definition of an economic mechanism for stimulating the creation and preservation of nature-protected territories; expansion of tourist routes and trails network within the territories and objects of the Nature Reserve Fund of Ukraine using interactive methods; promoting public awareness of ecosystem services, including recreational and educational services; support in formation of regional tourism brands and their promotion within the country and abroad, with the help of modern digital and network technologies as well [23].

According to the approved Strategy for natural protected areas [23], this means that there is a need to improve the tourist product, to

Fig. 3. Sources of financing the restoration and development of nature reserves

Source: developed by the authors.

intensify marketing activities, which include the development of branding strategies. Additionally, in accordance with the Ukraine Recovery Plan, as part of the implementation of the national program “Reconstruction of Clean and Protected Environment”, projects aimed at the implementation of the Unified Ecological Platform “EkoSystema” and national parks for people [24] are envisaged. The implementation of these projects requires various sources of financing, including the restoration and development of protected areas of Ukraine in the post-war period (Fig. 3).

By becoming a candidate for membership in the European Union, Ukraine will gain access to its financial instruments through direct foreign investments, grants and loans for specific projects, including for the elimination of environmental damage. In the previous and current year, various international funds and programs actively support Ukrainian scientists, businessmen and public organizations by providing grant support, including those aimed at reducing environmental risks and the negative impact of war on the ecological situation in the country. According to the Ministry of Finance of Ukraine, between beginning and April, 2023, total grants received by Ukraine was 17.9 billion US dollars. USA, which is 39% of the total received financial assistance from international partners. Countries that provided the largest share of grant support are the USA – 87% of the total grants amount and Germany – 7% [25]. According to the Association Agreement between the European Union and Ukraine [26], Ukraine guarantees that its environmental policy will be based on

the precautionary principle and the principles that require application of preventive measures, compensation for damage caused to the environment, and payment of fines by the environment polluters. In this regard, another source is income from applied penalties.

At the same time, an important ecology-impacting factor is the environmental tax, which is imposed on economic entities – environment polluters, the economic essence of which is that the polluter is paying for economic losses causing negative ecological impact on people's health, economic objects, agricultural land, and natural resources. Thus, in accordance with the Budget Code of Ukraine [27] the funds from the environmental tax go both to the general fund of the state budget and to the special fund of the state and local budgets and are targeted to be used in full in accordance with state programs exclusively to finance environmental protection measures aimed at preventing, reduction or elimination of pollution. In 2022, only 30% of total environmental tax paid was allocated to the special fund, while in 2023 share increased to 40% (Table 1).

In addition, the expenditures of the 2023 state budget provide for funds aimed at preserving the nature reserve fund, which amount to 12.6% of the total amount of expenditures provided for by the Ministry of Environment Protection and Natural Resources of Ukraine, and 2% are aimed at the implementation of environmental protection measures, in particular for improvement of the environment [27]. Discussions regarding the structure of the domestic system

Table 1

Environmental tax revenue trending (according to State Budget of Ukraine)

Revenue	2022			2023		
	Total	General fund	Special fund	Total	General fund	Special fund
Revenue						
Environmental tax revenue, million UAH	3661,5	2575,5	1086	2716,7	1634	1082,7
Total revenue, million UAH	1267393,4	1131070,6	136322,9	1329260,1	1173110,7	156149,4
Share of environmental tax in total revenue, %	0,29	0,23	0,8	0,2	0,14	0,7

Source: compiled by the authors based on data About the State Budget [27].

of environmental taxation are ongoing and boil down to the need for harmonization with the EU tax system and strengthening the stimulating function of the environmental tax.

The European integration vector of Ukraine's development involves taking into account the experience of European countries acting within the framework of the Green Deal. The European Commission launched the European Green Deal in December 2019 with the aim of a sustainable transition to climate neutrality across Europe by 2050. Among others the preservation of biodiversity and a zero level of pollution are expected to contribute to achieving this goal. Ukraine declared its intention to participate in the implementation of this Deal and developed the national concept "Green Transition before 2050" which is similar in structure and content. Work on improving the content of this document continues to this day [28].

One of the essential sources of financing are the funds received from tourism activities. Nature reserves that position themselves as brands of ecological tourism and natural products and attract local craft producers, contribute to increase in local budgets' revenue. At the same time, it should be taken into account that mass tourism is prohibited on the territory of the nature reserves, while ecological excursions along clearly mapped eco-trails are allowed. The use of the objects of the nature reserve fund for tourism purposes is possible after agreement between all involved subjects, taking into account the compliance with the protection regime established for them. The organization of tourist activities on nature-reserve territories should be based on the principles of sustainable tourism, namely: ensuring the optimal, ecologically balanced use of natural resources with the preservation and restoration of biodiversity and natural heritage, the elimination of incurred damage by attracting investments, the development of the region's economy without irreversible impact on ecological systems, as well as through involvement of the local population in the process of ensuring environmental sustainability; increasing the ecological conscientiousness of youth through the teaching of relevant

disciplines in educational institutions; offering tourists a variety of activities that will help them understand the essence of ecological tourism; assistance to territorial communities in participation of local entrepreneurs in grant awarding competitions, including international ones.

The development of recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund through the provision of paid services can become a significant source of financial income for the above-mentioned objects. In 2021, the Regulation of recreational activities within the territories and objects Nature Reserve Fund of Ukraine was approved [4]. It clearly defines the directions, types and features of organization of such activities in these territories and objects. Such activities can be carried out together with local self-government bodies, public and international organizations, business structures through investment programs and projects. Receipts from recreational activities are revenues of budgetary institutions of the nature reserve fund, a source to fill up a local budget.

Today, the whole world is concerned with environmental problems and environment preservation. Therefore, it is necessary to radically change the consciousness of a person, and especially young people, regarding the acceptance of some restrictions and prohibitions dictated by the laws of nature. It is important in this regard to introduce the environmental education by increasing the environmental competence of scientific and pedagogical workers of special disciplines in non-specialized institutions of higher education and the formation of educational and professional training programs for students in various specialties, taking into account the introduction of both mandatory and optional components. The introduction of ecological disciplines into the educational process will foster the formation of an ecologically cultural personality who is aware of and is able to deal with natural resources.

The best and most affordable way to combine environmental education, rational use and protection of natural resources is the development of ecological tourism. Since hiking on ecological trails accompanied by guides who are employees

Table 2

Environmental and educational activities of nature reserves

№	Name of the nature reserve	Ecological trails	Ecological education
1	2	3	4
1.	Gorgany	“Gregoty Gorgan”	Christian-ecological school at EkoEthnoHub “Nadbystryska Hutsulshchyna” (located on the adjacent territory)
2.	Dniprovsko-Orilskyi	“Into the heart of the Dnipro reed beds”, “Through the floodplain meadows”	Educational and research ecological expeditions
3.	Drevlians	+	Excursions
4.	Kaniv	+	Nature museum
	Medobory	“Hostra”, “Bohit”, “To the hermit’s thick forest”	Excursions
5.	Michael's Virgin Land	“Preserved Steppe”, “Through Michael's virgin land”	Excursions
6.	Polissia	“Through Polissia lands”	Visitor center, nature museum, Ecological, educational and local history routes
7.	Roztochia	+*	Ecological and educational center, nature museum, social clubs “Green School”
8.	Rivne	+	Ecological and educational center, environmental and educational department
9.	Cheremske	+	Excursions

Note: *ecological trails are available.

Source: compiled by the authors based on data [29; 30].

of nature reserves carries not only an educational function, but is a hands-on experience of "communication" with nature (Table 2).

As shown in the Table 2, nature reserves, which are located on the territories that were not temporarily occupied and where hostilities did not take place, continue to work actively in the direction of environmental education through maintaining ecological schools, nature museums, ecological and educational centers, social clubs, ecological and educational departments, ecological and educational and local history routes, conducting ecological expeditions among children and youth, seminars and conferences on environmental issues, etc.

The task of environmental upbringing and education should be joint and carried out in close cooperation of local self-government bodies with the administration of nature reserves through the introduction of training programs for the local population, promotion of their participation in thematic courses and seminars, send-

ing them to study at higher education institutions on specific purpose programs, and to continuing education courses. To obtain up-to-date information, it is necessary to monitor international organizations websites, including the International Union for Conservation of Nature (IUCN), the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) [31].

An important aspect in the implementation of regional environmental policy is the unification of efforts of state institutions, business and public in the restoration and development of nature reserves. It is necessary to start with the formation of a strategy for the development of the region, taking into account the outlook for the development of the nature reserve fund, the preservation of biological and landscape diversity, followed by its real-life implementation. It is important to align the strategy for the development of nature conservation areas with the tourism activity plans of local authorities and territorial communities.

The results of the analysis of the approved strategies for the development of regions for the period until 2027, on the territories of which nature reserves have been established, show that among strategic goals and objectives of vast majority of regions there are no measures planned for support of nature reserves [32-39]. Plan of measures for the implementation of strategic tasks in Cherkasy, Dnipropetrovsk, and Mykolaiv Regions includes preservation of the environment, especially valuable natural territories and biodiversity, and the sustainable use of natural resources [32; 34; 40]. Volyn Region in the above-mentioned documents clearly defined the further increase of the area of the nature reserve fund to 14.1% of the total area of the region [38]. Such an increase will contribute to the preservation and restoration of land ecosystems, i.e. the achievement of the 15th goal of UN Sustainable Development Goals. In addition, the plan of measures for the implementation of the strategy includes the development of the natural reserve fund of the region and preservation of biological and landscape diversity.

Conclusions and prospects for further research. Restoration of nature-protected territories of Ukraine together with the implementation of EU integration reforms require close cooperation of international and domestic investors. Since hundreds of billions of US dollars will be needed to restore damaged objects of the nature reserve

fund, polluted environment, results of irrational use of natural resources in temporarily occupied territories. Close cooperation of local authorities, the public and business entities increase the likelihood of faster liquidation of damage caused to nature reserves during the war, the search for potential donors for the implementation of projects related to the revival of territories and objects of the nature reserve fund and ensuring their further development in the future. The development of ecological tourism in nature-reserve territories in accordance with the principles of sustainability, recreational activities, have a highly competitive potential, it gives the opportunity for reserves and territorial communities to self-develop in the direction of establishing tourist businesses, improving infrastructure and supporting related industries. Decisive factor in the development of these territories is the agreement of actions regarding the opportunities of their functioning between the institutions of the nature reserve fund and territorial communities. This approach will make it possible to expand the internal and external replenishment of local budgets and solve the issue of improving the environmental situation in the region. Further scientific research will be aimed at defining conceptual approaches to the restoration of nature reserves in the context of the implementation of sustainable tourism development, as well as in reducing the negative impact of tourism on the ecological state and ecosystem of protected areas.

Bibliography

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>
3. Екологічний тероризм Російської Федерації в Україні – збитки за даними Держекоінспекції. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/26/ekologichnyj-teroryzm-rf-v-ukrayini-zbytky-za-danymy-derzhekoinspekcziji/>.
4. Заповідники України. 2021. URL: <https://www.nationalparks.in.ua/zapovidnyky/pryrodni/>
5. Vuqar S. Dargahov, Qoshqar V. Mammadov, Intizar F. Nuriyeva, Rashad I. Ahmadov. Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism // Journal of Geology, Geography and Geoecology, 2023. Vol 32 No 2. pp. 224–232. <https://doi.org/10.15421/112321>
6. Tahir O. Ibrahimov, Rashad R. Sadullayev. Crucial problems of the organization of biosphere reserves in Azerbaijan // Journal of Geology, Geography and Geoecology, 2022. Vol 31 No 4. pp. 628–634. DOI: <https://doi.org/10.15421/112258>.
7. Заварика Г., Видренко А. Сталий розвиток зеленого туризму в епоху змін. *Економіка і суспільство*. 2024. Том 63. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-106>
8. Заварика Г. М., Зеленко О. О., Швецова О. В. Розвиток екологічного туризму в умовах викликів глобального масштабу. *Економіка і суспільство*. 2023. Том 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-95>

9. WTTC. 2024. URL: <https://wttc.org>
10. Габчак Н. Ф., Дубіс Л. Ф., Мельник А. В., Чир Н. В. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області : монографія. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. 392 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46219/1/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC_%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D.%D0%92..pdf
11. E.A. Jabrayilov. A'WOT analysis for sustainability of biodiversity and tourism in Shahdagh National Park, Azerbaijan // Journal of Geology, Geography and Geocology, 2022. Vol 31 No 2 (2022). pp. 302–310. URL: <https://doi.org/10.15421/112228>.
12. Росохацька М. О., Марченко О. В., Краус К. М. Краус Н. М. (2022). Концепція «зеленого» бізнесу – данина моді чи виклик часу? *Європейський науковий журнал економічних і фінансових інновацій*, 2022. № 2(10). С. 65–76.
13. Melnychenko, SV; Mykhaylichenko, NI; Zabaldina, YB; Kravtsov, SS; Skakovska, SS. The protected area as a tourism eco-brand. Journal of Geology, Geography and Geocology, 2021. Volume 30. Issue 1: Vol 32 No 2. pp. 122–132. URL: <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/785/656>
14. Гамор Ф. Д. Про деякі аспекти нормативно-правового забезпечення збереження унікальних природних цінностей Карпатського біосферного заповідника та сталого розвитку регіону його розташування. *Часопис Київського університету права*. 2023. Том 4. С. 271–275. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1060/988>
15. Природно-заповідний фонд. 2024. URL: <https://wownature.in.ua/oberihaymo/pyrodno-zapovidnyy-fond/>
16. Структура сайту: основні види та правила їх розробки. 2024. URL: <https://webtune.com.ua/statti/web-rozrobka/struktura-sajtu/>
17. Гончаренко Л. Екологічна політика країн Європейського Союзу: розвиток та досягнення. 2021. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-krain-ievrosojuzu-stanovlennya-ta-dosyagnennya/>.
18. Яценю О. Екологічна політика України: цілі, напрями та інструменти реалізації. 2021. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizacii/>
19. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2023 р. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
20. Рейтинг країн за рівнем екології. (2022). Отримано з <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology>
21. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окуповані Російською Федерацією : Постанова Кабінету Міністрів України. 2022. № 1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>
22. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (були) бойові дії або тимчасово окуповані Російською Федерацією : Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 309 від 22.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>
23. Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf
24. План відновлення України. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>.
25. У 2023 році Міністерство фінансів України залучило 42,6 млрд доларів США пільгового та грантового фінансування від міжнародних партнерів. 2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_usd_426_billion_of_concessional_and_grant_financing_from_international_partners_in_2023-4370
26. Угода про асоціацію. 2014. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasu>
27. Бюджетний кодекс України. 2023. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/305592__755668
28. Europe says “Deal!” To the green deal. 2021. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/greendeal-en>
29. Природні території Криму: що змінилося під час окупації. – 2021. URL: <https://investigator.org.ua/ua/investigations/235706/>
30. Заповідник «Сланецький степ». 2022. URL: <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/pyrodnyy-zapovidnyk-yelanetskyu-step/>
31. Рекреація. 2021. URL: <https://wownature.in.ua/pro-nas/nasha-diialnist/rekreatsiia/>
32. Стратегія розвитку Черкаської області. 2021. URL: <https://ck-oda.gov.ua/strategiya-rozvitku-cherkaskoyi-oblasti/>.

33. Стратегія розвитку Івано-Франківської області. 2021. URL: <https://www.if.gov.ua/strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoyi-oblasti>.
34. Стратегія розвитку Миколаївської області. 2020. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/1613571502602d25ae7f0ce.pdf>.
35. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 р. 2020. URL: <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-7-sklikannya/1618-pro-strategiyu-rozvitku-rivnenskoji-oblasti-na-period-d-1584614121>.
36. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів щодо її реалізації у 2021–2023 роках. 2020. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf>.
37. Стратегія розвитку Львівської області на 2021–2027 роки. 2020. URL: <https://loda.gov.ua/documents/50001>.
38. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 р. 2020. URL: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoji-oblasti-na-period-do-2027-roku/>.
39. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 р. 2020. URL: <https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/plan-strategiya-2027.pdf>.
40. Стратегія розвитку Дніпропетровської області до 2027 р. 2021. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

References

1. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy: Zakon Ukrainy. (2023). [On Nature Reserve Fund of Ukraine. Law of Ukraine. (2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> [in Ukrainian].
2. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy (2022). Materialy robochoi hrupy «Ekolohichna bezpeka». Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny. [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group “Environmental safety”. *National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War*. 108. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf> [in Ukrainian].
3. Ekolohichniy teroryzm Rosiiskoi Federatsii v Ukraini – zbytky za danymy Derzhhekoinspektsii. (2023). [Environmental terrorism of the Russian Federation in Ukraine – damages according to the State Inspection]. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2023/03/26/ekologichnyj-teroryzm-rf-v-ukrayini-zbytky-za-danymy-derzhhekoinspektsiy/> [in Ukrainian].
4. Zapovidnyky Ukrainy. (2021). [Nature reserves of Ukraine. (2021). Retrieved from <https://www.nationalparks.in.ua/zapovidnyky/pryrodni/> [in Ukrainian]
5. Vuqar, S. Dargahov, Qoshqar, V. Mammadov, Intizar, F. Nuriyeva, Rashad I. & Ahmadov. (2023). Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism *Journal of Geology, Geography and Geoecology Vol 32 No 2: Journal of Geology, Geography and Geoecology. pp. 224-232.* <https://doi.org/10.15421/112321> [in English].
6. Tahir, O. Ibrahimov, Rashad, R. & Sadullayev. (2022). Crucial problems of the organization of biosphere reserves in Azerbaijan. Vol 31 No 4: *Journal of Geology, Geography and Geoecology. Vol 31 No 4: Journal of Geology, Geography and Geoecology. pp. 628-634.* DOI: <https://doi.org/10.15421/112258> [in Ukrainian].
7. Zavaryka, H., Vydrenko, A. (2024). Stalyi rozvytok zelenoho turyzmu v epokhu zmin Ekonomika i suspilstvo [Sustainable development of green tourism in the era of changes]. *Economy and society. Vol 63.* <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-106> [in Ukrainian].
8. Zavaryka, H.M., Zelenko, O.O., & Shvetsova, O.V. (2023). Rozvytok ekolohichnoho turyzmu v umovakh vyklykiv hlobalnoho masshtabu Ekonomika i suspilstvo. [The development of ecological tourism in the face of challenges of a global scale]. *Economy and society. Vol 57.* <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-95> [in Ukrainian].
9. WTTC (2023). Retrieved from <https://wtcc.org/> [WTTC (2023). Retrieved from <https://wtcc.org/> [in USA].
10. Habchak, N. F., Dubis, L. F., Melnyk, A. V., & Chyr, N. V. (2018). Ekolohichniy turyzm na pryrodookhoronnykh terytoriiakh Zakarpatskoi oblasti: [Ecological tourism in nature-protected territories of Zakarpattia region]: monograph *Publishing House of UzhNU “Hoverla”, 392 p.* Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46219/1/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC_%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D.%D0%92..pdf [in Ukrainian].
11. E.A. Jabrayilov. (2022). A’WOT analysis for sustainability of biodiversity and tourism in Shahdagh National Park, Azerbaijan. Vol 31 No 2 (2022): *Journal of Geology, Geography and Geoecology. pp. 302-310.* <https://doi.org/10.15421/112228> [in English].

12. Rosokhatska, M.O., Marchenko, O.V., Kraus, K.M. & Kraus, N.M. (2022). Kontsepsiia «zelenoho» biznesu – danyna modi chy vyklyk chasu? [The concept of “Green” business – a tribute to fashion or a challenge of the time? the concept of “green” business – a tribute to fashion or a challenge of the time?] *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh i finansovykh innovatsii*. № 2(10). S. 65–76. *European scientific journal of Economic and Financial innovation* No. 2(10) 2022. pp. 65–76. Retrieved from <https://doi.org/10.32750/2022-0206> [in Ukrainian].
13. Melnychenko, S.V., Mykhaylichenko, H.I., Zabaldina, Y.B., Kravtsov, S.S., & Skakovska, S.S. (2021). The protected area as a tourism eco-brand. Issue 1: *Vol 32 No 2: Journal of Geology, Geography and Geoecology*. pp. 122–132. Retrieved from <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/785/656> [in Ukrainian].
14. Hamor, F.D. (2023). Pro deiaki aspekty normatyvno-pravovoho zabezpechennia zberezhenia unikalnykh pryrodnykh tsinnosti Karpatskoho biosferneho zapovidnyka ta staloho rozvytku rehionu yoho roztashuvannia . [About some aspects of regulatory and legal support for the preservation of the unique natural values of the Carpathian Biosphere Reserve and the sustainable development of the region where it is located]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava Journal of the Kyiv University of Law*. Vol 4. pp. 271–275. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1060/988> [in Ukrainian].
15. Pryrodno-zapovidnyi fond. (2024). [Nature reserve fund] Retrieved from <https://wownature.in.ua/oberihaymo/pryrodno-zapovidnyy-fond> [in Ukrainian].
16. Struktura saituv: osnovni vydy ta pravyla yikh rozrobky (2024) [Site structure: main types and rules of their development. Retrieved from <https://webtune.com.ua/statti/web-rozrobka/struktura-sajtu/> [in Ukrainian].
17. Honcharenko, L. (2021). Ekolohichna polityka krain Yevropeiskoho Soiuzu: rozvytok ta dosiahnennia. [Environmental policy of the countries of the European Union: development and achievements]. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-krain-ievrosojuzu-stanovlennya-ta-dosyagnennya/> [in Ukrainian].
18. Yatseno, O. (2021). Ekolohichna polityka Ukrainy: tsili, napriamy ta instrumenty realizatsii [Environmental policy of Ukraine: goals, directions and implementation tools]. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizatsii/> [in Ukrainian].
19. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2023 r. (2019) [About the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2023]. – Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>. (2019). [in Ukrainian]
20. Rating of countries by level of ecology. (2022). Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology> [in Ukrainian] [Rating of countries by level of ecology. (2022). Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology> [in English].
21. Deiaki pytannia formuvannia pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovani Rosiiskoiu Federatsiieiu. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2022). [Some issues of forming a list of territories on which hostilities are (were) conducted or temporarily occupied by the Russian Federation] Resolution No. 1364 of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
22. Pro zatverdzhennia Pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (buly) boiovi dii abo tymchasovo okupovani Rosiiskoiu Federatsiieiu Nakaz Ministerstva z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy [On the approval of the List of territories on which hostilities are (were) conducted or temporarily occupied by the Russian Federation Order of the Ministry on Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine] No. 309 dated 22.12.2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> [in Ukrainian].
23. Derzhavna strategiiia rehionalnoho rozvytku Ukrainy na 2021-2027 roky Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. [State strategy of regional development of Ukraine for 2021-2027]. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine* dated August 5, 2020 № 695. – Retrieved from https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf No. 695. Retrieved from https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf [in Ukrainian].
24. Plan vidnovlennia Ukrainy. (2022). [Ukraine recovery plan]. Retrieved from <https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].
25. U 2023 rotsi Ministerstvo finansiv Ukrainy zaluchylo 42,6 mlrd dolariv SSHa pilhovoho ta hrantovoho finansuvannia vid mizhnarodnykh partneriv [In 2023, the Ministry of Finance of Ukraine attracted USD 42.6 billion in preferential and grant financing from international partners] Retrieved from https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_usd_426_billion_of_concessional_and_grant_financing_from_international_partners_in_2023-4370. [in Ukrainian].
26. Uhoda pro asotsiatsiiu (2014). [Association Agreement]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> [in Ukrainian].
27. Biudzhetni kodeks Ukrainy. (2023). [Budget Code of Ukraine] Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/305592___755668 [in Ukrainian].

28. Europe says “Deal!” To the green deal. (2021). Retrieved from <https://eu4ukraine.eu/en/greendeal-en> [in English].
29. Pryrodni terytorii Krymu: shcho zminylosia pid chas okupatsii. (2021). [Natural territories of Crimea: what changed during the occupation]. Retrieved from <https://investigator.org.ua/ua/investigations/235706/> [in Ukrainian].
30. Zapovidnyk «Yelanetskyi step». (2022). [Nature reserve “Yelanetsky Steppe”. Retrieved from <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/pryrodnyy-zapovidnyk-yelanetskyi-step/> [in Ukrainian]
31. Rekreatsiia. (2021). [Recreation]. Retrieved from <https://wownature.in.ua/pro-nas/nasha-diialnist/rekreatsiia/> [in Ukrainian].
32. Stratehiia rozvytku Cherkaskoi oblasti (2021). [Development strategy of Cherkasy region] Retrieved from <https://ck-oda.gov.ua/strategiya-rozvitku-cherkaskoyi-oblasti/> [in Ukrainian].
33. Stratehiia rozvytku Ivano-Frankivskoi oblasti. (2021). [Development strategy of Ivano-Frankivsk region]. Retrieved from <https://www.if.gov.ua/strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoyi-oblasti> [in Ukrainian].
34. Stratehiia rozvytku Mykolaivskoi oblasti. (2020). [Development Strategy of Mykolaiv region]. Retrieved from <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/1613571502602d25ae7f0ce.pdf> [in Ukrainian].
35. Stratehiia rozvytku Rivnenskoï oblasti na period do 2027 r. (2020). [Development strategy of Rivne region for the period until 2027]. Retrieved from <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-7-sklikannya/1618-pro-strategiyu-rozvitku-rivnenskoyi-oblasti-na-period-d-1584614121> [in Ukrainian].
36. Stratehiia rozvytku Ternopilskoi oblasti na 2021–2027 roky ta plan zakhodiv shchodo yii realizatsii u 2021-2023 rokakh. (2020). [Development strategy of Ternopil region for 2021–2027 and a plan of measures for its implementation in 2021-2023]. Retrieved from <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf> [in Ukrainian].
37. Stratehiia rozvytku Lvivskoi oblasti na 2021-2027 roky (2020). [Development strategy of the Lviv region for the period 2021–2027]. Retrieved from <https://loda.gov.ua/documents/50001> [in Ukrainian].
38. Stratehiia rozvytku Volynskoi oblasti na period do 2027 r. (2020). [Development strategy of the Volyn region for the period until 2027]. Retrieved from <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku//> [in Ukrainian].
39. Stratehiia rozvytku Zhytomyrskoi oblasti na period do 2027 r. (2020). [Development strategy of the Zhytomyr region for the period until 2027]. Retrieved from <https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/plan-strategiya-2027.pdf> [in Ukrainian].
40. Stratehiia rozvytku Dnipropetrovskoi oblasti do 2027 r. (2021) [Development strategy of the Dnipropetrovsk region until 2027]. Retrieved from <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku> [in Ukrainian] sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf.

УДК 379.85

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-6>

ВПЛИВ ПОДІЄВИХ ЗАХОДІВ НА ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ (КЕЙС ВСЕСВІТНІХ ВИСТАВОК ЕКСПО)

Пацюк Вікторія Сергіївна

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0401-2573
Scopus Author ID: 57817675900
Web of Science Researcher ID: E-4220-2019

Корнус Олеся Григорівна

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7469-7291
Scopus Author ID: 57198491514
Web of Science Researcher ID: L-7902-2018

Корнус Анатолій Олександрович

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5924-7812
Scopus Author ID: 57198508125
Web of Science Researcher ID: O-6053-2015

Казаків Володимир Леонідович

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0340-2107
Scopus Author ID: 57817809100

Актуальність дослідження: статтю присвячено аналізу впливу подієвих заходів, зокрема виставкових, як-от Всесвітні виставки ЕКСПО, на туристичну сферу. Розглянуто важливість подієвого туризму для економічного та соціокультурного розвитку регіонів і країн, а також його роль у формуванні позитивного іміджу дестинацій на міжнародній арені. Детально описано історичний розвиток Всесвітніх виставок, їх роль у популяризації продукції країн-учасників та вплив на інфраструктурний розвиток міст. Важлива увага приділяється питанню збільшення туристичних потоків під час таких подій та впливу на розвиток архітектури, культурного обміну та інновацій. Основними аспектами в цьому контексті є: збільшення туристичних потоків і розвиток місцевої економіки, розвиток інфраструктури та покращення іміджу країн і міст, популяризація культурних і технічних досягнень, створення нових архітектурних шедеврів. Установлено, що участь та організація таких заходів, як ЕКСПО, може суттєво вплинути на розвиток туристичної галузі в Україні в повоєнний період. У статті також представлено територіальний аналіз проведення Всесвітніх виставок ЕКСПО, класифікація заходів за їх значущістю та впливом на туристичну сферу. Визокремлено основні етапи розвитку Всесвітніх виставок: 1) індустріальний (1851–1893) – період, коли виставки фокусувалися на демонстрації технологічних досягнень та винаходів; 2) культурного обміну (1897–1937) – з акцентом на етнографічному, культурному та розважальному складниках, зокрема виставках мистецтва та музики; 3) футуристичного планування (1939–1992) – вистав-

ки орієнтовані на прогнозування майбутнього суспільства, з темами, пов'язаними з космосом та людиною; 4) сталого розвитку (2000 – теперішній час) – виставки стали майданчиком для розв'язання глобальних проблем, пов'язаних зі сталим розвитком. Окрім цього, акцентовано на тому, що сучасні виставки, як-от ЕКСПО, є платформою не лише для презентації національних досягнень, а й для обміну інноваційними ідеями у сфері сталого розвитку, архітектури та технологій. Стверджується, що проведення таких масштабних заходів, як Всесвітні виставки, має значний вплив на розвиток туристичної галузі, просування культурної спадщини та інновацій, а також на покращення іміджу країни на міжнародній арені.

Ключові слова: подієвий туризм, виставкові заходи, Всесвітні виставки ЕКСПО, туристичні потоки, інфраструктурний розвиток, імідж дестинацій, культурний обмін.

THE IMPACT OF EVENT ACTIONS ON THE TOURISM SECTOR (THE CASE OF EXPO EXHIBITIONS)

Patsiuk Viktoriia Serhiivna

PhD in Geography, Associate Professor of the Department of Tourism and Economics,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0401-2573

Kornus Olesia Hryhorivna

PhD in Geography, Head of the Department of General and Regional Geography,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-7469-7291

Kornus Anatolii Oleksandrovych

PhD in Geography, Associate Professor of the Department of General and Regional Geography,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5924-7812

Kazakov Volodymyr Leonidovych

PhD in Geography, Head of the Department of Tourism and Economics,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0340-2107

The article is dedicated to analyzing the impact of event tourism, specifically exhibitions such as World Expos (EXPO), on the tourism industry. It highlights the importance of event tourism for the economic and socio-cultural development of regions and countries, as well as its role in shaping the positive image of destinations on the international stage. The historical development of World Expos is detailed, focusing on their role in promoting the products of participating countries and their influence on the infrastructure development of cities. Significant attention is given to the increase in tourist flows during such events and their impact on the development of architecture, cultural exchange, and innovation. Key aspects in this context include the growth of tourist flows and local economic development, infrastructure improvements, the enhancement of countries' and cities' images, the promotion of cultural and technological achievements, and the creation of new architectural landmarks. It has been established that participation and organization of events like EXPO can significantly impact the development of Ukraine's tourism sector in the post-war period. The article also presents a territorial analysis of the hosting of World Expos and classifies the events based on their significance and impact on the tourism industry. The main stages of World Expo development are outlined: 1) Industrial stage (1851–1893) – a period when exhibitions focused on showcasing technological achievements and inventions; 2) Cultural exchange stage (1897–1937) – with a focus on ethnographic, cultural, and entertainment elements, including art and music exhibitions; 3) Futuristic planning stage (1939–1992) – exhibitions aimed at forecasting the future of society, with themes related to space and humanity; 4) Sustainable development stage (2000 – present) – exhibitions that have become platforms for addressing global issues related to sustainable development. Additionally, the article emphasizes that modern exhibitions, such as EXPO, serve not only as platforms for presenting national achievements but also for exchanging innovative ideas in sustainable development, architecture, and technology. It is argued that hosting such large-scale events as World Expos has a significant impact on the development of the tourism industry, the promotion of cultural heritage and innovation, and the enhancement of a country's international image.

Key words: Event tourism, exhibition events, World Expos (EXPO), tourist flows, infrastructure development, destination image, cultural exchange.

Постановка проблеми. Подієві заходи мають вагоме значення для туризму, оскільки здатні привертати значну кількість відвідувачів і стимулювати розвиток місцевої економіки. Завдяки проведенню фестивалів, концертів, спортивних змагань, культурних виставок та інших подій туристичні потоки значно зростають. Це сприяє розвитку абсолютно всіх дотичних до туризму галузей.

Крім економічної користі, подієвий туризм допомагає просувати регіони та країни на міжнародній арені, підвищуючи їх туристичну привабливість. Культурні, спортивні чи інші заходи також сприяють зміцненню міжкультурних зв'язків і створенню позитивного іміджу місця проведення події.

Виставкові заходи займають одне з ключових місць серед когорти подієвих івентів, оскільки є одними з найбільш відвідуваних. Вони відіграють важливу роль серед інструментів сучасного туристичного маркетингу, оскільки надають компаніям великі можливості для одночасного обміну та отримання різноманітної інформації за відносно низьких витрат.

Більшість американських та європейських компаній виділяють 20–25% свого маркетингового бюджету на підготовку та участь у ярмарках і виставках. Це пояснюється тим, що багато підприємств розглядають ці заходи як важливий інструмент маркетингу, який допомагає ефективно виконувати такі ключові завдання, як забезпечення результативної товарної, цінової, розподільчої та промоційної політики [1].

Всесвітні ж виставки – це наймасштабніші виставкові заходи, що відбуваються у світі. Вони не лише є ефективним способом просування продукції та послуг окремих країн, важливим чинником формування їх іміджу, а й кардинально впливають на становлення туристичної сфери країни-організатора. Тож зважаючи на бажання нашої країни знайти свою нішу на туристичному ринку та покращити імідж, не лише участь у Всесвітніх виставках, а і їх організація в повоєнний період на нашій території могла б стати переломною віхою в розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щороку зростає чисельність наукових публікацій, дотичних до тематики подієвого туризму. Однак велика кількість не дзеркально відображена в якісному складнику, оскільки більшість публікацій мають оглядовий характер або ж аналізують конкретний подієвий захід.

У термінологічній сутності подієвого туризму намагались розібратися Г. Щука зі співавторами [2]. У своєму дослідженні вони зазначали, що дослідження подієвого туризму ускладнюється його подвійною природою, оскільки поєднує два окремі феномени – туризм і подію. Автори розглядають подієвий туризм як форму м'якого туризму, що добре пристосовується до місцевого різноманіття, бо різні його типи вимагають різного ресурсного забезпечення. Він може бути ефективним інструментом розвитку туристичної дестинації за умови збалансованості та продуманості івент-пропозиції, дає змогу подолати сезонні коливання, збільшити тривалість перебування туристів тощо.

К. Вовк розглядає подієвий туризм одночасно як інструмент, процес, властивість та вид туризму [3]. Як зазначає D. Getz [4], майже всі події мають туристичний характер і суспільне значення, але лише деякі з них спроможні створити великий туристичний попит. Всесвітня виставка ЕКСПО, безумовно, відповідає цьому критерію.

Аналізуючи класифікацію івентів за періодичністю та кількістю відвідувачів, запропоновану Т. Marris [5], яка розрізняє разові мегаподії, регулярні тривалі події, регіональні періодичні події та разові локальні події, можна стверджувати, що Всесвітні виставки є регіональними тривалими подіями з тривалістю до пів року й характеризуються постійним інтересом з боку відвідувачів, великою кількістю туристів та високою вартістю.

Велика кількість досліджень сфокусована саме на виставкових заходах. Розкриттям концептуальних засад управління виставковим бізнесом детально займалися Т. Ткаченко та Т. Дупляк [6]. Прогнозування міжнародного виставкового туризму з використанням

кількісних та якісних методів здійснювали група вчених під керівництвом С. К. Lee [7]. Дослідження сприйняття відвідувачами Всесвітніх виставок ЕКСПО на прикладі івенту в Шанхаї у 2010 році виконано N. C. Shereni та ін. [8]. Сутність та основні складники виставкового маркетингу в туризмі крізь призму вітчизняного та іноземного досвіду розкриває І. Смірнов [9].

Мета дослідження. Всесвітні виставки розділяють на дві великі групи: універсальні та спеціалізовані. Об'єктом дослідження стали саме універсальні виставки ЕКСПО. Метою дослідження була періодизація становлення Всесвітніх виставок, територіальний аналіз проведення виставкових заходів на прикладі універсальних виставок ЕКСПО, розкриття їх впливу на туристичну сферу.

Основний матеріал. Як окрема галузь рекреації, подієвий туризм почав розвиватися лише в останні двадцять років. Це зростання зумовлене потребами людей, які завжди хотіли отримати нові враження, бути частиною подій, що впливають на їхній розвиток, та отримати радісне відчуття причетності до чогось більшого [10].

Події можуть бути важливим ресурсом для залучення різних сегментів відвідувачів залежно від типу та унікальності заходу, а також якості його просування. Звідси випливає необхідність оцінювати внесок подій з погляду не тільки прямих фінансових надходжень, а і їх внеску у створення позитивного іміджу дестинації, спрямованого на формування міцних і довготривалих зв'язків з туристами [10].

У діяльності різноманітних підприємств, зокрема туристичних, особливе значення має популяризація галузі (зокрема, її представників, продукції, послуг) через виставково-ярмаркові заходи. На сьогоднішній день виставки – один з ефективних способів просування продукції та послуг ринку. Ефект виставок посилюється за рахунок її масового характеру та значної кількості контактів. Це дає змогу виставці бути більш ефективним інструментом збуту туристичної продукції, як порівняти з іншими. За даними Центру дослі-

джень виставкової індустрії (CEIR – Center for Exhibition Industry Research), 90% відвідувачів виставок, які ухвалюють кінцеве рішення про купівлю різних видів продукції, вважають виставки первинним джерелом інформації для цього [11].

Провідне значення нині має **Всесвітня асоціація виставкової індустрії (UFI – фр. l'Union des foires internationales)** – чинна в усьому світі галузева організація виставкової індустрії, що охоплює міжнародні та національні асоціації у сфері виставкової індустрії, а також їх партнерів [12]. Тоді як питаннями організації Всесвітніх виставок ЕКСПО займається **Міжнародне бюро виставок (BIE – фр. Bureau International des Expositions)** [13].

Прообразом Всесвітніх виставок були виставки, які зародилися в Європі ще у XVIII столітті у формі різних експозицій, представлених в аристократичних салонах. Метою таких показів було уявлення різних художніх цінностей і підняття престижу королівської влади. До таких показів, наприклад, можна зарахувати виставку художніх творів, проведено у 1757 році у Франції. Спочатку на подібних виставках демонстрували тільки твори мистецтва, пізніше на них стали з'являтися промислові експонати та зразки.

Перша всесвітня виставка була проведена в Лондоні в 1851 році з ініціативи Принца Альберта – чоловіка королеви Вікторії. На той момент вона мала назву «Велика виставка робіт промисловості всіх націй» [14]. Ця виставка мала великий вплив на різні сторони суспільного життя та стала потужним імпульсом до розвитку міжнародних відносин і торгівлі, туризму та архітектурного дизайну.

Досить тривалу історію проведення Всесвітніх виставок можна, на нашу думку, можна розділити на чотири основні етапи. Критеріями поділу є тематика та характер експозиції виставок.

Індустріальний етап (1851–1893). У цей час виставки здебільшого фокусувалися на торгівлі та демонстрації технологічних досягнень і винаходів. Серед експонатів відзначені електричний телеграф, підводний

кабель, обчислювальна машина Беббіджа, бавовняна прядильня, прототип холодильника, телеграфний апарат Х'юза, електричні фари, гідравлічний ліфт, телефон Олександра Белла, друкарська машинка «Ремінгтон 1», автомобіль Даймлера і автомобіль Бенца. На виставці продемонстровано бесемерівський та мартенівський процеси в сталеливарному виробництві. Ця епоха суттєво вплинула на сприйняття міжнародних виставок.

Етап культурного обміну (1897–1937).

У цей час фокус від технологічних досягнень зміщується на етнографічний, культурний та розважальний складники. На заходах регулярними стають виставки етнографічних предметів, прем'єри нових музичних творів, які створювали за допомогою поєднання різних музичних інструментів, показ озвучених фільмів, презентації творів сучасного мистецтва. З'являються й нові розваги – «людський зоопарк» з представниками тубільних племен Африки та Океанії, реконструкції боїв англо-бурської війни, з'являється скайрайд – атракціон-симулятор подорожі.

Етап футуристичного планування (1939–1992). Починаючи зі Всесвітньої виставки в Нью-Йорку 1939 року, початковий формат заходів змінювався, вони стали зосереджуватися на конкретних темах, спрямованих на прогнозування кращого майбутнього для суспільства. Технологічні винаходи відійшли на другий план. У 1939 році головною темою виставки було «Світ завтрашнього дня». Спектр тематик був різновекторним і спрямованим на пошук місця людини як у масштабі Всесвіту («Людина в космічній ері», 1962 р.), так і в масштабах власної особистості («Людина та її світ», 1967 р.). Виставки сприяли активному міжкультурному діалогу з метою обміну інноваціями.

Етап сталого розвитку (2000 – теперішній час). Із 2000 року держави світу почали використовувати майданчик ЕХРО не лише як спосіб покращення свого національного іміджу, а і як платформу для розв'язання загальносвітових проблем. Ураховуючи важливість збалансованого розвитку трьох складників «Природа – Суспільство – Госпо-

дарство», організовано виставку «Людство – Природа – Технологія» в Ганновері. Різновекторні аспекти сталого розвитку розглянуто на виставках у Шанхаї «Краще місто – краще життя» та Мілані «Нагодувати планету. Енергія для життя». І на останньому з проведених ЕХРО в Дубаї тематика «Стійкість» фігурувала в тріаді ключових, поряд з «Можливістю» та «Мобільністю» [15].

Є два основні типи виставок: всесвітні (zareєстровані) та спеціалізовані (визнані). Зареєстровані виставки є наймасштабнішими заходами. Раніше їх називали універсальними. Через високу вартість ці виставки проводять кожні п'ять років. Під цю подію спеціально проєктують та будують павільйони. Країни змагаються між собою за звання найбільш вражаючого павільйону.

Спеціалізовані (визнані) виставки менші за масштабом і витратами, а також тривають коротший час – від 3 тижнів до 3 місяців. Витрати учасників знижені, оскільки їм достатньо орендувати вже побудований павільйон у організаторів, після чого вони можуть оформити його на свій розсуд і наповнити продукцією [14].

Звісно, всесвітні виставки чинять і значний вплив на туристичну сферу:

- зростання туристичних потоків: залучають мільйони відвідувачів з усього світу, що призводить до значного збільшення туристичних потоків у країну чи місто, де проходить виставка. Це створює додаткові доходи для туристичної галузі, включно з готелями, ресторанами, транспортними компаніями та розважальними закладами;

- інфраструктурний розвиток: для проведення ЕКСПО міста-господарі зазвичай інвестують у розвиток інфраструктури, включно з новими дорогами, громадським транспортом, аеропортами, туристичними об'єктами. Це покращує умови для майбутніх туристів і сприяє довгостроковому розвитку туристичного сектору;

- покращення іміджу: ЕКСПО допомагає зміцнити бренд міста чи країни як привабливого туристичного напрямку, що підвищує туристичний попит навіть після закінчення заходу;

– промоція культури та інновацій: ЕКСПО надають унікальну можливість країнам та містам презентувати себе на глобальній арені, демонструючи досягнення у сфері культури та інновацій, що в подальшому стимулює розвиток культурно-пізнавального туризму;

– економічний ефект: туризм, пов'язаний з ЕКСПО, стимулює економіку міста чи регіону. Це збільшує кількість робочих місць у туристичному секторі, а також супутніх галузях, як-от будівництво та обслуговування;

– вплив на розвиток архітектури: ЕКСПО є майданчиком для створення інноваційних та експериментальних споруд, які не тільки стають символами самих виставок, а й вносять нові тенденції в архітектурну практику. Деякі павільйони та будівлі, побудовані для ЕКСПО, стають частиною культурної спадщини міст. На ЕКСПО демонструють найсміливіші архітектурні концепції, що надихає молодих архітекторів та студентів. Ці виставки підштовхують розвиток креативності та відкривають нові горизонти для професії.

Ми систематизували інформацію про універсальні всесвітні виставки та зацентрували саме на їх туристичному впливі крізь призму кількості відвідувачів та створених для виставки споруд.

Аналізуючи результати таблиці 1, бачимо, що кількість країн-учасників Всесвітніх виставок динамічно зростала, і якщо в Лондоні та Парижі в середині минулого століття їх було 25 та 28 відповідно, то виставки останніх років у Шанхаї та Дубаї нараховували 192 країни-учасники. Мінімальна кількість країн-учасників була представлена на виставці в Чикаго 1893 року, що зумовлено складною та дорогою логістикою до Американського континенту в позаминулому столітті.

Також зростала площа, яка відводиться під організацію таких заходів. Якщо в Лондоні в 1851 році виставка проходила на території Гайд-Парку та обіймала 10,6 га, то у 2000 році в Шанхаї під локації виставки було передано 523 га. Масштабними також були виставки

в Сент-Луїсі в 1904-му та Нью-Йорку в 1939-му, площа обох виставок нараховувала 500 га.

Стосовно показника відвідуваності, який найбільше розкриває вплив на туристичну сферу, то найбільш чисельними стали виставки в Шанхаї у 2010 р. (73 085 000 відвідувачів) та Осаці в 1970 р. (64 218 770 відвідувачів). Однак значна чисельність візитерів зумовлена не лише великою кількістю туристів, а й значною чисельністю населення цих країн – Китаю та Японії. Понад 50 млн відвідувачів було також у Парижі в 1900 р. та Монреалі в 1967 р. Тут значна частка відвідувачів була за рахунок візитерів. Звісно, виставка в Дубаї могла б скласти конкуренцію за чисельністю відвідувачів, однак епідемія COVID-2019 поставила під загрозу саме проведення виставки. Із 2020 року дати проведення були зміщені на жовтень 2021 – квітень 2022 року. А відвідування виставки здійснювалось з урахуванням карантинних вимог [15]. Найменш відвідуваною була виставка на Гаїті в 1949–1950 роках, яка зібрала лише 250 тисяч візитерів. Ці показники зумовлені як місцем проведення – дуже бідна острівна країна, так і повоєнними економічними проблемами.

Кожна ЕКСПО передбачала побудову різноманітних архітектурних та монументальних шедеврів, деякі з них мали тимчасовий характер, інші стали відомими туристичними пам'ятками людства – Ейфелева вежа в Парижі, Атоміум у Брюсселі, оглядове колесо Ферріса в Чикаго, магічний фонтан Монжуїк у Барселоні, Башта Спейс-Нідл у Сіетлі, міст Олександра III в Парижі.

Здійснюючи територіальний аналіз проведення зареєстрованих всесвітніх виставок, зауважимо, що їх географія не була надто широкою – зазначені 35 виставок проводили лише в 14 країнах світу.

Країною-лідером за числом цих виставок є США – їх проведено 7 (20% від загальної кількості). Серед американських міст подію такого масштабу приймали: Філадельфія (1876 р.), Чикаго (1893 р. та 1933–34 рр.), Сент-Луїс (1904 р.), Сан-Франциско (1915 р.), Нью-Йорк (1939–40 рр.) та Сіетл (1962 р.).

**Порівняльна характеристика зареєстрованих Всесвітніх виставок
(систематизовано авторами за [13])**

Рік	Країна та місто проведення	Символ виставки	Площа, га	Кількість крайн-учасників	Чисельність відвідувачів
1851	Лондон, Велика Британія	Кришталевий палац	10,6	25	6 039 195
1855	Париж, Франція	Палац індустрії, на місці якого в 1900 році звели Гран-Пале	15,2	28	5 162 330
1862	Лондон, Велика Британія	Виробничі споруди, об'єднані під скляними куполами	11	39	6 096 617
1867	Париж, Франція	Споруда зі скла й заліза у вигляді еліпса	68,7	42	15 000 000
1873	Відень, Австро-Угорська імперія	Залізо-скляна Ротонда з чотирма входами (демонтована в 1937 році)	233	35	7 255 000
1876	Філадельфія, США	Виставковий зал, що згодом було передано Міському художньому музею	115	35	10 000 000
1878	Париж, Франція	Палац Трокадеро, що простояв до 1936 року, поки на його місці було вирішено побудований новий палац Шайо	75	35	16 156 626
1880	Мельбурн, Австралія	Королівський виставковий центр	25	33	1 330 000
1888	Барселона, Іспанія	Палац Індустрії	46,5	30	2 300 000
1889	Париж, Франція	Ейфелева вежа	96	35	32 250 297
1893	Чикаго, США	Оглядове колесо Ферріса	290	19	27 500 000
1897	Брюссель, Бельгія	Палац колоній, нині Африканський палац	36	27	6 000 000
1900	Париж, Франція	Ліонський вокзал, вокзал Орсе, міст Александра III, Великий та Малий палаци	120	40	50 860 801
1904	Сент-Луїс, США		500	60	19 694855
1905	Льєж, Бельгія	Палац витончених мистецтв, нині Музей сучасного мистецтва Льєжа	70	35	7 000 000
1906	Мілан, Італія		100	40	10 000 000
1910	Брюссель, Бельгія	Mont des Arts, було зруйноване під час брусселізації	90	26	13 000 000
1913	Гент, Бельгія		130	24	9 503 419
1915	Сан-Франциско, США	Башта коштовностей	254	41	18 876 438
1929	Барселона, Іспанія	Магічний фонтан Монжуїк, Олімпійський стадіон, Іспанське село	118	29	5 800 000
1933	Чикаго, США		170	21	38 872 000
1935	Брюссель, Бельгія	Палац Експозицій	152	25	20 000 000
1937	Париж, Франція	Музей людини	105	45	31 040 955
1939	Нью-Йорк, США		500	54	44 932 978
1949-1950	Порт-о-Пренс, Гаїті			15	250 000
1958	Брюссель, Бельгія	Атоміум	200	39	41 454 412
1962	Сієтл, США	Башта Спейс-Нідл	30	49	9 000 000
1967	Монреаль, Канада	Житловий комплекс «Хабітат 67»	400	62	50 306 648
1970	Осака, Японія	Башта Сонця	330	77	64 218 770
1992	Севілья, Іспанія		215	108	41 814 571
2000	Ганновер, Німеччина	Площа Експо-Плаца, гігантський «Дах Світу»	160	174	18 100 000
2005	Аїті, Японія		173	121	22 049 544
2010	Шанхай, Китай	Експо Вись	523	192	73 085 000
2015	Мілан, Італія	Ворота Експо	110	139	21 500 000
2020	Дубай, ОАЕ	Площа Аль Васл Плаза	438	192	24 102 967

Друге місце за чисельністю посідає Франція – 6 виставок (17,1% від загальної кількості). Абсолютно всі виставки проходили в Парижі в 1855, 1867, 1878, 1889, 1900, 1937 рр. Саме Париж є світовим лідером за чисельністю цих виставок. Також 6 подібних виставок було проведено в Бельгії, а саме в Брюсселі (1897, 1910, 1935 та 1958 рр.), Льєжі (1905 р.) та Генті (1913 р.). Тож на 3 країни – США, Франція та Бельгія загалом припадає більше половини проведених виставок (54,3%).

Серед інших країн також відчувається домінування європейських держав. Зокрема, в Іспанії відбулося 3 виставки (Барселона, 1888 р. та 1929 р.; а також Севілья, 1992 р.).

Серед інших європейських країн ці виставки також приймали: Велика Британія (Лондон, 1851 р. та 1862 р. Це місто було першим, де відбулася Всесвітня виставка, однак після 1862 р. жодна із всесвітньо визнаних або спеціалізованих виставок у Лондоні не проходила); Італія (Мілан, 1906 р. та 2015 р., а також Турин – 1911 р.); Австрія (Відень, 1873 р. – на той час Австро-Угорщина) та Німеччина (Ганновер, 2000 р.).

Серед інших частин світу були представлені: Австралія (Мельбурн, 1880 р.), у Північній Америці – Республіка Гаїті (Порт-о-Пренс, 1949–1950 рр.) та Канада (Монреаль, 1967 р.), в Азії – Японія (Аїті, 2005 р.), Китай (Шанхай, 2010 р.), ОАЕ (Дубай, 2020 р.). Можна відзначити зміщення вектора проведення ЕКСПО до країн Азії. До того ж дві наступні загальні визнані виставки заплановані теж у цьому регіоні: у 2025 р. – в Осаці (Японія), у 2030 р. – в Ер-Ріяді (Саудівська Аравія).

Загалом, з 35 виставок одна відбулася в Австралії, 4 – в Азії, 9 – в Америці, 21 – в Європі. Графічно відсотковий розподіл всесвітніх зареєстрованих виставок представлено на рис 1.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виставкові заходи, зокрема Всесвітні виставки ЕКСПО, відіграють важливу роль у туризмі, оскільки вони стають платформою для міжнародного обміну

культурними витворами, науковими досягненнями та технологіями. Вони залучають велику кількість відвідувачів з різних країн, стимулюючи розвиток туристичної інфраструктури та підвищуючи економічні показники регіонів, де їх проводять. Виставки ЕКСПО також допомагають просувати імідж країн-учасників на світовій арені, залучаючи інвесторів і туристів, що призводить до зростання популярності туристичних напрямів та посилення міжнародного співробітництва.

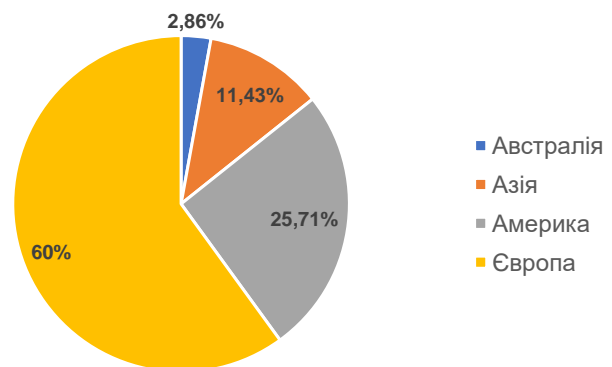

Рис. 1. Розподіл зареєстрованих Всесвітніх виставок ЕКСПО за частинами світу

Ефективна виставкова діяльність передбачає взаємодію як організаторів, так й учасників з метою отримання бажаного фінального результату. Задля оптимізації подальшої діяльності під час кожної виставки необхідно залучати аналітичний інструментарій як на етапі підготовки до неї, так і на етапі проведення. На етапі підготовки організатори повинні усвідомлювати як набір учасників, так й основний сегмент відвідувачів виставки. Учасники виставки повинні аналізувати, які з представлених експонатів та які форми роботи викликали найбільший інтерес серед відвідувачів. Звісно, гарантією якісної експозиції є не лише інвестування в неї матеріальних ресурсів, а й насичення її креативним фішками.

Майбутні дослідження повинні бути спрямовані на емпіричну оцінку впливу подій на формування іміджу дестинації, з особливим акцентом на оцінку впливу стратегій брендингу та позиціонування подій на політику брендингу дестинації.

Література

1. Siutkin S., Kornus A., Kornus O., Danylchenko O. Resources and opportunities for the development of event tourism in Ukraine. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii*. 2017. № 11(1). С. 111–126.
2. Щука Г., Ковальська Л., Безрученков Ю. Подієвий туризм: уточнення базових характеристик. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2022. № 7. С. 70–76. <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-7-8>
3. Вовк К. М. Управління розвитком подієвого туризму в регіоні: дис. д-ра філософії: 64.055. 015/ ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків. 2021.
4. Getz D., Page S. J. Progress and prospects for event tourism research. *Tourism management*. 2016. № 52, P. 593–631. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.03.007>
5. Marris T. The Role and impact of mega-events and attractions on regional and national tourism development resolutions. *The tourist review*. 1987. № 42(4), P. 3–12.
6. Ткаченко Т. І., Дупляк Т. П. Виставковий бізнес : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 244 с.
7. Lee C. K., Song H. J., Mjelde J. W. The forecasting of International Expo tourism using quantitative and qualitative techniques. *Tourism management*, 2008. № 29(6). P. 1084–1098. DOI:10.1016/j.tourman.2008.02.007
8. Shereni N. C., Mporfu N., Ngwenya K. Exhibitors' perception of the 2017 Sanganai/Hlanganani world tourism expo. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 2018. № 7(3).
9. Смирнов І. Г. Виставковий маркетинг у туризмі: український та міжнародний досвід. 2010. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58311.doc.htm.
10. Kornus A. Siutkin S., Kornus O., Danylchenko O. Event tourism for transboundary cooperation. *STABICONsystems – 2017: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Суми, 27–29 квітня 2017 р. С. 68–70.
11. Center for Exhibition Industry Research. URL: <https://www.ceir.org/>
12. Union des foires internationales. URL: <https://www.ufi.org/ufi/>
13. Bureau International des Expositions (BIE). URL: <https://fr.bie-paris.org/site/en/about-world-expos>
14. Всесвітня виставка. URL: <http://surl.li/swlvzl>
15. EXPO 2020 Dubai UAE. URL: <https://www.expo2020dubai.com/en>

References

1. Siutkin, S., Kornus, A., Kornus, O. & Danylchenko, O. (2017). Resources and opportunities for the development of event tourism in Ukraine. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii*. 11(1). pp. 111–126.
2. Shchuka, H., Kovalska, L., & Bezruchenkov, Yu. (2022). Podiievyi turyzm: utochnennia bazovykh kharakterystyk [Event tourism: specification of basic characteristics]. *The tourism and hospitality industry in Central and Eastern Europe*. №7. pp. 70–76. <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-7-8> [in Ukrainian].
3. Vovk, K. M. (2021). Upravlinnia rozvytkom podiievoho turyzmu v rehioni [Managing the development of event tourism in the region]: D. in Philosophy: 64.055. 015/ KhNUE named after S. Kuznets. Kharkiv.
4. Getz, D., & Page, S. J. (2016). Progress and prospects for event tourism research. *Tourism management*, 52, 593–631. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.03.007>
5. Marris, T. (1987). The Role and impact of mega-events and attractions on regional and national tourism development resolutions. *The tourist review*, 42(4), 3–12.
6. Tkachenko, T.I., & Dupliak, T.P. (2016). *Vystavkovyi biznes* [Exhibition business]: monograph. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 244 p.
7. Lee, C.K., Song, H.J., & Mjelde, J.W. (2008). The forecasting of International Expo tourism using quantitative and qualitative techniques. *Tourism management*, 29(6), 1084–1098. DOI:10.1016/j.tourman.2008.02.007
8. Shereni, N. C., Mporfu, N., & Ngwenya, K. (2018). Exhibitors' perception of the 2017 Sanganai/Hlanganani world tourism expo. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(3).
9. Smyrnov, I. H. (2010). *Vystavkovyi marketynh u turyzmi: ukrainskyi ta mizhnarodnyi dosvid* [Exhibition marketing in tourism: Ukrainian and international experience]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58311.doc.htm.
10. Kornus, A. Siutkin, S., Kornus, O. & Danylchenko O. (2017). Event tourism for transboundary cooperation // *STABICONsystems – 2017: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Sumy, pp. 68–70.
11. Center for Exhibition Industry Research. Retrieved from <https://www.ceir.org/>
12. Union des foires internationales. Retrieved from <https://www.ufi.org/ufi/>
13. Bureau International des Expositions (BIE). Retrieved from <https://fr.bie-paris.org/site/en/about-world-expos>
14. Vsesvitnia vystavka [World Exhibition]. Retrieved from <http://surl.li/swlvzl>
15. EXPO 2020 Dubai UAE. Retrieved from <https://www.expo2020dubai.com/en>

УДК 339.138:338.48

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2024-4-7>

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТИПІВ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ СІЛЬСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

Щука Галина Петрівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4368-5081

Коробейникова Ярослава Степанівна

кандидат геологічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0377-7881

***Актуальність дослідження:** сільський туризм – один із найбільш перспективних видів діяльності на сільських територіях, оскільки сприяє економічному зростанню за рахунок розвитку дрібного та малого бізнесу, залучення інвестицій; покращує якість життя місцевих мешканців, забезпечує збереження природи та культурної спадщини тощо. **Предмет дослідження:** типологія споживачів послуг сільського туризму, критерії їх сегментації та підходи до розробки туристичних продуктів для різних груп туристів. **Мета дослідження:** огляд наявних типологій туристів і визначення критеріїв, які можуть бути застосовані до сегментування споживачів послуг сільського туризму для формування маркетингової стратегії туристичних дестинацій. **Методологія дослідження:** аналіз літературних джерел, систематизація, порівняння та узагальнення отриманих результатів, прогнозування, кластерний і факторний аналіз. **Результати дослідження:** визначено, що пропозиція на ринку сільського туризму повинна формуватися на основі характеристик дестинації (географічне положення, наявні туристичні ресурси, віддаленість від міських агломерацій, транспортна доступність) та агросадиби (матеріальна база, наявність та асортимент основних і додаткових послуг, особистість та філософія ведення бізнесу власника тощо). **Практичне значення:** результати дослідження можуть бути використані власниками агросадиб для визначення своєї цільової аудиторії та формування пропозиції з урахуванням її потреб. **Висновки:** просування послуг сільського туризму передбачає сегментацію ринку та формування на цій основі маркетингової стратегії всієї туристичної дестинації, які в українських реаліях особливостей управління територіями можуть здійснювати виконавчі структури ОТГ. Сегментація ринку сільських туристів – процес необхідний, але з огляду на обмежені ресурси власника агросадиб краще її проводити в колаборації з іншими стейкхолдерами. **Перспектива подальших досліджень:** вивчення впливу цифровізації на просування послуг сільського туризму.*

***Ключові слова:** сільський туризм, сегментація ринку сільського туризму, типологія туристів, цільова аудиторія, агротуризм, маркетинг туризму.*

CRITERIA FOR DETERMINING TYPES OF RURAL TOURISM SERVICE CONSUMERS FOR THE FORMATION OF A MARKETING STRATEGY FOR RURAL TOURIST DESTINATIONS

Shchuka Halyna Petrivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-4368-5081

Korobeinykova Yaroslava Stepanivna

PhD of geological sciences, Associate Professor,
Head of the department of tourism, recreation and regional development,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0377-7881

Relevance of the research: rural tourism is one of the most promising types of activity in rural areas, it contributes to their economic growth due to the development of small businesses, investment attraction; improves the quality of local residents life, ensures the preservation of nature and cultural heritage, etc. **The subject of the research:** typology of rural tourism service consumers, criteria for their segmentation and approaches to the development of tourist products for different groups of tourists. **The purpose of the research:** review of existing typologies of tourists and determination of criteria that can be applied to the segmentation of rural tourism service consumers for the formation of the marketing strategy of tourist destinations. **Methodology of the research:** analysis of literary sources, systematization, comparison and generalization of the obtained results, forecasting, cluster and factor analysis. **Research results:** it was determined that the offer on the rural tourism market should be formed on the basis of the characteristics of the destination (geographical location, available tourist resources, remoteness from urban agglomerations, transport accessibility) and agricultural estates (material base, availability and assortment of basic and additional services, personality and business philosophy of the owner, etc.). **Practical significance:** the results of the research can be used by the owners of agricultural estates to determine their target audience and form an offer taking into account their needs. **Conclusions:** promotion of rural tourism services involves the segmentation of the market and formation of the marketing strategy of the entire tourist destination on this basis, which, in the Ukrainian realities of territorial management, can be carried out by the executive structures of the OTG (United Territorial Community). Segmentation of the market of rural tourists is a necessary process, but in view of the limited resources of the agricultural estates owner, it is better to conduct it in collaboration with other stakeholders. **Prospects for further research:** studying the impact of digitalization on the promotion of rural tourism services.

Key words: rural tourism, rural tourism market segmentation, typology of tourists, target audience, rural tourism, tourism marketing.

Постановка проблеми. Майбутнє сільських територій дедалі більше пов'язують з туризмом, оскільки його сталий розвиток дає змогу покращити дійсну сільськогосподарську діяльність, забезпечити захист навколишнього середовища та історико-культурної спадщини. Зміни в поведінці споживачів, які хочуть бути ближчими до природи, та ініціативи державного управління, спрямовані на розвиток економічно та соціально депресивних сільських районів, також є стимулювальними факторами для розвитку цього виду діяльності.

Зараз, незважаючи на відсутність єдиної концепції, сільський туризм становить близько

15% від загального європейського туризму; наявні процеси інтеграції та диверсифікації дають змогу прогнозувати його висхідний розвиток і надалі [8, с. 14]. На жаль, відсутність актуальної нормативної бази стосовно сільського туризму не дає змоги оцінити обсяг потенційного ринку в Україні. Проте лише в Івано-Франківській області нараховується понад 800 садиб, у Закарпатській – 500 садиб, які приймають туристів [12; 13]. Ці цифри очевидно збільшуються зі зростанням популярності відпочинку в західній частині України в період війни. Тому проблеми, які вимагають наукового обґрунтування у сфері сільського

туризму, залишаються актуальними. Сьогоднішній турист більш досвідчений, вимогливий та поінформований.

Водночас попит на сільський туризм охоплює осіб з різними характеристиками, потребами, інтересами, прагненнями та бажаннями. Очевидно, що диверсифікація послуг повинна відбуватися відповідно до потреб споживача. Неоднорідність туристів вимагає сегментації ринку, визначення власником агросадиби цільової аудиторії та ключового клієнта. Власне сегментація ринку є основою для маркетингової стратегії та необхідна для розуміння особливостей формування пропозицій послуг сільського туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сегментація ринку як стратегія, яка дає змогу краще ідентифікувати потреби клієнтів і розробляти відповідні продукти чи послуги, з'явилася завдяки науковим доробкам W. Smith (1956 р.). Її успішно використовували туристологи всього світу, проте тривалий час сільських туристів розглядали як однорідний сегмент.

Наукових доробок з питань сегментування в сільському туризмі небагато. Це роботи B. Lane, 1994; R. Sharpley & J. Sharpley, 1997; L. Roberts & D. Hall, 2001; I. Frochot, 2005 тощо. Саме вони вперше звернули увагу, що лише невелика частина сільських туристів цікавиться сільською культурою і агротуризмом, тоді як є інші види дозвілля та культурні заходи, які можуть бути актуальними для сегментації цього ринку.

Традиційно науковці застосовують два підходи до сегментації: *argiogi* (або здоровий глузд) та *posteriori* (на основі даних) [4, с. 115]. Перший передбачає визначення дослідником відповідних критеріїв з подальшим групуванням споживачів. За цією методикою працюють M. Carballo, S. Moreno-Gil, P. Różycki, K. Korbiel [5] та ін. Другий – установлення категорій туристів за результатами проведеного анкетування. Опитування туристів дає змогу сегментувати споживачів у конкретній дестинації та може бути використане для

розробки маркетингової стратегії цієї локації або як зразок для вивчення попиту на іншій території. Серед таких робіт – дослідження E. Kastenholtz [2], D. Davis, G. Paul, L. Molera, I. P. Albaladejo [3], I. Frochot тощо.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Традиційний сільський туризм еволюціонує до більш інтегрованої форми туризму із залученням широкого кола видів діяльності, що сприяє розширенню його цільової аудиторії. Відповідно, виникає необхідність сегментувати цей ринок для кращого розуміння споживачів.

Мета дослідження – здійснити огляд наявних типологій туристів і визначити критерії, які можуть бути застосовані до сегментування споживачів послуг сільського туризму, з метою формування маркетингової стратегії послуг сільського туризму.

Основний матеріал. Високий рівень конкурентності в туризмі зумовлює визначальну роль маркетингових досліджень. За твердженням Ф. Котлера, «маркетинг місць» – це діяльність, яку провадять з метою створення, підтримки чи зміни відносин та/або поведінки щодо конкретних місць, тобто діяльність, що здійснюється з метою привернення інвестицій, підприємств, жителів чи туристів у міста, регіони тощо [10]. У цьому розумінні маркетинг туристичних дестинацій дає змогу більш ефективно використовувати та капіталізувати туристичні ресурси, реалізовувати туристичні послуги, що пропонують дестинації, залучати інвестиції та формувати бренд туристичної дестинації.

Маркетинг туристичних дестинацій передбачає їх просування та відбувається в три етапи: визначення цільових груп туристів (поточних і потенційних); установлення з ними комунікації з метою з'ясування впливу на їх бажання, потреби, мотивацію, переваги, відносини, пов'язані з ухваленням рішень про подорож; формування й адаптація туристичного продукту відповідно до потреб туристів і для досягнення максимального задоволення клієнтів (рис. 1) [9].

Рис. 1. Етапи маркетингу туристичних дестинацій

Джерело: розроблено авторами за [9]

Так, розроблена ДАРТ маркетингова стратегія України як туристичної дестинації зосереджує увагу на розвитку туристичного потенціалу регіонів, а також на проведенні маркетингових кампаній для просування країни як привабливого туристичного напрямку на внутрішньому й на міжнародному рівнях [11].

Перший етап маркетингу туристичних дестинацій полягає в з'ясуванні цільової аудиторії та оцінюванні її потреб стосовно туристичних продуктів. Сегментація (лат. *segmentum* – частина, фрагмент, від *seco* – розсікаю) в туризмі означає поділ неоднорідного туристичного ринку на однорідні групи споживачів зі схожими вподобаннями. Згідно із загальними положеннями туристичного маркетингу виокремлюють такі цільові групи: місцеві жителі, підприємці та відвідувачі. Кожна група споживачів може бути просегментована за безліччю критеріїв, як-от географічний, демографічний, соціальний тощо. Результатом сегментування є виявлення цільової аудиторії та можливого її розширення з виокремленням цільових підгруп, що відрізняються за визначеними критеріями. На основі цієї інформації розробляється комунікативна стратегія формування та просування іміджу з кожною з ключових груп: виявлення очікувань кожної з аудиторій щодо регіону, формулювання адресних повідомлень, які містять розв'язання їхніх проблем і виконання завдань, визначення пріоритетних каналів комунікації та інструментів. Це важлива конкурентна перевага, оскільки дає змогу формувати пропозицію відповідно до

потреб конкретної групи споживачів, полегшує позиціонування, просування та збут турпродукту.

Для сегментації туристів застосовували різні критерії (Таблиця 1), які S. Dolnicar (2005 р.) об'єднав у чотири типи:

- 1) соціально-демографічний (стать, вік, освіта, дохід);
- 2) географічний (країна походження туриста);
- 3) поведінковий (діяльність у відпустці, її частота та тривалість, витрати);
- 4) психографічний (мотиви подорожі, стиль життя, хобі) [4, с. 114 (з посиланням на S. Dolnicar, 2007)].

Межі між цими критеріями нечіткі, більшість дослідників використовує два або більше критеріїв для сегментації, що ми не розглядаємо як проблему. У теоретичних дослідженнях переважно беруть до уваги психографічні та поведінкові характеристики туристів, в емпіричних додають ще соціально-демографічні.

Можливості поділу та класифікації туристів безмежні. Природно, що з розвитком туризму одні фактори для сегментації втрачають актуальність (наприклад, географічна доступність), натомість з'являються нові: екологічна орієнтованість, присутність у соціальних мережах, лояльність до відвіданого місця, способи пошуку туристичної інформації, розмір та структура витрат у місці перебування, інклюзія тощо. Пріоритетність тих чи тих показників під час сегментації споживачів значно зумовлена видом туризму, кожен із яких має свою специфіку.

Сільський туризм – це багатовимірне поняття. У найпоширенішому визначенні *сільський туризм* – це всі види туристичних послуг, які пропонують у сільській місцевості, надаються місцевими жителями. На сьогодні в Європі є такі різновиди сільського туризму:

- 1) зелений туризм – пов'язаний із безпосередньою участю відвідувачів у сільськогосподарській діяльності;
- 2) сільський відпочинок – ознайомлення з місцевими природними, рекреаційними, історико-архітектурними, культурно-побутовими традиціями;

Типологія туристів

Автори	Критерії ідентифікації	Типи туристів
Bassand M., 1968	Спеціальні інтереси	– орієнтований на розваги та веселощі (le sportif); – орієнтований на контакт з творами мистецтва (le connaisseur); – орієнтований на контакт з природою (le solitaire); – орієнтований на відвідування якнайбільшої кількості місць, але дуже поверхово (le voyeur).
Cohen E., 1972 р.	Масовість, організованість, бажання новизни	– організований масовий турист: подорожує в складі організованих туроператором груп, віддає перевагу знайомим місцям та зручностям; – індивідуальний масовий турист: користується послугами турфірм, віддає перевагу знайомим місцям, але подорожує самостійно; – дослідник: прагне нових вражень, може користуватися певними туристичними послугами; – бродяга: прагне повністю зануритися в нову культуру, часто подорожує без чітких планів.
Smith V. L., 1977 р.	Організованість, бажання новизни, рівень комфорту	– дослідник – авантюрист, шукає нових вражень; – елітний турист – віддає перевагу розкоші, ексклюзивності; – нешаблонний турист (off-beat) – цінує унікальність, автентичність, прагне до незвичайних вражень; – екзотичний турист – захоплюється місцями, які значно відрізняються від його культурних норм; – слабо виражений масовий (incipient mass) турист – дещо авантюрний, перехідний етап між нішевим і масовим туристом; – масовий турист – віддає перевагу відомим напрямкам; – чартерний турист – відмовляється від певного контролю над своєю подорожжю в обмін на зручність і доступність.
Plog S., 1974 р. (розширив її у 2001 р.).	Бажання новизни	– алоцентрик – мандрівник-авантюрист; – психоцентрик – віддає перевагу добре знайомим місцям і передбачуваним подорожам; – середньоцентрик – відкритий до пригод, але також цінує комфорт і зручність традиційних напрямків; – майже алоцентрик – виявляє дещо меншу готовність ризикувати та приймати невідоме, ніж чистий алоцентрик; – майже психоцентрик – більш авантюрний, ніж середньоцентрик, але менш сміливий, ніж алоцентрик.
American Express, 1989	Ціна, бажання новизни, рівень комфорту, безпеки	– шукач пригод; – той, хто хвилюється (worries) – віддає перевагу найбільш безпечним турам; – мрійник – прагне до екзотики, але на практиці часто вдовольняється більш традиційними напрямками; – економний турист – намагається мінімізувати витрати на подорож; – пестун (indulges) – готовий платити за додатковий комфорт та розкіш
Нім. Дослідник	Наявність умов для хобі	– А-тип (нім. Abentener – пригода) – любитель пригод; – В-тип (нім. Bildung und Besichtigung – освіта та огляд визначних місць) – допитливі туристи; – F-тип (нім. Ferne und Flirtorientierter Erlebnisur Lauber) – відпускник, який полюбить поїздки на далекі відстані й флірт; – S-тип (нім. Sonne, Sand, See) – типовий відпускник, якому імponує пасивний відпочинок на морських курортах, спокій і комфорт; – W-1-тип (нім. Wald und Wanderorientiert) – любитель лісових прогулянок та походів); – W-2-тип – швидше спортсмен, ніж любитель.
Przeclawski K., 1996	Вид діяльності під час відпочинку	– когнітивний тип (орієнтований на спілкування з природою / знайомство з культурою / контакт з людьми); – інтегративний тип (орієнтований на контакт з групою), – цілеорієнтований тип (зосереджений на конкретній діяльності: розваги та відпочинок / активний відпочинок / пасивний відпочинок / оздоровлення).
Типологія FIMT (Z. Kruczek, B. Walas, 2004)	Вид діяльності під час відпочинку, вимоги до комфорту, прагнення новизни	– втомлені – не ставлять умов для відпочинку; – спортсмени – надзвичайно активні, часто змінюють місце перебування; – жадібні до закордонних подорожей (globetrotters); – любителі сімейного відпочинку; – спрагли зустрічей – гуляки; – ерудити – закохані в старі камені й музеї; – дослідники – зацікавлені відкрити нову країну.
Castoldi G., 2014	Психографічні характеристики	– синдром Стендаля – туристи, які прагнуть естетичного задоволення й дуже емоційно реагують на побачене; – синдром Гессе – допитливий турист; – синдром старшого брата – прагнення спостерігати за життям інших людей

Джерело: розроблено авторами за [5–7; 14, с. 130–134]

3) екотуризм – науково-пізнавальний вид сільського туризму, характерний для поселень і сіл, розташованих у межах національних парків та заповідників [8, с. 15].

Названі різновиди сільського туризму дають змогу виокремити три групи споживачів, що вже вказує на неоднорідність цього ринку.

Треба відзначити, що сегментуючи сільських туристів, науковці здебільшого поклалися на результати опитувань. Порівняння результатів досліджень, які провели різні науковці в окремих сільських районах Португалії (E. Kastenholtz, D. Davis, G. Paul), Іспанії (L. Molera, I. P. Albaladejo), Кореї (D.-B. Park, Y.-S. Yoon) та Шотландії (I. Frochot) (див. рис. 2), вказує на те, що туристів можна об'єднати в чотири великі групи на основі їхніх поведінкових характеристик (вид діяльності під час відпустки), але встановити один тип, який переважає, навіть для окремого населеного пункту складно. І це зрозуміло: визначити чіткі межі між сегментами неможливо, туристичний продукт може по-різному споживатися різними туристами або навіть тими самими туристами в різних ситуаціях. Показники можуть змінюватися залежно від сезону, днів тижня та державних свят.

Дослідники погоджуються з тим, що споживач сільського туризму – це переважно внутрішній турист, який подорожує в складі невеликої групи (до 6 осіб), але мають різні результати щодо:

- відстані, які долають подорожуючі до міста призначення;
- частоти подорожей та тривалості перебування в DESTИНАЦІЇ;
- віку, соціального стану, освіти та купівельної спроможності споживача;
- бажання тісного спілкування з місцевим населенням, вивчення культури та звичаїв;
- мотиву подорожі.

Останнє особливо цікаво, адже результати опитування виявили категорію відвідувачів, які не цінують переваги сільського туризму, окрім можливості провести час з друзями чи родиною [3, с. 764].

Така невизначеність щодо соціально-демографічних, поведінкових, психологічних та інших характеристик споживача ускладнює власнику агросадиби можливість сформулювати актуальну пропозицію. Спробуємо до вирішення цього питання підійти логічно (apriori).

По-перше, визначимо фактори зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на зміст пропозиції:

- географічне положення DESTИНАЦІЇ: для відпочивальників на гірських територіях більш характерні активні види діяльності, приморських – пасивні, природоохоронних – екологічні та рекреаційні;
- наявні туристичні ресурси: природно-лікувальні ресурси приваблюють туристів,

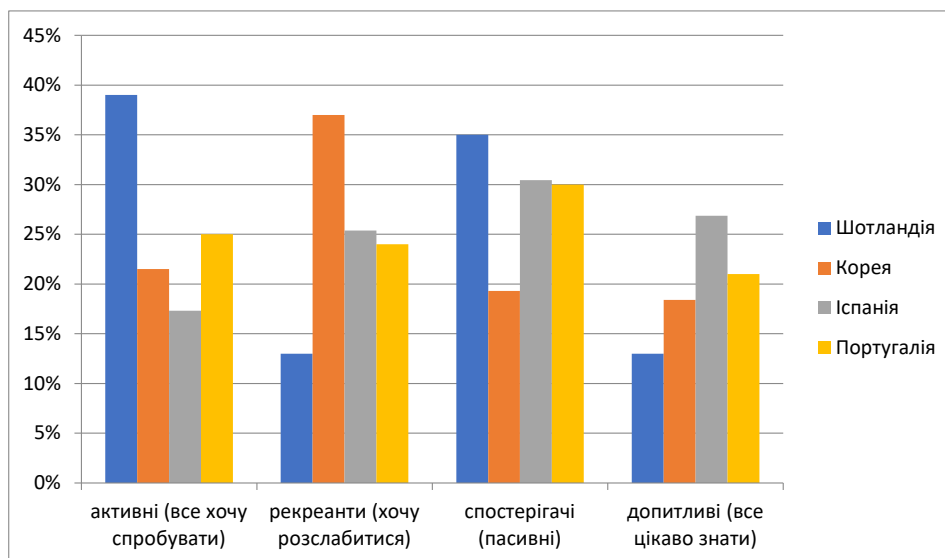

Рис. 2. Визначення сегментів споживачів послуг сільського туризму

Джерело: розроблено автором за [1, с. 1038–1039]

які подорожують з метою оздоровлення, історико-культурні – пізнання, природні – зближення з природою;

– віддаленість від міських агломерацій: зі збільшенням відстані збільшується кількість традиційних сільських туристів і зменшується кількість рекреантів, для яких місце перебування менш важливе, ніж оточення;

– транспортна доступність – наявність автомобільного та залізничного сполучення дає змогу залучити менш забезпеченого відвідувача, який не має власного транспорту.

У Програмі сільського розвитку ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) розрізняють три типи сільських територій: віддалені, проміжні та економічно інтегровані, де можуть мати місце різні форми туризму. Очевидно, що споживач, обираючи вид відпочинку, орієнтується саме на географічну віддаленість, наявні туристичні ресурси та транспортну доступність.

І хоча ці критерії не дають змоги однозначно визначити тип споживача, оскільки межі між різними напрямками досить розмиті, проте вони зменшують коло потенційних клієнтів.

Наступним кроком для власника агросадиби може стати визначення власного потенціалу: який тип споживача відповідає наявним матеріально-технічним, фінансовим, кадровим та іншим ресурсам.

На жаль, ще існують окремі стереотипи щодо відпочинку в селі: його розглядають як економпропозицію з обмеженою кількістю послуг не дуже високої якості, що компенсується гостинністю власників та близькістю до природи, розраховану на споживачів старшого віку. Нині пропозиція в сільському туризмі дуже розширилася: для проживання пропонують як відреставровані старі будинки, так і нові, побудовані з дотриманням традиційної архітектури чи без, які забезпечують комфортне проживання (наявність санвузлів у приміщенні, кондиціонери, Wi-Fi, парковка, зона для відпочинку).

Це допомагає зберегти правильний баланс між соціальним обміном та автономією / приватністю й відійти від тісних стосунків між

господарем і гостем, коли і перші, й другі могли відчувати вторгнення в приватне життя [2 (з посиланням на Kastenholz & Sparrer, 2009; Lynch, 2005; Tucker, 2003)].

Додаткові послуги зараз не обмежуються лазнями та пішими прогулянками, це можуть бути різноманітні спа-процедури, сауна, басейн, кінні прогулянки, риболовля, фотоплювання, спостереження за птахами, катання на човні чи велосипеді, дегустації, організація екскурсій або активні види спорту, майстеркласи з народних ремесел чи кулінарії, участь у традиційних святах тощо.

Чуттєвий досвід може містити будь-яку комбінацію почуттів, з великою кількістю запахів, смаків, дотиків, видовищ і звуків, що придатні для майже будь-якої сільської теми. Когнітивний досвід залучає туристів до творчої діяльності, підвищуючи їх компетентність у певній темі та створюючи відчуття володіння навколишнім середовищем. Фізичний досвід зосереджується на вдосконаленні навичок продуктивності, головним чином через складні та захопливі види діяльності, як-от катання на конях, збирання врожаю, риболовля, як це часто пропонується в контексті сільського туризму. Соціальний досвід підсилює або споріднює, або статус і забезпечує потребу бути прийнятим та шанованим іншими. Емоційні переживання – це інтенсивні почуття, які надають психологічного значення сенсорним, когнітивним, фізичним або соціальним переживанням [2].

Наявність значного переліку додаткових послуг робить турпакет привабливим навіть тоді, коли сільська місцевість не має значного туристичного потенціалу, забезпечує емоційні враження та довготривалі результати після повернення.

З іншого боку, доводиться констатувати той факт, що традиційний сільський ландшафт значно змінився, сільська культура та традиції зникають і не завжди турист може побачити ту автентичність, заради якої вибрав цей вид подорожі. Це не означає, що агросадиби в таких поселеннях не будуть користуватися попитом у туристів. Результати досліджень [2, с. 1034] показують, що лише невелика час-

тина сільських туристів цікавиться сільською культурою, агротуризмом та екологічно орієнтованими.

У такому разі варто застосувати техніку сегментації вигід, визначити переваги, якими володіє ця дестинація, та вирішити, чи їй підходить конкретний сегмент споживачів. Сучасний сільський туризм спроможний залучати клієнтів з різним рівнем доходу: високим, середнім чи відносно низьким. Одна з поширених помилок при формуванні пропозиції – об'єднати послуги різних цінних категорій: послуги розміщення, які відповідають п'ятизірковому готелю, послуги харчування – на рівні шкільної їдальні, повна відсутність послуг з організації дозвілля. Туристи очікують однаковий рівень обслуговування і комфорту протягом усього відпочинку.

Доцільно також визначити територію, жителів якої можна розглядати як потенційних туристів. Наприклад, на Закарпатті є агросадиби, які традиційно орієнтуються на громадян Угорщини, інші – на мешканців Києва або Львова, що пояснюється різною культурою споживання, яка склалася на різних територіях і відрізняє мешканців одного регіону від іншого. Незважаючи на те що культурні відмінності з господарями можуть приваблювати туристів, вони також можуть перешкоджати взаємодії, створюючи обмеження через комунікативні бар'єри та почуття незахищеності [2 (з посиланням на Pizam, Uriely, & Reichel, 2000)]. Очевидно, що в такому разі власник агросадиби має визначитися, з представниками яких регіонів йому комфортно працювати.

Це також стосується визначення демографічних характеристик потенційних споживачів. Природно, що пропозиція для активних молодих людей, для осіб похилого віку та для родини з маленькими дітьми має бути різною. Обмеженість території агросадиби й фінансових можливостей власників здебільшого не дає змоги задовольнити потреби всіх категорій споживачів: більш активним туристам потрібні майстеркласи, велосипеди, човни та ін.; пасивним – альтанки, досвід

дегустації; дітям – басейни, ігрові майданчики, контакт із тваринами, спостереження за птахами тощо. Очевидно, дуже добре, якщо власник має якесь захоплення, яке може додати унікальності туристичній пропозиції і бути магнітом для туристів, які мають подібні інтереси. Відповідно, це варто враховувати на етапі формування пропозиції, коли облаштування агросадиби лише починається: зосередитися на одному (певних) сегменті й забезпечити максимальне задоволення його (їхніх) потреб.

Сегментація ринку послуг сільського туризму необхідна для подальшої маркетингової діяльності підприємців. Проте індивідуальні власники агросадиб зазвичай не мають ні навичок, ні джерел для ефективного маркетингу. Більшість із них не пропонують структурований турпродукт, додаткові послуги надають неофіційно або за бажанням гостей. Розрізненість туристичних атракцій у дестинаціях, низький інформаційний супровід унеможливають створення комплексного туристичного продукту.

Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок співпраці з іншими мешканцями села або з власниками агросадиб з інших територіальних громад. Треба відзначити, що розвиток сільського туризму значною мірою залежить від ставлення громади до туристів та стосунків між її мешканцями. Дестинація може пропонувати комплексний туристичний продукт, а органи місцевого самоврядування – перебрати на себе левову частку маркетингової діяльності. Об'єднані територіальні громади, які проголошують туризм пріоритетною сферою діяльності, можуть створити платформи для інформування туристів не лише про туристичні об'єкти та атракції, а й про можливість прийняти туристів у своїх ОТГ в садибах сільського туризму. Так здійснюється інформаційна підтримка власників сільських садиб.

Досить успішним є досвід просування продукції сільського туризму бізнес-об'єднаннями, коли на спільній платформі збирається вся наявна пропозиція; а споживач отримує можливість, виокремлюючи ті чи ті

критерії, вибрати найбільш цікавий для себе варіант. У такому разі власнику агросадиби достатньо визначити основні характеристики та сильні сторони своєї пропозиції. Подальше вдосконалення (чи диверсифікація) та пропозиції можуть здійснюватися власником особисто вже як результат опитування тих гостей, що відпочивають у садибі. Також пропозиції для власників агросадиб можуть формуватися маркетингологами бізнес-спільноти на основі аналізу попиту та визначення тенденцій розвитку ринку.

Висновок. Сільські території дедалі більше концептуалізуються як багатофункціональні; розмаїття моделей агротуристичних пропозицій зростає. Ринок сільського туризму перестає бути однорідним і монолітним, нині об'єднує споживачів, які мають різні характеристики, потреби та очікування. Це актуалізує питання визначення цільового споживача власником агросадиби.

Туризмологи зазвичай формують типології гостей на основі соціально-демографічних, географічних, поведінкових та психологічних характеристик. Проте

тут ми погоджуємося з думкою Różycki P., Korbiel K. [5], що в літературі явно не вистачає поділу, який би охоплював усіх споживачів туристичних послуг та класифікував їх як загалом, так й окремо.

Власник агросадиби здебільшого не має навичок та фінансів для проведення маркетингових досліджень щодо визначення характерних рис власної цільової аудиторії. Ба більше, дослідники працюють з великими масивами даних, що не характерно для сільського туризму.

Доцільно тип потенційного споживача визначати до початку формування турпродукту з огляду на характеристики дестинації загалом (географічне положення, наявні туристичні ресурси, віддаленість від міських агломерацій, транспортна доступність) та агросадиби, зокрема (матеріальна база, наявність та асортимент основних та додаткових послуг, особистість і філософія ведення бізнесу власника).

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні послуг, які є найбільш затребуваними серед туристів, що відпочивають на сільських територіях західної частини України.

Література

1. Fernáandez-Hernaández C., Leo'n C. J., Araña J. E., D'iaz-Pe're F. Market segmentation, activities and environmental behaviour in rural tourism. *Tourism Economics*. 2016, Vol. 22(5), 1033–1054. DOI: 10.5367/te.2015.0476.
2. Kastenholz E., Carneiro M., Marques C. P. Marketing the Rural Tourism Experience. In Tsiotsou R. H., Goldsmith R. E. (eds). *Strategic marketing in tourism services*. Emerald, 2012, 247–264.
3. Molera L., Albaladejoc I. P. Profiling segments of tourists in rural areas of South-Eastern Spain. *Tourism Management*, 2007, 28, 757–767.
4. Pulido-Fernáandez J. I., Sa'nchez-Rivero M. Attitudes of the cultural tourist: a latent segmentation approach. *Journal of Cultural Economics*, 2010, 34, 111–129. DOI: 10.1007/s10824-010-9115-1.
5. Różycki P., Korbiel K. The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism. *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 2022, Vol. 5(3), 141–157.
6. Typologia turystów. *Encyklopedia Zarządzania*. URL: https://mfiles.pl/pl/index.php/Typologia_turyst%C3%B3w (Дата звертання 2 жовтня 2024 р.).
7. Гайналь Т. О., Даниляк Р. П. Соціологічні класифікації та типології туристів. *Географія*, 2017, 1(66)/2(67), 75–78. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7094/1/Hainal_CNP_august_2019_part_2.pdf (Дата звертання 2 жовтня 2024 р.).
8. Диверсифікація європейського сільського зеленого туризму через збалансованість та креативність : навчально-практичний посібник / за ред. А. В. Череп, Н. С. Венгерської. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 272 с.
9. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями: підручник. Вінниця : ПП «ГД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
10. Котлер Ф., Армстронг Г. Основи маркетингу. Київ : Науковий світ, 2022. 880 с.
11. Маркетингова стратегія України як туристичної дестинації. Державне Агентство Розвитку Туризму України. URL: <https://promote.ukraine.ua/wp-content/uploads/2021/03/Marketingova-strategiya-Ukrayiny-yak-turystychnoyi-destynatsiyi-2021-2023.pdf> (Дата звертання 2 жовтня 2024 р.).

12. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024–2026 роки. URL: <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/prohrama-2023-2026.docx.pdf> (Дата звертання 2 жовтня 2024 р.).
13. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 рр. URL: <http://surl.li/vwvdar> (Дата звертання 2 жовтня 2024 р.).
14. Щука Г. П. Подієвий туризм: навч.-метод. посіб. Берегове : ЗУІ, 2023. 171 с.

References

1. Fernáandez-Hernaández, C., León, C. J., Araña, J. E., & D'íaz-Pe're, F. (2016). Market segmentation, activities and environmental behaviour in rural tourism. *Tourism Economics*, 22(5), 1033–1054. <https://doi.org/10.5367/te.2015.0476>
2. Kastenholtz, E., Carneiro, M., & Marques, C. P. (2012). Marketing the rural tourism experience. In Tsiotsou, R. H., & Goldsmith, R. E. (Eds.), *Strategic marketing in tourism services* (pp. 247–264). Emerald.
3. Molera, L., & Albaladejoc, I. P. (2007). Profiling segments of tourists in rural areas of South-Eastern Spain. *Tourism Management*, 28, 757–767.
4. Pulido-Fernáandez, J. I., & Sa'nchez-Rivero, M. (2010). Attitudes of the cultural tourist: A latent segmentation approach. *Journal of Cultural Economics*, 34, 111–129. <https://doi.org/10.1007/s10824-010-9115-1>
5. Różycki, P., & Korbiel, K. (2022). The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism. *Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 5(3), 141–157.
6. *Typologia turystów*. (n.d.). Encyklopedia Zarządzania. Retrieved from https://mfiles.pl/pl/index.php/Typologia_turyst%C3%B3w [in Polish].
7. Hainal, T. O., & Danyliak, R. P. (2017). Sotsiologichni klasyfikatsii ta typologii turystiv [Sociological classifications and typologies of tourists]. *Heohrafiia*, 1(66)/2(67), 75–78. http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7094/1/Hainal_CNP_august_2019_part_2.pdf [in Ukrainian].
8. Cherep, A. V., & Vengerska, N. S. (Red.). (2022). Dyversyfikatsiia yevropeiskoho silskoho zelenoho turyzmu cherez zbalansovanist ta kreatyvnist. Zaporizhzhia [Diversification of European rural green tourism through balance and creativity]. Vydavnychi dim «Helvetyka», 272 s. [in Ukrainian].
9. Korzh, N. V., Basiuk, D. I. (2017). Upravlinnia turystychnymy destynatsiiamy [Management of tourist destinations]: *pidruchnyk. Vinnytsia: «PP«TD Edelveis i K»*, 322 s. [in Ukrainian].
10. Kotler, F., Armstronh, H. (2022). Osnovy marketynhu [Basics of marketing]. K.: *Naukovyi svit*, 880 s. [in Ukrainian].
11. Marketynhova stratehiia Ukrainy yak turystychnoi destynatsii. (2021). [Marketing strategy of Ukraine as a tourist destination]. Derzhavne Ahentstvo Rozvytku Turyzmu Ukrainy. Retrieved from <https://promote.ukraine.ua/wp-content/uploads/2021/03/Marketynhova-strategiya-Ukrayiny-yak-turystychnoyi-destynatsiyi-2021-2023.pdf> [in Ukrainian].
12. Prohrama rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskii oblasti na 2024–2026 roky. (2023). [Program for the development of tourism and resorts in Zakarpattia Oblast for 2024–2026]. Retrieved from <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/prohrama-2023-2026.docx.pdf> [in Ukrainian].
13. Stratehiia rozvytku Ivano-Frankivskoi oblasti na 2021–2027 rr. (2020). [Development strategy of the Ivano-Frankivsk region for 2021–2027]. Retrieved from <http://surl.li/vwvdar> [in Ukrainian].
14. Shchuka, H. P. (2023). Podiiievi turyzm [Event tourism]: *Navchalno-metodychnyi posibnyk. Berehove: ZUI*, 171 s. [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Reformatio

№ 4, 2024

Коректура – Н. В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – М. С. Михальченко

Підписано до друку 22.11.2024 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,53. Замов. № 1124/783. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.